

Наталія ПІКАНОВА

# ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ



**Наталія ПІКАНОВА**

# **ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ**

Підручник  
для осіб з особливими освітніми потребами  
(Н 91)

**3 клас**

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України*



Львів  
Видавництво «Світ»  
2020

УДК 821.161.2-3(075.2.056.313)

П 32

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України  
(лист Міністерства освіти і науки України від 23.07.2020 № 1/11-4978)*

**Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено**

### Умовні позначення



– запитання і завдання



– словничок



– народні прикмети

**Піканова Н. В.**

П 32 Літературне читання : підруч. для осіб з особл. осв. потр. (Н 91) 3 кл. /  
Н.В. Піканова. – Львів : Світ, 2020. – 160 с. : іл.

ISBN 978-966-914-295-5

**УДК 821.161.2-3(075.2.056.313)**

ISBN 978-966-914-295-5

© Піканова Н. В., 2020

© Штурма М. С., ілюстрації, 2020

© Видавництво «Світ», оформлення, 2020



## ВЕСЕЛИЙ ДЗВІНОК

Вересень. Стежка до школи.  
Дзвонить веселий дзвінок.  
І через луг, через поле  
Сонце спішить на урок.  
Промінь лягає на трави,  
Лукам навіє тепла.  
Осінь стрічки золотаві  
В коси дерев заплела.

Пахне прив'яленим цвітом –  
З гаю, з городу, з двора.  
Ми попрощалися з літом,  
Ось і до школи пора.  
Сміх навкруги розсипає  
Дружна учнівська сім'я.  
Нас біля школи стрічає  
Вчителька рідна моя.

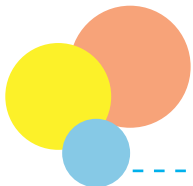
Наче весела родина,  
Знову заходимо в клас.  
Знаєм, що це Батьківщина  
Школу відкрила для нас.

*Микола Сингаївський*



1. Прочитай цей вірш виразно.
2. Чи сподобався тобі вірш?
3. Що саме тобі сподобалося у вірші?





# РІДНА ШКОЛА

## КВІТИ ВЧИТЕЛЯМ

Квіти вчителям  
В синьому тумані,  
В синій димовій  
Яблука рум'яні,  
Груші медові.  
Линуть птичі зграї,  
Шелестять гаї...  
Школа відчиняє  
Двері нам свої.  
Вийдуть нас зустріти  
Друзі-вчителі,  
Принесім їм квіти  
З рідної землі.



*Максим Рильський*



1. Яке свято відзначають першого вересня?
2. Хто зустрічає дітей біля школи?
3. Кому діти несуть у школу квіти?
4. Чи радієш ти зустрічі з вчителями, друзями?
5. Яка пора року починається першого вересня?

## НІЧІЯ КВІТКА

Сьогодні в школі святковий день. Зібралися всі школярі, щоб приготувати свої класні кімнати до занять, бо завтра починається навчальний рік.

Біля колодязя – десять нових горщиків. У кожному – квітка! Це для класів. Десять класів – десять квіток. Поруч з десятьма новими горщиками стоїть ще й маленьке **горнятко** – старе, виляняле. І в горняткові тому посаджена маленька, **квола** квітка.

Школярі рознесли нові горщики з квітками по класах.





Поставили на вчительських столах. Стало в класах затишно.  
А маленьке горнятко з кволою квіткою залишилось біля колодязя.

Шкода стало Вірі маленької квітки. Ї горнятка старенького жаль. Взяла Віра горнятко з кволою квіткою, понесла до свого класу, поставила на вікні в куточку, полила.

Учителька запитала дітей:

– Чия це квітка? Якого класу?

– Нічия, – відповіли діти, – вона залишилася біля колодязя, а Віра взяла її, принесла...

– Це моя квітка, – сказала Віра. – Хіба може бути квітка нічиєю?

*Василь Сухомлинський*



**Горнятко** – горщик або чашечка.

**Кволий** – який погано росте, прив'ялий, неміцний, слабкий, млявий.



1. Подумай, на скільки частин можна поділити оповідання.
2. Чому саме так ти поділив(-ла) оповідання?
3. Подумай і скажи, яка головна думка цього оповідання.



## ТВІР «ПЕРШЕ ВЕРЕСНЯ»

Коли літній відпочинок добігає кінця, ми починаємо готуватися до школи. Не випадково, що саме в перший день навчального року святкують День знань, і називається він саме так.

Адже що таке школа?

Це те місце, де ми дізнаємося багато нового та цікавого про навколишній світ. Ми отримуємо знання та навички, які будуть корисні нам протягом усього життя, а також вчимося розуміти красу, спілкуватися з людьми, розвивати свої здібності.

Перше вересня – радісний день, коли після літнього відпочинку ми повертаємося до школи, щоб отримати нові знання та зустрітися з друзями. Це день, коли порожні без учнів школи знову наповнюються дитячими голосами та шурхотом зошитів. Радісно дзвенить шкільний дзвоник, сповіщаючи про початок та кінець уроку.

У цей день ми йдемо до школи з особливим настроєм, гарно одягнені, веселі, з букетами квітів. Наші вчителі, завучі, директор звертаються до нас із теплими напутніми словами, бажають нам успіхів у навчанні.



Добре починати навчальний рік зі свята, це заряджає гарним настроєм на нелегкі, але цікаві навчальні **будні**.



## Будні – робочі дні.



1. Як називається свято першого вересня?
2. Які знання отримують діти в школі?
3. Якими йдуть діти до школи першого вересня?

## ШКОЛА

Школо наша, школо,  
Приголуб нас, мила,  
Пригорни усіх нас,  
Як голуб під крила.  
Ти нас всіх научиш,  
Як у світі жити,

Як зло оминати,  
Як добро чинити.  
Бджілоньки – на квіти,  
Дітоньки – до школи,  
Там збирають мудрість,  
Як мед в полі бджоли.

*Марійка Підгірянкa*



1. Чого навчають дітей у школі?
2. З ким порівнюють дітей у школі?

## ШКОЛА

Наче вулик, наша школа.  
Вся вона гуде, як рій.  
І здається, що довкола  
Розквітають квіти мрій.  
Бігають, сміються діти,  
Та – лиш дзвоник задзвенить  
Стане тихо, ніби в квіти  
Поховались бджоли вмиць.

*Дмитро Павличко*



## Прислів'я

Золото добувають із землі, а знання – з книги.  
Не кажи: вчився, а кажи, що дізнався.  
Дерево міцне корінням, а людина – друзями.  
Дружба та братство – дорожче багатства.





## ЯКІ Ж ВИ ЩАСЛИВІ!

Сьогодні до школи вперше прийшли малюки.

Завтра їм починати навчання, а сьогодні їх привели матері, щоб познайомити з учителем.

Матері пішли додому. Діти залишилися з учителем на зеленій галявині, під високою липою.

Старий учитель Іван Пилипович сьогодні зустрічає десяте **покоління** своїх вихованців. Доведе оцих малюків до четвертого класу, і сповниться сорок років його роботи в школі.

Ласкаві, привітні очі дивляться в чорні, сірі, сині, блакитні очі своїх вихованців.

Діти усміхаються.

– Діти, ви бачили, як задовго до світанку сходить ранкова зоря? – запитав Іван Пилипович, і його лагідна усмішка викликала в малюків таку ж теплу усмішку.

– Ні, не бачили, – відповіли діти.

– А не бачили ви, як соловейко п'є росу?

– Ні, не бачили...

– А як джміль чистить крильця – перед тим, як злетіти з квітки, в якій він спав уночі?

– Не бачили...



– А чи бачили ви, як весела комашка – сонечко – в теплий зимовий день **спросоння** виглядає з-під кори, чи не настала весна?

– Не бачили...

– Які ви щасливі, діти... – сказав Іван Пилипович. – Щасливі, бо вам є що бачити. Щасливі, бо ви побачите багато прекрасного. Я поведу вас на берег ставка, і ви побачите, як сходить **ранкова зоря**. Ми сядемо в кущах, затамуємо подих і побачимо, як соловейко, прокинувшись, п'є краплину роси.

Прийдемо до схід сонця до великої гарбузової квітки й застукаємо там ледачого джмеля, що, переночувавши в квітці, прокинувся й чистить крильця. Підемо напровесні до нагрітого сонцем стовбура й побачимо, як сонечко з-під кори виглядає й здивовано дивиться на сніг: що ж це воно таке – жарко вже спати в ліжку, а надворі сніги лежать...

Ви щасливі, діти, бо все це побачите...

*Василь Сухомлинський*



**Покоління** – люди близького віку, що живуть в один період часу.

**Спросоння** – у напівсонному стані, не зовсім прокинувшись.

**Ранкова (вечірня) зоря** – яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця.



1. Про яких дітей розповідає вчитель?
2. Де залишили дітей матері?
3. Як звали вчителя?
4. Яке покоління своїх вихованців зустрічає старий учитель?
5. Скільки років працює вчитель у школі? Знайди це речення в оповіданні.
6. Які очі в Івана Пилиповича?
7. Які запитання задавав учитель своїм вихованцям? Знайди запитання вчителя в оповіданні.
8. Скажи, як би ти відповів(-ла) на ці запитання?
9. Як ти думаєш, чому вчитель сказав, що діти щасливі?
10. Що хотів показати вчитель дітям? Знайди відповідь на це запитання в оповіданні.



## МОЇЙ ПЕРШІЙ ВЧИТЕЛЬЦІ

Ми проводили маневри –  
Випробовували нерви.  
Тест учителька пройшла –  
Ключ до кожного знайшла.

Ми ставали усе більші,  
З кожним роком розумніші,  
А учителька із нас  
Згуртувала дружний клас!

Треба визнати всім прямо,  
Що вона, як рідна мама:  
І підтрима, й насварить,  
Розбере **проблеми** вмить.

Хай же сонце їй сміється  
Та усе в житті вдається.  
Ми засвоїмо у строк  
Найважливіший урок!

Краще вчительки немає –  
Кожен з нас це добре знає.  
Тож вітаємо її  
В ці святкові ясні дні!

*Сергій Гордієнко*



**Тест** – метод випробування.

**Проблема** – складне питання, що потребує вирішення.



1. На твою думку, чи чемно ти себе поводиш у школі?
2. Чи ти слухаєш вчительку?

## А ПЕРШИЙ УЧИТЕЛЬ, ЯК СОНЯЧНА ЛАСКА

А перший учитель, як сонячна ласка.  
Як чисте, живе джерело.  
До діток приходять з ним радість і ласка  
І мудрість та ніжне тепло.  
Він вперше для них дивосвіт відкриває,  
За руку веде в майбуття.  
І вперше у дружбі й любові єднає  
Та робить цікавим життя.

*Надія Красоткіна*



## Мудрі цитати про вчителів

Усяка школа славна не числом, а славою своїх учнів.

*Микола Пирогов*

Учитель творить Людину. Ці мудрі слова можна сказати тільки про матір і батька.

*Василь Сухомлинський*



**Цитата** – точний, дослівний уривок з якого-небудь тексту.

## Загадки

Всім про все вона розкаже  
І малюночки покаже.  
Усіх розуму навчить,  
Хоч сама завжди мовчить.



*(вгину)*

Біла грядка –  
Чорні зернятка.  
Посіяла по порядку  
Та й маю загадку.  
Хто зернятка знає,  
Той відгадає.

*(Архшт, літєру)*

## КОРДОН

– Сашко, дай, будь ласка, гумку, – звертається Наталя до свого сусіда по парті.

– Це моя!

Наталя бере в руки пенал.

– Це мій! – вириває пенал Сашко.

Дівчинка кладе свій портфель на парту.

– Ти чого на мою половину полізла?! – кричить він. Схопив крейду і – р-раз! – на блискучій поверхні – біла риска.

– Сюди не лізь, – наказав, – це **кордон**.

І **повелося**: кожного ранку Сашко малював той кордон. «Аж поки не попросить, щоб відсадили, – так думав собі. – Не буду з дівчиськом сидіти».

Черкнув крейдою і того дня.

Потім відсунув Наталіні книжки й зошити за «кордон» і став витягувати свої речі. Відкрив пенал, а ручки немає. Де ж вона





поділася? **Нишпорить** у парті – немає. Поліз під парту – може, впала. Ні, немає.

А Наталя тим часом узяла свою запасну ручку та й поклала на парту – хитро так, на самісінький «кордон».

Побачив Сашко ручку, взяв та й пише...

Викликала вчителька Наталю до дошки, а Сашко ж тим часом потихеньку-потихеньку – і витер крейду.

Повертається Наталя на місце – чиста парта.

*Лариса Вахніна*



**Кордон** – межа, яку не можна перетинати без дозволу.

**Повелосся** – увійшло у звичку.

**Нишпорить** – шукає.



1. Яким був Сашко?
2. Що зробив Сашко крейдою на парті?
3. Про що думав Сашко, коли малював «кордон»? Знайди відповідь на це запитання в оповіданні.
4. Коли Сашко зрозумів свою помилку?
5. Як ти думаєш, що допомогло Сашкові стати кращим?
6. Поміркуй, як ще можна назвати це оповідання.
7. Як можна продовжити це оповідання?
8. Розкажи, як ти ставишся до свого сусіда (сусідки) по парті.

## ЧОМУ ЗАПЛАКАВ СЕРГІЙКО

Три тижні не був у школі Сергійко: хворів. Скучав за товаришами і за вчителькою.



Радісний, збуджений прийшов хлопчик до школи після хвороби. Ось і його парта, ось і товариші. Думалось Сергійкові, що в очах товаришів побачить він радість і подив. Та їхні очі були спокійні і незворушливі. Сусіда по парті Миколка запитав:

- А ти виконав сьогодні завдання?
- Виконав, – тихо сказав Сергійко й заплакав.

*Василь Сухомлинський*



1. Що відчував Сергійко, коли хворів?
2. З якими сподіваннями йшов Сергійко до школи?
3. Як зустріли Сергійка учні в класі?
4. Чому заплакав Сергійко?
5. Прочитай слова: *смуток, байдужість, радість, чуйність, черствість, сум.*
6. Запиши в зошиті слова, які характеризують Сергійка, а потім запиши слова, що характеризують учнів класу.

## НАЙВАЖЛИВІШЕ – ПРИМУСИТИ СЕБЕ ВІДЧУВАТИ

Вчився в одній школі Геннадій. Яке б запитання не поставила вчителька, він зразу ж піднімає руку, дає повну відповідь і одержує п'ятірку. Писав Геннадій краще від усіх, розв'язував задачі швидше від усіх.

Але не любили товариші Геннадія: занадто вже виставляв напоказ свій розум. Відповідь на запитання вчительки й так подивиться на клас, наче каже: «Я – найрозумніший».



Напровесні клас зібрався у похід. Раділи діти: скільки задоволення принесуть їм мандрівка та ночівля в лісі!

Думали-гадали, які речі у похід брати, як обід варити, як на ніч влаштуватися. І вирішили: потрібно брати одну ковдру, одну миску на двох. Швидко розібрались за парами. А з Геннадієм ніхто не хоче ні ковдри однієї брати, ні з однієї миски їсти.

Заплакав хлопець, пішов до вчительки й каже:

– Я ж нікому й слова поганого не сказав... За що мене не злюбили?

– Нелегка справа – примусити себе говорити, – відповіла вчителька. – Ще важче – примусити себе мовчати. І ще важче – примусити себе думати. А найважче – це примусити себе відчувати.

– Як же мені примусити себе відчувати?

– Треба бачити людей іншими очима. Ти радієш, що ти розумніший за всіх. А треба сумувати, що немає розумнішого за тебе. Тому що кожний, хто вважає себе самим-самим, стає кінець кінцем самотнім.

– Дякую за науку, – сказав Геннадій. – А в похід мені як же – йти з товаришами чи ні?

– Йди. Бери свою ковдру, свою миску і починай нове життя. Відкривай очі на людей і вчись їх бачити по-іншому.

*Василь Сухомлинський*



1. Чому Геннадій вважав себе найрозумнішим?
2. Як це виявлялося в його ставленні до інших учнів?
3. Знайди речення, в якому говориться про його ставлення до учнів класу.
4. Чому Геннадій засмутився?
5. Про що розмовляв Геннадій з учителькою?
6. Знайди і прочитай розмову Геннадія з учителькою.
7. Що повчального відкрилося тобі з цієї розмови?
8. Подумай, чи правильно ти поводишся зі своїми товаришами в класі.
9. Придумай продовження цього оповідання.
10. Розкажи, з ким у класі ти дружиш.



## МОЯ ШКОЛА

Моя школа – рідне коло  
Вчителів і друзів.  
Я не спізнююсь ніколи  
Й на відмінно вчуся.

Я люблю усі предмети,  
Навіть математику.  
Особливо з інтернетом  
Я люблю займатися.

Є гуртки і кабінети,  
Ще й розваги різні.  
Як же можна не любити  
Свою школу рідну?

*Карина Мельничук*



Прочитай уважно вірш і скажи, чи так само ти любиш школу.

## Я ХОЧУ СКАЗАТИ СВОЄ СЛОВО

Катерина Іванівна повела своїх малюків-першокласників у поле. Був тихий ранок початку осені. Далеко в небі – **табунець** перелітних птахів. Птахи тихо курликали, і від цього в степу було сумно.

Катерина Іванівна сказала дітям:

– Сьогодні напишемо твір про осіннє небо, про перелітних птахів. Кожний з вас хай скаже, яке зараз небо. Дивіться, діти, уважно. Вибирайте в рідній мові красиві, точні слова.

Діти притихли. Вони дивились на небо і думали. А через хвилину почувались перші **твори-мініатюри**.

– Небо синє-синє...

– Небо блакитне...

– Небо чисте...

– Небо **лазурне**...

І все. Діти знову і знову повторювали ті ж слова: синє, блакитне, лазурне, чисте...

Збоку стояла маленька синьоока Валя і мовчала.

– А ти чому мовчиш, Валю?

– Небо ласкаве... – тихо сказала Валя і сумно посміхнулась.





Діти притихли. І в цю мить вони побачили те, чого не бачили досі.

- Небо сумне...
- Небо тривожне...
- Небо журливе...
- Небо холодне...

Небо грало, тремтіло, дихало, як жива істота, і діти дивились в його сумні сині-сині осінні очі.

*Василь Сухомлинський*



**Табунець** – зграйка диких або свійських птахів.

**Твори-мініатюри** – невеликі оповідання-описи чогось або когось.

**Лазурний** – колір неба в ясний день, чистий відтінок блакитного.



1. Прочитай уважно твір і скажи, які слова діти підібрали до опису неба.
2. Подивись, яка погода за вікном, і напиши твір-мініатюру про погоду.

## Прислів'я

Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже.  
Не варто з другом сваритися, бо доведеться миритися.  
Мудрим ніхто не вродився, а навчився.

## Загадка

Великий будинок у місті стоїть,  
Та завжди, як вулик бджолиний, шумить.  
Як чаша, він повний знаннями  
Ласкавий будинок цей з нами.

*(ВЛОЖП)*



# ЯК ШВИДКО ЛІТО ПРОМИНУЛО!



## ЯК ШВИДКО ЛІТО ПРОМИНУЛО!

Як швидко літо проминуло!  
Прийшла осіння пора.  
Немов на крилах полинуло  
Кохане літечко з двора!..

Садок марніє потихеньку,  
Пожовклі падають листки,  
Вітрець не віє вже тепленько, –  
Жене понурії хмарки.

Посох горошок на городі,  
Мачок вже цвіт давно згубив,  
Високий соняшник на грядці  
Журливо голову схилив.

*Олена Пчілка*



1. Які почуття викликав у тебе цей вірш?
2. Поясни, як ти розумієш вислів: «Немов на крилах полинуло кохане літечко з двора».
3. Прочитай цей вірш виразно.

## НАДХОДИТЬ ОСІНЬ

Давно повилітали пташенята з гнізда. **Вилиняли** і знову вкрилися новим пір'ям їхні батьки й матері.

У **табуни** збираються пташки, що будуть відлітати в далекі теплі краї.



Покинули свої хатки-шпаківниці чорно-рябенькі шпаки. Величезними табунами літають вони над ланами, **луками**. Ось табун опустився на скошену луку. Шпаки моторно бігають і вишуковують комах, які ще не поховалися в землю, під коріння, в щілини.

Здалеку здається, що на телеграфні дроти нанизано намистини. То сидять сотні ластівок, які ось-ось полетять на південь, адже ластівки дуже рано відлітають від нас, так само, як і соловейки та інші дрібні комахоїдні пташки. Зо-зулі теж рано зникають.

Поважно бродить по болоту сім'я лелек у чорно-білому вбранні.

Скоро перша **паморозь** посріблить траву, листя кущів і дерев.

Тоді шпак прилетить до своєї шпаківні й проспіваче прощальну пісеньку.



Олександр Копиленко



**Вилиняли** – змінили пір'я на інше.

**Табун** – скупчення птахів.

**Луки** – рівна місцевість, вкрита травою.

**Паморозь** – схожі на іній опади, що утворюються в туманну морозну погоду на гілках дерев, дротах.



1. Які птахи відлітають у теплі краї раніше від шпаків?
2. Коли відлітають шпаки?
3. Чому комахоїдні птахи покидають восени рідні місця?
4. Чи знаєш, які птахи залишаються зимувати в наших краях?
5. Поясни вислів: «*перша паморозь посріблить траву, листя кущів і дерев*».
6. Коли шпак співає прощальну пісеньку?



## СЕРПЕНЬ

Серпень – останній місяць літа, місяць густих туманів і щедрих рос.

Для цього місяця – звичайна спека, що піднімає стовпчик термометра до позначки понад 30 градусів, і нічна прохолода знижує температуру до десяти градусів.

Серпень – **переддень** осені. У багатьох дерев і **чагарників** починає з'являтися осіннє забарвлення. Люди збирають щедрі дари природи. В лісі все більше стає грибів – білих, підосикових, опеньків.

У всіх перелітних птахів закінчилось гніздове життя. Лише у деяких, наприклад, горихвістки, горлиці, чорного дрозда, славки чорноголової до середини серпня тривають турботи гніздового життя.

А солов'ї, зозулі та інші птахи у серпні залишають рідні місця, полетять на «зимові квартири». Близько п'ятнадцяти **відсотків** пернатих у цьому місяці полетять у вирій.

У серпні рік прощається з літом. Яскраво-жовті **пасма** в іще зелених кронах беріз, лип, в'язів наче попереджають: «Увага, увага, час літа минув. На порозі – осінь».

О. Зоря



**Переддень** – час перед якоюсь новою подією.

**Чагарники** – зарості багаторічних кущових рослин.

**Відсоток** – сота частка числа.

**Пасма** – пучок із великої кількості довгих або переплутаних гілок, стебел тощо.



1. Яка пора року настане після місяця серпня?
2. Які гриби можна знайти в лісі у серпні?
3. Знайди в оповіданні уривок, де перелічено птахів, у яких до середини серпня тривають турботи гніздового життя.
4. Які птахи залишають у серпні рідні місця?
5. Назви ознаки осені в кінці літа.
6. Намалюй на аркуші паперу ліс, поле або садок наприкінці серпня.



\* \* \*

Серпень серпиком збирає  
Хліба стиглі урожаї.  
З кошиком до лісу ходить  
Діткам яблуками годить,

Сливами і кавунами,  
Зеленими огірками,  
Щоб міцні вони були  
І, як квіточки, цвіли.

*Любов Голота*

## А ЛІТЕЧКА НЕНАЧЕ Й НЕ БУЛО

Яке чарівне, дивовижне літо,  
Природа всюди радісно цвіте.  
Усе теплом і ласкою зігрите.  
І в цьому щастя – світле і просте...  
Стежки росисті в полі між квітками,  
А в небі – синь, аж серце завмира.  
У нім пташки прощаються із нами,  
В далекий край летіти їм пора.  
Стає тривожно... В них шляхи далекі.  
Вже й ластівки знялися в небеса.  
А зовсім скоро відлетять лелеки...  
Нам лишиться лиш спомин і краса.  
Краса ще довго буде серце гріти,  
Та ще не раз зігріє нас тепло...  
І ще цвістимуть дивовижні квіти,  
Та літечка неначе й не було...



*Надія Красоткіна*



1. Як ти згадуєш літо?
2. Що тобі найбільше сподобалося робити влітку?
3. З ким із твоїх друзів ти проводив(-ла) час улітку?

## Прислів'я

Що в серпні звезеш до комори, те взимку внесеш до хати.  
У серпні до обіду – літо, а після обіду – осінь.



# ОСІНЬ ЩЕДРА, ЗОЛОТАЯ



## ЗОЛОТА ОСІНЬ

Ще недавно в небі синім  
Пролітали журавлі,  
А сьогодні в **безгомінні**  
Ходить осінь по землі.

І від краю і до краю,  
Від двора і до двора  
Золотого урожаю  
Знов до нас прийшла пора.

*Олександр Бродський*



**Гомін** – безладний шум або звучання розмови.



1. Уважно подивись у дворі на квіти і дерева.
2. Розкажи, на яких деревах листочки вже жовтіють, а на яких – ще зелені.
3. Які квіти залишилися в саду?

## ТОПОЛЯ

Росла собі край дороги тополя все вгору та вгору. Мимо неї вдень і вночі стрімголов мчали **таксі**, вантажні автомашини, автобуси, ліниво повзли трактори з причепами, обкутували їдким димом мотоцикли і **мопеди**. Дорога гула, ревла, стогнала.

А тополя то припадала пилом, то вмивалася дощами, то обсушувала свої листочки на сонці. Звикли до неї водії і пішоходи, ковзали **байджими** поглядами й мчали чи йшли далі.



Якось уранці, коли сонце обняло своїми ласкавими променями дерево, на протилежному боці дороги чубатий хлопчина гукнув до матері, що вела його за руку:

- Мамо, дивіться!
- Що там, сину?
- Тополя засвітилася.

Жінка стала й радісно усміхнулася: тополя справді ніби зайнялася ізсередини. Листочки навколо стовбура пожовтіли, а зовні ще милували око потемнілою густою зеленню. Тому й здавалося, що дерево підсвічується невидимими світильниками.

Хлопчик допитувався:

- Мамо, там лампочки? Як на ялинці?
- Ні, Юрасику, то листочки так світяться.
- А хто їх посвітив?
- Осінь, мій хлопчику.
- Осінь?
- Еге ж.



Мати з сином милувалися вродою тополі, а мимо мчали й мчали автомобілі.

*Микола Магера*



**Таксі** – легковий або вантажний автомобіль, який має на даху розпізнавальний ліхтар та перевозить пасажирів і вантажі в будь-яке вказане місце з оплатою за проїзд – за встановленою таксою.

**Мопед** – легкий педальний двоколісний мотоцикл, який має двигун або електродвигун.

**Байдужий** – який не звертає уваги на когось чи щось, не виявляє зацікавлення.



1. Де росла тополя?
2. Хто їздив мимо тополі?
3. Як дивилися на тополю люди?
4. Що гукнув хлопчик матері?
5. Що побачили хлопчик і мама, коли дивилися на тополю?
6. Що відповіла мати хлопчику на його запитання?
7. Розкажи, чи бачив(-ла) ти таке красиве дерево.



## ДАРИ ОСЕНІ

Восени врожай збирають  
На городах і в садках.  
Груші, яблука звисають  
На тонесеньких гілках.

В лісі білочка руденька  
Під пеньком знайшла грибок.  
Ухопила – та хутенько  
Заховала в теремок.

*Галина Шевчук*



## Прислів'я

Весна красна квітами, а осінь – плодами.  
Літо дає коріння, а осінь – насіння.

## ЩЕДРА ОСІНЬ

Непомітно підкрадається осінь.

– Може, вам золотого медку? А може, яблuchок рожевобоких?  
Винограду солодкого? Кавунів червоних, як жар? Усе в мене є,  
всім я багата, любі...

Люди ласують золотим медком, ласують та щедро осінь  
підхваляють:

– Ну й осінь! Ну й багатійка! Медком як щедро частує!

А про те й не згадують, що медок той літо зі своїх квітів за-  
пашних подарувало.

Збирають у садах яблука, пахучі груші.

А дід Саливон осінь **славословить**:

– Що то є осінь! Зима морозом вичавить, весна віником  
вишкребе, літо сонцем випалить, а осінь-господиня щедрою  
рукою в **комору** засипле.

Сидить Степан на **баштані**, частується від гарячого, як жар,  
кавуна соковитими скибками і знову-таки осені дякує:





– Ох, і люблю ж я, дідусю, осінь! Вона така чудова, така щедра!  
– Без літа і осені не буває, – зауважує дідусь.

Дні меншають. Зате ночі з кожним днем добавляються. Вечори холоднішають. Ранки покривають усе рясними та холодними росами.

За Юрієм Збанацьким



**Славословить** – хвалить, прославляє.

**Комора** – окрема будівля для зберігання зерна тощо.

**Баштан** – ділянка поля, на якій вирощують кавуни, дині.



1. Поясни, як ти розумієш вислови: «зима морозом вичавить», «весна віником вишкребе», «літо сонцем випалить», «а осінь-господиня щедрою рукою в комору засипле».

2. Що означає вислів: «Без літа і осені не буває»?

3. Поділи оповідання на частини. До кожної частини придумай назву і намалюй на аркуші паперу малюнок.

4. Перекажи оповідання за своїми малюнками.

## ПРИ ДОРОЗІ

При дорозі, при **шосе**  
Там корови ми пасем.  
Золотистий місяць жовтень  
Стелить листя ясно-жовте,  
Вітер хмари вдаль несе  
Над полями і шосе.  
Низько стеляться дими:  
Це печем картоплю ми.  
Розгорілась наша **ватра**.  
Біля неї – Оля, Марта,  
Лесь, Петрусь, малий Івась  
І Бровко з дітьми весь час.  
При дорозі, при шосе



Там корови ми пасем.  
Золотистий місяць жовтень  
Стелить листя ясно-жовте,  
Вітер вдаль його несе  
На поля і на шосе.

Марійка Підгірянка





**Шосе** – дорога з асфальтовим покриттям, призначена для руху автомашин.

**Ватра** – вогнище, багаття.



1. Чи ти пас(-ла) коли-небудь корів? Якщо пас(-ла), то розкажи про це.
2. Чи ти пік(пекла) коли-небудь картоплю на вогнищі?
3. Чи було весело пекти картоплю? Розкажи, коли це було.

## ОСІНЬ...

Осінь на **узліссі**  
 Фарби розбавляла,  
 Пензликом легенько  
 Листя фарбувала.  
 Вже руда **ліщина**,  
 Пожовтіли клени.



В **пурпурі** осіннім  
 Тільки дуб зелений.  
 Утішає **ясен**:



– Не сумуй за літом!  
 Геть усі **діброви**  
 В золото одіто.

*Петро Осадчук*



**Узлісся** – смуга на краю лісу.

**Ліщина** – кущ з їстівними горіхами.

**Пурпур** – фарба червоно-фіолетового кольору.

**Ясен** – дерево.

**Діброва** – листяний ліс, у якому переважає дуб.



1. Які дерева і кущі вже пожовтіли?
2. Яке дерево залишилось зеленим?
3. Як ясен утішав дуба?

## Загадка

Сонечко не хоче  
 Землю зігрівати.  
 Листячко пожовкло,  
 Стало опадати.  
 Часто дощик ллється,

Птахи відлітають,  
 На городі та у полі  
 Врожаї збирають.  
 Відгадайте, діти,  
 Коли це буває?

*(Восени)*



## ЖОВТЕНЬ

Розмальовує, фарбує  
Місяць Жовтень навкруги.  
Ніби танець він танцює,  
Ще й співає залюбки.

Про пташок у вирію,  
Тихий затишок дібров,  
І про місяць Вересень,  
Що від нас уже пішов.

*Лариса Недін*



1. Вивчи вірш напам'ять.
2. Розкажи, які прикмети осені ти знаєш.

## ОСІННІЙ ДЕНЬ

День був ясний, сонячний та теплий. Небо синіло, як літом. Сонце ходило на небі низько, але ще добре припікало косим промінням. Тихий вітер ледве ворушився. Половина листя на вербах уже пожовкла, але на тополях, на осоках лист зеленів, ніби влітку. Якби не жовте листя в садках, то можна було б подумати, що надворі справжнє літо. Тільки зелена низька **озимина** нагадувала про осінь. Надворі летіло павутиння. Воно **обснувало** тополі, верби, стіжки, тини; **маяло** на вершечках садків і знов летіло та летіло; хто його зна, де воно й бралось.

*Іван Нечуй-Левицький*



**Озимина** – сходи озимої пшениці.

**Обснувати** – обгорнути.

**Маяти** – розвиватися.



1. Запитай у дорослих, як називають восени час, коли надворі летить павутиння.
2. Знайди речення, де описано ранню осінь. Назви її ознаки.
3. Добери до слів: *ясний, сонячний, теплий, низько* – слова з протилежним значенням.
4. Розкажи, чи бачив(-ла) ти, як літає восени надворі павутиння.



## ХТО Ж ВИНЕН?

От і настала рання осіння пора... Ходить Мишко лісом і кличе:  
– Зозулько-о-о!.. – послухає трохи і знов товстим голосом: –  
Зо-зулько-о-о!..

Давніш, було, й відгукнеться зозуленька: «Ку-ку»... А тепер її не чути. Тільки старенький єнот хлюп-хлюп у воді: корінці на сніданок миє.

– Яка тобі зозуленька? – питається він Мишка. – Вона ще на тому тижні у вирій подалася.

– Я ж недавнечко чув її голос!

– Це тобі, Мишку, може, **примаритися**, хи-хи-хи...



Не стерпів Мишко того «хи-хи-хи» та як надасть єнотові лапою. Той **гульк** у воду, сидить під берегом і **квилить**:

– Хіба ж я винен, що нема зозулі, га-а-а?..

– А хто ж, хто винен? – трясє лапами Мишко, от-от заплаче з превеликого свого жалю...

Може, ви, діти, знаєте, хто ж винен?

*Юрій Старостенко*



**Примаритися** – з'явитися уві сні.

**Гулькнути** – у цьому випадку – впасти.

**Квилити** – рюмсати, плакати.



1. Кого гукав Мишко в лісі?

2. Хто мив корінці на сніданок?

3. З чого насміхався єнот?

4. Що зробив Мишко єнотові?

5. Куди поділася зозуля?



Якщо до середини жовтня з берез не осипається листя – сніг ляже пізно.



## ОСІНЬ

Знову я дивлюсь в віконце:  
Он за ліс заходить сонце.  
В лісі ходить хитрий лис...  
«Мамо, що це, подивись?»

Вчора ліс ще був зеленим  
А сьогодні... онде клени  
Червоніють, мов вітрила,  
І берізка пожовтіла».

«Як красиво, – каже мама, –  
Це віконце – наче рама,  
А від сонця подарунок –  
Панни Осені малюнок».

*Олена Роговенко*



## ЇЖАКИ ГОТУЮТЬ ПОСТІЛЬ

Увечері поверталися ми з полювання. Їхали лісом. Світло фар виривало з темряви чорні стовбури дубів, білі струнки берізки.

Під машину лягав жовто-коричневий килим **сталого** листа. Підстрибуючи на нерівній лісовій дорозі, машина йшла поволі. Раптом ми зупинилися. Перед машиною лежала темна кулька, обліплена опалим листям.

Це їжачок злякався світла, шуму мотора і завмер на дорозі. Трохи освоївшись, звірок засопів, ворухнувся і боляче вколів долоню. Я покотив його по опалому листі. Кулька стала ще більша.



Завбачливий їжачок, що ніс на своїх голках постіль, примусив усіх нас подумати про зиму. Хтось згадав, що бачив, як промчав на південь табунець північних свищів. Переді мною постав гостролистий клен, який ще так недав-



но яскраво **полум'янів** перед вікнами квартири, а тепер скинув своє **розкішне** вбрання і стояв незахищений на холодному осінньому вітрі.

А їжачок у роздягнутому лісі готує з листя зимову постіль. Десь у заглибині, під корінням дерева, засне він до весни. Хоч і добре зажирів їжак восени, та нелегко йому проспати зиму. Глибоких підземних нір звірки не риють, а біля поверхні землі під листяною ковдрою у сильні морози чимало їх і замерзає.

*Володимир Пархоменко*



**Сталий** – безперервний.

**Полум'яніти** – набувати кольору вогню, червоніти.

**Розкішний** – який відзначається красою, пишністю, яскравістю.



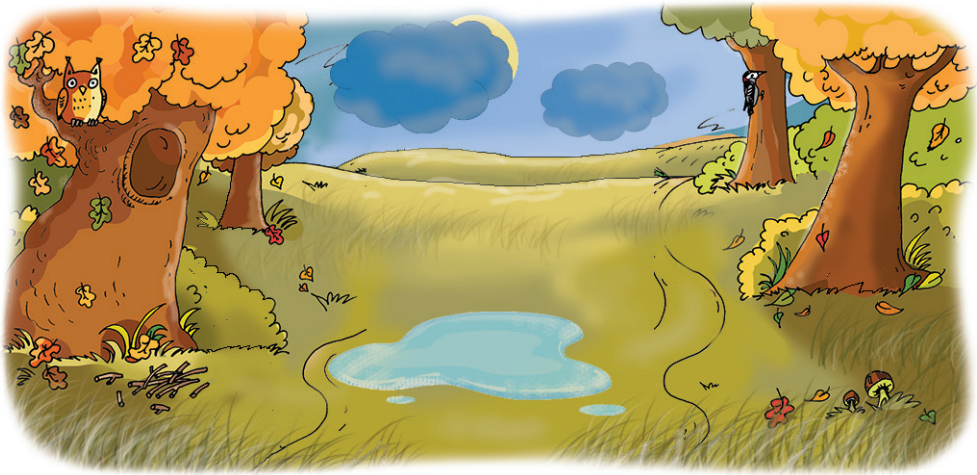
1. Звідки і на чому поверталися люди?
2. Які дерева росли вздовж дороги?
3. Чому зупинилася машина?
4. Чого злякався їжачок?
5. Що ніс на своїх голках їжачок?
6. Для чого їжачку потрібне опале листя? Що він готує з листя?
7. Де взимку доміє їжачка? Знайди в оповіданні цей уривок і прочитай його.

## ОСІННІЙ ГОСПОДАР

Осінь... Хазяйнує Жовтень скрізь, де не глянь. Убрав золотом сади, ліси, парки і струшує додолу жовте листячко... Ну навіщо ж ти, Жовтню, розбираєш дерева? Залишив би їм це вбрання, воно ж таке гарне.

Та не слухає Жовтень нікого: знай, своє діло робить. І коли тільки він спочиває? Прокидаються люди рано – еге! Жовтень цілу ніч працював. **Припорошив** сріблястим **інеєм** дахи, вкрив паморозцю землю, навіть маленькі калюжки сховав під тонкими скельцями льоду. І сидить тепер десь, милується на свою роботу. І думає, що всім це до вподоби. Звісно ж, ні!





Перший, хто руйнує його працю, – красне сонечко. Підіймається сонечко вище, вище. І вже гляньте: й сліду від паморозі не зосталося.

Не дружить Жовтень із сонечком: ховається кудись, тільки подих його чутно прохолодний. Радіють сонечку квіти, оживають листочки, навіть вилазять комашки, що, було, поховалися вже на зиму.

– Ой, як гарно на сонечку! – кажуть.

А Жовтень тим часом прижене звідкілясь велику хмару, затулить та хмара сонечко і бризне на землю холодним осіннім дощем.

*Юрій Старостенко*



**Припорошив** – трохи присипав.

**Іній** – тонкий шар кристалів льоду, що утворюється осіданням водяної пари з повітря на охолоджені предмети; паморозь, наморозь.



1. Знайди і прочитай уривки, в яких зображена природа, погода в жовтні.
2. Розкажи, яке сонечко в жовтні.
3. Знайди речення, в якому автор описує, як жовтень уночі працює.
4. Розкажи, як жовтень із сонечком воює.
5. Які твої спостереження за зміною погоди у вересні-жовтні?



## ІДЕ ОСІНЬ

Вже зриває вітер  
Золото беріз.  
Застогнали віти,  
Похилились вниз.

Листячко тріпоче,  
Сумно шелестить,  
Заховатись хоче,  
Боязко тремтить.

*Марко Вовчок*

## Загадка

Із постелі виліз лис і промовив:  
– Лисенята, де це відра та лопата?  
Швидше, швидше, любі діти,  
Слід пожежу загасити.

Розсміялася сорока:  
– Що у вас там за морока?  
Де пожежу бачить лис?  
То фарбує ..... ліс.

*(ЧНІСО)*



Грім у жовтні – на малосніжну, м'яку й коротку зиму.

## ЖОВТЕНЬ І ЛИСТОПАД

Жовтень кликав листопада:  
– Брате, йди, потрібна рада!  
Що робити маю я?..  
Погиба краса моя...  
Кучері мої злотисті  
З верховіть вітриська бистрі  
Обдирають кожен день,  
Залишають голий пень.

Листопад на нього глянув:  
– В гості буду рано-рано  
І тобі твою красу  
В подарунок принесу.  
Ніч минула; жовтий ліс  
Похмурнішав і обліз.  
Друга – й зовсім занімів,  
Білу шапочку надів.

Жовтень сумно усміхнувся,  
Вправо, вліво обернувся  
І побачив: листопад  
Марно не дає порад.

*Михайло Качалуба*



1. Поясни, як ти розумієш вислови: «*кучері мої злотисті*», «*жовтий ліс похмурнішав і обліз*».

2. Подивись у календарі погоди, як змінювалась погода, а з нею – і природа протягом жовтня і до початку листопада.





## ЛИСТОПАД

Барвистою, пухкою ковдрою встелена земля. На голих, мокрих гілках **бринять** прозорі сльозинки. Тільки де-не-де **тріпочуть** на вітах дерев поодинокі листочки. Похмура пора.

Лісову тишу раз у раз порушують сумні наспіви синичок, скрекотання білобокої сороки, цвірінькання горобців.

На річках, ставках, озерах полощуться гагари, морці, крохалі, качки, гуси, лебеді. Прилітають північні пернаті гості: сірува-

то-рожеві омелюхи, чечітки, полярні жайворонки.

Ідучи заболоченим берегом річки, можна зненацька почути шум і тріск. То падає дерево, підгризене бобрами. Ондатра старанно стриже очерет і складає, як копицю, хатку. Водяний щур, навпаки, на зиму покидає водойми та перебирається на сушу, оселяючись у садах і городах, де завдає шкоди фруктовим

деревам. Готує зимове лігво видра. У печерах, дуплах дерев, на горищах, почепившись головами вниз, позасинали кажани. Життя в природі **принишло**.

*В. Самош*



**Бриніти** – дзвінко звучати.

**Тріпотіти** – часто, дрібно коливатися, дрижати.

**Принишкнути** – перестати рухатися і видавати звуки; завмерти.

**Гагари, морці, крохалі, качки, гуси, лебеді, омелюхи, чечітки, полярні жайворонки** – назви різних птахів.

**Ондатра, бобер, водяний щур, видра** – назви тварин, які живуть у воді.





1. Знайди в оповіданні і випиши на аркуші паперу назви всіх птахів.
2. Назви водоплаваючих птахів.
3. Знайди в оповіданні, які звірі будують свої будиночки у воді.

## ЛИСТОПАД

Осінь, осінь, листопад,  
Жовте листя стелить сад,  
За моря в краї далекі  
Відлетіли вже лелеки.  
Хмари небо затягли,  
Вітер віє з-за гори.  
Ходить осінь листопадом,  
Жовте листя стелить садом.

*Анатолій Житкевич*



1. Поглянь у вікно. Розкажи, яка погода надворі.
2. Порівняй погоду в жовтні та в листопаді.
3. Пригадай, на яких деревах ще залишилося листя.
4. Скільки днів у листопаді? Скільки днів залишилося до кінця листопада? Який місяць буде наступним?

## Загадки

То чорна, то сива  
По небі ходила;  
Набив її вітер –  
Сльози розпустила.

*(топ ! рдвух)*

Вправо, вліво, вниз, назад –  
Всюди справжній листопад.  
Трішки ще – і вже зима,  
От і осені нема.

*(рвиоштлр)*

## ОСІНЬ

Як скінчиться місяць листопад, то вже мине й осінь.

Тепер не кожного дня виглядає з-за хмар сонце, а коли й гляне стомленим оком, то гріє не так, як улітку.

Павук-ниткоплут давно під листям сні дивиться. Тихесенько шарудять під корою жуки-короїди. А борсук тільки-но ледве **пропхався** у свою нору, такий гладкий став за літо.





Тільки зайцеві все байдуже, у нього під кожушко густе підшерстя виросло.

– Ось глянь, який у мене кожушок, – стає він поперед очі жаби. – Чи гарний?

– Та гарний, гарний, – ледь чутно каже жаба, а сама трясеться від холоду...

*Юрій Старостенко*



**Пропхатися** – пролізти.

**Підшерстя** – коротка м'яка шерсть, що росте під довшою шерстю.



1. Як приготувалися до зими звірі та комахи?
2. Чим вихвалявся заєць перед жабою?
3. Намалюй на аркуші паперу осінній день, який ти бачиш на вулиці.

## Прислів'я

У листопаді зима з осінню бореться.

Як листопад дерев не обтрусить, довга зима бути мусить.

Листопад вересню – онук, жовтню – син, зимі – рідний брат.

## ВОСЕНИ

Осіннь. Вечір надворі. Сиві, каламутні хмари заслали олив'яним килимом усе небо. Ніде жодної щілинки немає, щоб крізь неї пробилася блакить, визирнув місяць, оглянув грішну землю. Ніч... Буйний дощ горохом торохтить по шибках: північний, хижий, сердитий вітер лютує, виє, неначе голодний вовк. Сум і тугу наганяє на душу... Надворі темно, мокро, холодно.

*За Олександром Кониським*



1. Які почуття викликав у тебе опис осінньої ночі?
2. опиши за власними спостереженнями погоду в листопаді.
3. Знайди і прочитай опис хмар пізньої осені.
4. Знайди і прочитай опис дощу та вітру в листопаді.



## Прислів'я

У листопаді голо в саді.  
Восени – ложка води, а цеберко грязі.  
Осінь іде – за собою дощ веде.

## ЛИСТОПАД – ВОРОТА ЗИМИ

Листопад найчастіше сумний. Зникли яскраві барви, віддзвеніли пташині голоси. Стало тихо в садах і парках. Природа ніби **причаїлася**, чекаючи зимових холодів. Спoxмурніло, **насупилося**, стало **свинцево-сірим** небо. Потекли з нього ниточки осіннього дощу.

Вітер, сильно дмухаючи на хмари, зібрав їх до купи, і вони надовго закрили сонечко. Спочатку осінь лічила листя на деревах, відривала їх по одному. Потім якось одразу знявся вітер, війнув дужче, і дерева ніби зітхнули разом, скинули з себе останнє вбрання.

Короткі дні в листопаді. Вранці стеляться над землею білі тумани, а хмари так низенько спускаються, що обгортають собою землю, наче білою й сірою ковдрами. Та інколи сонечко розірве важкі хмари, гляне на землю привітно, розвеселить її трохи і знову сховається.



Листопад – ворота зими. Нерідко буває, що й сніжок випаде. Заблещить після першого морозу калюжа на вулиці. Прогляне сонечко – вона й розтане.

Хоч і не дуже веселий місяць листопад, та є в ньому і своя **принадність** – поступова таємнича зміна природи перед зимовим сном.

*За Алевтиною Волковою*



**Причаїтися** – ховаючись від кого-небудь, намагатися бути непомітним.

**Насупитися** – ставати похмурим, незадоволеним, надутим.

**Свинець** – важкий метал сірого кольору.

**Принадність** – властивість, яка вабить до когось або чогось, викликає захоплення, симпатію до себе.



1. Уважно прочитай оповідання і склади до нього план.
2. Які дні в листопаді, довгі чи короткі?
3. Чому автор називає листопад воротами зими?
4. Намалюй на аркуші паперу осінній день у листопаді.
5. Розкажи, що саме ти намалював(-ла) на малюнку.



Листопад закриває ворота осені та запрошує зиму.  
Як листопад дерев не обтрусить, довга зима бути мусить.  
Листопад-місяць жовтню – син, а зимі – рідний брат.  
Яка погода в листопаді, така і в квітні.

## ОСІНЬ

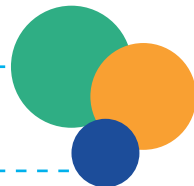
Небеса прозорі,  
Як глибінь ріки.  
Падають, як зорі,  
З явора листки.

А над полем нитка  
Дзвонить, як струна,  
Зажурилась квітка –  
Чує сніг вона.

*Дмитро Павличко*



# І ВСЕ ЦЕ – УКРАЇНА



Зелені Карпати і **чорне золото** Донбасу. **Збурені** хвилі Чорного моря і задумливі ліси Полісся. **Розлогі** та нескінченні, мов людська пам'ять, степи й вічний **плин** Дніпра, що витікає з далекої історії і впадає в далеке майбутнє...

Усе це – і не тільки це – Україна.

Твоя Україна! Твоя земля.

На ній жили тисячі **поколінь**. Вони **оборонили** цю землю від усіх нападників. Оборонили для тебе.

Вони берегли її як найдорожче, що може бути в народі і людини.

Україна – твоя **держав**a. Велика **авторитетна** європейська держава. Світ придивляється до неї. Її слава росте і ще більше виросте в майбутньому.

Україна – твоя надія і мрія про твою **особисту** **будучність**, яка найкраще може збутися саме тут, на землі твоїх **пращурів** і твоїх **нащадків**, бо завжди найкраще виростати серед рідних людей. На своїй землі. У своїй державі.



Коли любиш Україну, коли знаєш її, тоді й віра твоя в неї **повносилиться**, росте і стає великою, як світ.

З енциклопедії



**Чорне золото** – вугілля.

**Збурені** – ті, що перебувають у неспокійному стані.

**Розлогий** – який розкинувся на великій площі.

**Плин** – потік води, що рухається в якому-небудь напрямку.

**Покоління** – родичі, які мають спільного предка, який жив задовго до теперішніх часів.

**Обороняти** – захищати, оберігати, рятувати від чого-небудь шкідливого, небажаного.

**Держава** – країна.

**Авторитетна** – про країну, що користується впливом, повагою, заслуговує повного довір'я.

**Особисте** – те, що стосується якої-небудь людини, пов'язане з нею.

**Будучність** – майбутнє.

**Пращури** – далекі предки, прародичі.

**Нащадки** – люди майбутніх поколінь.

**Повносилитися** – наповнюватися силою, енергією.



1. Знайди уривок і прочитай, де описані простори України.
2. Що найдорожче у людей?
3. Де, на твою думку, найкраще тобі жити та рости?
4. Чи любиш ти країну, в якій живеш?
5. Що б ти хотів(-ла) зробити для своєї країни?
6. Розкажи, де ти живеш. Чи подобається тобі там жити?

## НЕ ЗАБУДЬ!

Ще малий, але ж сміливець –

Сам біжить у гай...

Ти, мій хлопче, українець –

Те запам'ятай.

Ще мала, а по барвінок

Вже ходила в гай...



Ти, дівчатко, українка –  
Тож не забувай.  
Вирина стежина рідна  
З теплої трави...  
Мати наша – Україна,  
Не забудьте ви.

*Віктор Терен*



**Гай** – невеличкий ліс, де ростуть листяні дерева.  
**Виринати** – раптово з'являтися.



1. Вивчи вірш напам'ять.
2. Чи відчуваєш ти гордість за те, що ти українець (українка)?

## Прислів'я

Наша слава – Українська держава.  
Без верби і калини немає України.  
Україна – мати, за неї треба головою стояти.  
Людина без Вітчизни, як соловей без пісні.

## ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

### Прапор України

Державний Прапор України – це синьо-жовтий прапор.

Чому саме ці два кольори завжди вибирали українці? Жовтий колір – це колір пшеничної ниви, колір хліба, зерна. Жовтий колір – ще й колір жовтого-рячого сонця, без лагідних променів якого не дозрів би хліб.



А синій колір – це колір ясного неба та чистої води.

*За Надією Кур'ян*



1. Які кольори має прапор України?
2. Де ти бачив(-ла) прапори України?
3. Знайди в тексті та прочитай, що означають кольори на українському прапорі.





## ПРАПОР

Синій, як море, як день, золотий –  
З неба і сонця наш прапор ясний.  
Рідний наш прапор високо несім!  
Хай він, уславлений, квітне усім!  
Гляньте, на ньому волошки цвітуть,  
Гляньте, жита в ньому золото ллють.  
З жита й волошок наш прапор ясний.  
З неба і сонця, як день весняний.

*Олександр Олесь*



1. Вивчи вірш напам'ять.
2. З яких кольорів складається прапор України?
3. Що тобі нагадують кольори на прапорі?

## Герб України

19 лютого 1992 року затверджено малий Державний герб України. Державний герб – це офіційний символ держави.

Державним Гербом України є тризуб. Цей символ відомий із **давнини**. За часів Київської Русі тризуб був символом **князя Володимира**.

Існує до 30 **теорій** походження і значення тризуба (сокіл, якір та ін.). За часів Київської Русі тризуб був родовим знаком **Рюриковичів**. Його зображення **археологи** знаходять на монетах, печатках, посуді, цеглі, настінних розписах. Як знак князівського роду тризуб широко використовували на печатках, якими скріплювали міжнародні договори, на князівських товарах, що вивозили на продаж за кордон.



**Давнина** – давні, минулі часи.

**Князь** – глава війська та правитель князівства.

**Теорія** – припущення.

**Рюриковичі** – прізвище князів Київської Русі.

**Археологи** – люди, які проводять розкопки і шукають старожитності.





1. Коли затверджено Державний герб України?
2. На що схожий Державний герб України?
3. За яких часів знаходять позначення тризуба?
4. Чиїм знаком був тризуб за часів Київської Русі?
5. Намалюй на аркуші паперу прапор України з тризубом.

## ГЕРБ

Наш герб – тризуб,  
Це воля, слава й сила.  
Наш герб – тризуб.  
Недоля нас косила,  
Та ми зросли, ми є,  
Ми завжди будем,  
Добро і пісню  
Несемо ми людям.



*Наталка Поклад*



1. Вивчи вірш напам'ять.
2. Поясни, як ти розумієш слова: «Недоля нас косила».

## Загадки

Синє небо, жовте жито – цю святиню знають діти.

(doubdU)

Символ нашої держави – це тризуб жовто-яскравий.

(gdəJ)

## ГІМН УКРАЇНИ

Ще не вмерла України ні слава, ні воля.  
Ще нам, браття українці, усміхнеться **доля**.  
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,  
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

*Приспів:*

Душу й тіло ми положим за нашу свободу.  
І покажем, що ми, браття, козацького роду.



Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,  
В ріднім краю панувати не дамо нікому;  
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,  
Ще у нашій Україні доленька наспіє.

*Приспів.*

А **завзяття**, праця щира свого ще докаже,  
Ще ся волі в Україні **піснь гучна розляже**,  
За Карпати відоб'ється, **згомонить** степами,  
України слава стане поміж народами.

*Приспів.*

*Павло Чубинський*



**Доля** – умови життя; життєвий шлях і те, що на ньому виникає.

**Завзяття** – наполегливість, захоплення.

**Піснь гучна розляже** – розійдеться по всій Україні.

**Згомонить** – зашумить.



1. Вивчи гімн України напам'ять.

2. Як ти розумієш вислови: «*усміхнеться доля*», «*згинуть наші вороженьки, як роса на сонці*», «*України слава стане поміж ворогами*».

## Загадка

Коли звучить він – всі встають,  
до серця руку прикладають,

і вголос, й подумки співають,  
і Україну прославляють.

*(НМІУ)*



Нестор Літописець – чернець Києво-Печерського монастиря. Його вважають упорядником (за іншою версією – автором) «Повісті минулих літ».





## ПОХВАЛА КНИГАМ

Любив **Ярослав** книги, читав їх часто і вдень, і вночі, і зібрав **скорописців** багато, і перекладали вони з грецького на **слов'янське** письмо. Написали книг вони велику силу, ними повчаються віруючі люди і тішаться плодами глибокої мудрості. Начебто один хтось зорав землю, а другий посіяв, а інші жнуть і споживають багату **поживу**, – так і тут: батько всього цього **Володимир**, він землю зорав і розпушив її, тобто просвітив **християнством**. А син його Ярослав засіяв книжними словами, а ми тепер пожинаємо серцем книжну науку.

Велика користь від навчання книжного. Книги – мов ріки, які напоюють собою увесь світ; це джерело мудрості, в книгах – бездонна глибина; ми ними втішаємося в печалі, вони – **узда** для тіла й душі. В книгах – світило мудрості, а про мудрість сказано: люблячих мене – люблю, а хто дошукається мене – знайде благодать. І якщо старанно пошукати в книгах мудрості, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі. Бо той, хто часто читає книги, той веде бесіду з Богом і наймудрішими мужами. Ярослав же, як ми вже сказали, любив книги, багато їх написав і поклав їх у церкві святої Софії, яку сам збудував.

*Уривок із «Повісті минулих літ»*



**Ярослав, Володимир** – йдеться про князів Київської Русі – Ярослава Мудрого, Володимира Ясного Сонечка.



**Скорописці** – люди, які в давнину переписували книги.

**Слов'янське письмо** – мова, якою розмовляли і писали в Київській Русі.

**Пожива** – те, що є матеріалом для певної діяльності, джерелом чого-небудь.

**Християнство** – релігія (віра), що ґрунтується на вірі в Ісуса Христа як Боголюдини, який зійшов на землю і прийняв страждання заради спасіння людства.

**Узда** – частина збруї – ремені, які надівають на голову коневі, щоб правити ним.



1. Ким був Ярослав Мудрий?
2. Що любив Ярослав Мудрий?
3. Знайди і прочитай, як називалася мова і письмо в Київській Русі.
4. Як називали людей, які переписували книги?
5. Знайди і прочитай, з якою роботою порівнювали в давнину читання книг.
6. Знайди і прочитай, з чим порівнювали книжки.
7. Знайди і прочитай, що в книжках закладено, що в них можна знайти.
8. Прочитай, з ким ведуть бесіду ті, хто читає книжки.

## МОВО РІДНА, СЛОВО РІДНЕ

Мово рідна, слово рідне,  
Хто вас забуває,  
Той у грудях не серденько,  
А лиш камінь має.  
Як ту мову нам забути,  
Котрою учила  
Нас всіх **ненька** говорити,  
Ненька наша мила.  
У тій мові нам співали,  
Нам казки казали,  
У тій мові нам **минувшість**  
Нашу відкривали.



От тому **плекайте**, діти,  
Рідну свою мову,  
Вчіться складно говорити  
Своїм рідним словом.

*Сидір Воробкевич*



**Ненька** – мати.

**Минувність** – події, що вже давно минули.

**Плекати** – з любов'ю вирощувати, виховувати, зберігати в пам'яті, серці.



1. Яка твоя рідна мова?
2. Яке у тебе ставлення до української мови?
3. Чи стараєшся ти розмовляти красивою, правильною українською мовою?
4. Прочитай вірш голосно, виразно, правильно вимовляючи слова.

## КАЗКА ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Багато тисяч літ тому жила в Україні прекрасна дівчина. Була вона добра, ласкава, **щира** і привітна, готова всім допомогти. Співала вона так гарно, що здавалось – неначе то соловейко співає. Маленькі діти і молодь **прагнули** бути з нею разом. А вона розказувала діточкам про чудові речі, співала їм українські пісні і тим вливала любов до України й українського народу в їхні юні **душі**. Всі почувалися незвичайно щасливими. А називалася ця красуня **УКРАЇНСЬКА МОВА**.

Жила вона в народі нашому і з народом нашим – ніколи з ним не розлучалася. Що скаже і як скаже кому, то все те таке приємне і розумне. Любила вона вишивати та й вбиратись у вишиванку.

З українською мовою наш народ ріс, розвивався і творив чудову культуру, яку передавали з покоління в покоління аж донині.

Україна мала багато сусідів. Вони приглядалися до щасливого життя українського народу і стали **зздрити**, що у них не так, як в Україні. Почались війни, вороги поневолювали наш народ. Вони забороняли українську мову.





Український народ розбігався по широкому світу, щоб рятувати себе і свою рідну мову. Та **чужина** руйнувала українців ще більше. Дехто відрікався від рідного слова і ставав чужинцем для свого народу.

З частиною українського народу помандрувала й Українська Мова на чужину. Мандрує Українська Мова по світу, де зустрічає своїх земляків, яких іноді не впізнає: чи це свої люди?

Іде, іде Українська Мова доріжкою і вже **знеможена**. Хотілось би відпочити. Ось і бачить хатину під **стріхою**, стіни біленькі, а перед нею ростуть барвисті, пишні квіти. А збоку – садок вишневий. На верху хати гордо стоїть лелека. Як побачила лелека Українську Мову, то радісно заклекотала – наче її вітала, але не залишилася Українська Мова і там.

Іде, іде полями, лісами, **тернистими** дорогами Українська Мова, аж тут натрапила на стару, велику липу. Подумала: «Під липою в холодочку відпочину».

А як приємно було там! Пахло духмяним медом. Чулось радісне дзижчання працюючих бджілок, що збирали **нектар**. Повівав легкий літній вітерець. Шуміло **збіжжя** на полях. Як тут гарно, привітно, легко на душі! Рідна земля! Ніхто тебе не кривдить,



ніхто не насміхається. Всюди так вільно! Всяка комашня виграє свої мелодії. Час від часу і пташка зацвірінькає на липі. Тут, як у **раю**, – рідна країна, рідна земля! Лягла Українська Мова на зелену м'яку травичку і під липою заснула.

Прокинулась Українська Мова й відчула, що відпочила. Розплющила очі й побачила, що перед нею стоїть гурт гарних дітей, вбраних у вишиванки.

Ось і ми, Українська Мово, з тобою і не дамо тобі загинути та ще й розбудимо любов до тебе у тих українських дітей, які від тебе **відцурались**.

Відтоді українські діти взяли її до свого товариства і **присягнули** ніколи і нікому не давати **знущатися** над нею. Між собою розмовляли українською мовою і співали українських пісень. А коли глянули на ту прекрасну дівчину, що зветься Українська Мова, то побачили, як вона зраділа і як краса її засяяла яскравими кольорами, а з нею зрадів увесь український народ.

*За Зиновієм Квітом*

Зиновій Квіт – уродженець міста Поморяни Львівської області. Проживає в Америці. Вчителює в американській середній школі (м. Філадельфія). Очолює Українську Світову Спілку Професійних Учителів (УССПУ), якої є засновником.



**Щирий** – той, хто прямо, безкорисливо виражає свої думки.

**Прагнути** – дуже хотіти чого-небудь.

**Душа** – внутрішній світ людини, з її переживаннями.

**Заздрити** – відчувати заздрість до когось чи чогось.

**Заздрість** – роздратування, викликане перевагою, добробутом іншого.

**Чужина** – чужа, далека земля, країна.

**Знеможений** – змучений, втомлений, безсилий.

**Стріха** – солом'яна покрівля хати.

**Тернистий** – сповнений труднощів, злигоднів, страждань; важкий.





**Нектар** – солодка, цукриста рідина, яку виділяють рослини.

**Збіжжя** – рослини та зерно хлібних рослин.

**Рай** – красива, благодатна місцевість.

**Відцуратися** – відмовитися від чого- або від кого-небудь; покинути, залишити що-небудь.

**Присягати** – твердо обіцяти кому-небудь здійснити щось, клястися.

**Знущатися** – заподіювати муки, страждання кому-небудь; зле висміювати кого-, що-небудь, глузувати з когось, чогось.



1. Як автор описує в казці дівчину Українську Мову? Знайди цей уривок.
2. Чому страждала Українська Мова?
3. Де шукали доброї долі українці? Якими вони ставали на чужині?
4. Як автор описує в тексті українську хатину? Знайди цей уривок.
5. Де зупинилася відпочивати Українська Мова?
6. Що побачила Українська Мова, коли прокинулася?
7. На що присягнули діти Українській Мові?
8. Скажи, чи любиш ти українську мову. Чи будеш ти її старанно вивчати?

## Прислів'я

Слово до слова – зложиться мова.

Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається.

Слово може врятувати людину, слово може і вбити.

Щире слово, добре діло душу й серце обігріло.

## РІДНА МОВА

Спитай себе, дитино, хто ти є,  
І в серці обізветься рідна мова;  
І в голосі ясним ім'я твоє  
Просяє, наче зірка світанкова.  
З родинного гнізда, немов пташа,  
Ти полетиш, де світу далечизна,



Та в рідній мові буде вся душа  
І вся твоя дорога, вся Вітчизна.  
У просторах, яким немає меж,  
Не згубишся, як на вітрах **полова**.  
Моря перелетиш і не впадеш,  
Допоки буде в серці рідна мова.

*Дмитро Павличко*



**Полова** – відходи при обмолочуванні й очищуванні зерна, що використовується переважно як корм для тварин.

## КИЇВ



Київ – прекрасне місто. Це одне з **найдревніших** міст в Україні. За **легендою**, його **засновниками** були три брати – Кий, Хорив, Щек та їхня сестра Либідь. Назвали місто на честь старшого брата. Київ став центром зародження великої держави – Київська Русь.

У минулому тут правили видатні князі, зокрема Ярослав Мудрий та Володимир Мономах, які об'єднали та зміцнили державу. Завдяки правлінню **величких** князів Київ розквітав та поширював свою славу по всій Європі. За часів Київської Русі в Києві розвивалися освіта та книгописання, культура та живопис.



Незважаючи на незліченні війни, що відбулися під стінами Києва та знищили численні пам'ятки історії, **багатівікове** місто і досі не втратило своєї краси.

Багато людей їдуть до Києва. Вони милуються його зеленими парками і старим Дніпром. Прогулюючись багатьма старовинними вулицями, згадують події, що відбувалися в історії його розвитку. Сьогодні – це сучасна столиця, яка не поступається своєю красою давнім містам Європи.

А хіба можна бути в Києві і не побувати в музеї Тараса Шевченка або в музеї Лесі Українки? Ці імена – слава і гордість українського народу.

Поет Іван Нехода так писав про Київ:

Рідний Київ – серце України,  
Наша слава, гордість і краса.

І це правда. Всі ми пишаємось столицею України.



**Найдревніше** – дуже старе, старіше за інші.

**Легенда** – старовинна розповідь, старовинний переказ.

**Засновники** – ті, які почали будувати місто.

**Величні** – знані та шановані всіма.

**Вік** – 100 років.



1. Хто був засновником Києва?
2. Кого з князів Київської Русі ти знаєш?
3. Як ти думаєш – чи освічені люди жили в Києві в давнину?
4. Розкажи, який Київ сьогодні.
5. Які музеї є в Києві? В яких музеях ти був(-ла)?
6. Чи знаєш ти, хто такі Тарас Шевченко і Леся Українка?
7. Що тобі найбільше подобається в Києві?
8. Розкажи про Київ своїм друзям і рідним.

## Прислів'я

Язык до Києва доведе, а в Києві заблудить.

Дурний і в Києві не купить розуму.

На кого біда нападе, то до Києва йде, а як біда минеться,  
то він і з Броварів вернеться.



# ВОЛОДИМИР – КНЯЗЬ ВЕЛИКИЙ

Володимир – князь великий  
Охрестив киян в Дніпрі,  
Потім церкву Десятинну  
Він поставив на горі.



1. Як називали князя Володимира в Київській Русі?
2. Що дуже значне зробив князь Володимир для людей Київської Русі і для сучасників?
3. Запитай у дорослих, чому церкву, побудовану князем Володимиром, називали Десятинною.

## СУЧАСНИЙ КИЇВ



Кожен, хто побував у Києві, зачарований могутнім плином Дніпра, мереживом мостів. Дніпро бачив і **каравани** торгових човнів, і запеклі битви, і сльози, і кров. Усе змила Дніпровська вода, усе знесла за собою.

Сьогодні ми спостерігаємо зміни в обличчі нашого Києва. Багато районів столиці виглядають як новобудови: це завдяки **реставрації** будівель, доріг, площ. Поступово Київ стає справжньою європейською столицею.



Приїхавши до Києва, можна побачити багато учнів, які під час канікул наповнюють місто гомоном і милуються його вічною красою. Це про них, юних гостей столиці України, згадує поет Іван Драч у вірші «Діти ходять по Києву»:

Діти ходять по Києву.  
Скільки ж їх понаїхало!..

Провівши в столиці кілька незабутніх годин, розумієш: Київ – це те місто, до якого дуже хочеться повернутися.



**Караван** – багато торгових човнів, що пливуть один за одним.

**Реставрація** – відновлення.



1. Чи був(-ла) ти в Києві?
2. Що саме тебе найбільше вразило в столиці?
3. Чи хочеш ти ще побувати в Києві й чому?
4. Якщо будеш із друзями чи батьками в Києві, зроби фотографії місць, які тобі найбільше сподобалися.

## КИЇВ

Наш Київ розіслався  
На горах над Дніпром,  
Садами завітчався,  
Мов дівчина вінком.  
Його побудували  
Брати, батьки, діди.  
І славно захищали  
Від лютої біди...

*Максим Рильський*



1. Вивчи вірш напам'ять.
2. Де розташувався Київ?
3. З ким поет порівнює Київ? Знайди ці рядки у вірші.
4. Хто будував Київ?



# СОФІЯ КИЇВСЬКА



Пам'ять про давні часи зберігає Софія Київська – одна з **найстародавніших** споруд міста. Саме тут відбувалися **урочистості**, пов'язані з посадженням князів на Київський престол. Майже тисяча років минуло з часів спорудження Софії Київської, але й досі викликають захоплення духовна велич та сила **натхнення** стародавніх **зодчих**.



**Найстародавніші** – найбільш старі, древні.

**Урочистості** – урочисті заходи, дії, пов'язані з торжеством, знаменною датою, подією, присвячені їм, влаштовані з їх приводу.

**Натхнення** – велике бажання щось робити.

**Зодчі** – ті, хто проектував, будував церкви, будинки, палаці.



1. Розкажи, що ти відчуваєш, коли дивишся на споруду Софії Київської.

2. Коли будеш у Києві, то обов'язково прийди на Софіївську площу і подивись на величну будову Софії Київської.



## НАША БАТЬКІВЩИНА

Любі друзі! Вже ізмалку  
Ми про це всі добре знаєм,  
Що зовемось українці  
Й українських предків маєм.

Батько, мати, брат, сестричка,  
І всі інші члени роду,  
Всі належать до одного  
Українського народу!

Бо родитись українцем –  
Це велика честь і слава,  
Рідний край свій полюбити –  
Найважливіша всім це справа.

Між Карпатами й Кавказом,  
Прип'яттю і Чорним морем,  
Український славний нарід  
Всі **замешкує** простори.

Там пливають глибокі ріки,  
Там шумлять степи безкраї,  
Стрункі гори пнуться в хмари.  
Синьооке море грає.

Буйне збіжжя колосисте  
На врожайних спіє **ріллях**,  
Є у надрах сіль і нафта.  
Віск, залізо і вугілля.

Українці й українки –  
Всі кохають до загину  
Предківську преславну землю,  
Нашу рідну Україну.

Але щоб свою цю землю  
Міцно-щиро покохати,  
Треба все її минуле  
Добре вивчити-пізнати.

Треба знати те, як предки  
На землі цій проживали,  
Як її грудьми своїми  
Боронили, заступали.

Як за волю і за долю  
Йшли у бій, як на забаву,  
Здобували собі рани,  
Україні рідній славу.

Як невпинно працювали  
І боролися завзято,  
Щоб була їх Україна  
Завжди дужа і багата.

Хай не буде в нас нікого,  
Батька, неньки, ні дитини,  
Що не вміли б розказати  
Про минуле України.

*Володимир Переяславець*



**Мешкати** – жити, проживати в певній місцевості, місці.  
**Рілля** – виоране поле.





1. Розкажи, де ти народився(-лася).
2. Чи гордий(-да) ти, що ти – українець(-ка)?
3. Прочитай, де мешкають українці.
4. Що є в надрах України?
5. Розкажи, що ти знаєш про історію України.
6. Хто боронив українську землю?
7. Якими ти бачиш своє майбутнє і майбутнє України?

## НАШ РІД

Мама вишиває на білому полотні зелений барвінок, чорнобривці, сині волошки. Навіть маленьку качечку вишила.

– Що це буде, нене? – питає Андрійко.

– Українська святкова сорочка для тебе.

– Чому українська? – допитується Андрійко.

– Бо вишиваю такі квіти, які ростуть на нашій землі. А земля наша зветься Україною. І ти маленький українець.

– А ти, мамо?

– І я українка, і татко, й бабуся, й дідусь. Ми українського роду і любимо нашу землю, нашу мову, наші квіти.

Україна – як наша рідна хата.

*Андрій М'ястківський*



1. Розкажи про своє місто або село, в якому ти живеш.
2. У якій країні ти живеш?
3. Чи є у тебе вишита сорочка? Коли ти її одягаєш?
4. Якою мовою ти розмовляєш?
5. Якою мовою розмовляють твої батьки?

## Загадка

Красивий, щедрий рідний край

І мова наша солов'їна.

Люби, шануй, оберігай

Усе, що зветься .....

*(внїрджл)*





# ПРИЙШЛА ДО НАС ЗИМА



## ЗИМОНЬКА-ЗИМА

Поза тином, поза хатою  
Білі сіються сніжки...  
Буде хата волохатою,  
Буде тин – самі ріжки.  
Бо мете ще й кучугуриться,  
Білі вихори здійма.

Та ніхто із нас не журиться.  
Здрастуй, зимонько-зима!  
Наче пісні голосистої,  
Що злітає над саннями,  
Ждали ми зими врочистої,  
Срібнобрової зими.

*Василь Діденко*

## ЗИМА

Помахала осінь останнім жовтим листям і попрощалася з нами. Не видно сонця. Зрідка-зрідка виходить воно погуляти. Важкі хмари табунами бродять, небо застилають. Прохолодно. Затулив нору борсук. Спить.



І ведмідь-волохань спить. А маленька білочка-вертуха по гілках стрибає.

Що їй! Є в неї гриби і горішки. Весело тарабанить дятлик на сосні. Шишки роздовбує. «Сніг-сніг-сніг...», – закричали снігурі, що тільки-но прилетіли з півночі.

Дихнув мороз, пробіг на срібних ковзанах річкою. Запурхали лапаті сніжинки. Прийшла сніжна зимонька.

*Галина Демченко*



1. Як ти зрозумів(-ла) вислів: «Дихнув мороз, пробіг на срібних ковзанах річкою»?
2. Прочитай, як зустрічають зиму звірі.
3. Яка пташка прилітає до нас зимувати?

## ГРУДЕНЬ

Грудень тихо наступає,  
Землю снігом посипає.  
Подивись лишень сюди –  
Та це ж зайчика сліди.

Де ж наш сірий заховався? –  
Він у білу шубку вбрався.  
Більше зайчик не боїться  
Ні вовчиська, ні лисиці.

*Олена Коваленко*



1. Чому зайчик перестав боятися вовка і лисиці?
2. Як ти розумієш вислів: «Він у білу шубку вбрався»?

## МАМО, ІДЕ ВЖЕ ЗИМА

«Мамо, іде вже зима,  
Снігом травицю вкриває,  
В гаю пташок вже нема...  
Мамо, чи кожна пташина  
В вирій на зиму літає?» –  
В неньки спитала дитина.  
«Ні, не кожна, – одказує мати, –  
Онде, бачиш, пташина сивенька  
Скаче швидко отам біля хати, –  
Ще зосталась пташина маленька».  
«Чом же вона не втіка?»

Нащо морозу чека?»  
«Не боїться морозу вона,  
Не покине країни рідної,  
Не боїться зими навісної.  
Жде, що знову прилине весна».  
«Мамо, ті сиві пташки  
Сміливі, певно, ще й дуже,  
Чи то безпечні такі, –  
Чуєш, цвірінькають так,  
Мов їм про зиму байдуже!  
Бач – розспівалися як!»



«Не байдуже тій пташці, мій синку,  
Мусить пташка малесенька дбати,  
Де б водиці дістати краплинку,  
Де під снігом поживу шукати».  
«Нащо ж співає? Чудна!

Краще шукала б зерна!»  
«Спів пташині – потіха одна, –  
Хоч голодна, співає веселенько,  
Розважає пташине серденько,  
Жде, що знову прилине весна».

*Леся Українка*



1. Уважно прочитай вірш.
2. Скажи, про що розпитує хлопчик у мами.
3. Чи знаєш ти, які пташки залишаються у нас зимувати?
4. Як ти думаєш, чому важко пташкам узимку?
5. Пригадай, які ще вірші Лесі Українки ти читав(-ла).

## ЗДРАСТУЙ, ЗИМО!



От і настала зима, от уже й ходить нашим краєм її перший місяць – грудень. Сховав грудень під кригою річки, повдягав у білі мережива ліси, поробив із кожної купочки землі міцну грудку. Тоді засипав снігом поля, лісові просіки, напхав снігу аж під самісіньке гілля у лісі.

Вранці як глянули, а в полі таке натоптано... Довгі низочки слідів простяглися аж до самого села. Отут спинався заєць на яблуньку, хотів чикнути її гострим зубом. Але тоненький стовбурчик так щільно обгорнуто соломною, що зась.



А коли трохи розвиднілось, в селі щось як забумкає. «Напевно, то мисливці рушниці ладнують!» – налякалися зайці і ну тікати в поле!..

Юрій Старостенко



1. Чому заєць хотів чикнути яблуньку своїми зубками?
2. На твою думку, чи раді зайці снігові?
3. Опиши зиму за твоїм вікном.

## ГРУДЕНЬ

Дорожній майстер грудень  
Мости будує всюди,  
Вкриває ріки кригою  
Воює із відлигою:  
Дороги підморожує,  
Ще й снігом припорошує,  
Щоб на дзвінких санчатах  
Новому року мчати.



Тамара Коломієць



1. У якому місяці починається зима?
2. Чому грудень назвали дорожнім майстром?
3. З ким грудень воює?

## ОСЬ І ЗИМОНЬКА ПРИЙШЛА...

Ось і прийшла вона – чарівниця зима. Їй природа подарувала три місяці: грудень, січень і лютий.

Закінчилася осінь. І хоч листопад вважається ще осіннім місяцем, зима не хоче чекати – вже наприкінці листопада вона сковує морозцем землю, перемітає сніжком дороги, примушує людей тепліше вдягатися – в пальта, в шуби, в шапки.

Засинає на зиму природа. Ось чому так непривітно в садку і сквері, навіть на вулиці. Дерева стоять голі. Їм, як і людям, холодно, адже земля промерзає глибоко, і коріння мерзне від холоду. Похмурий взимку ліс. Тільки красуня ялинка та сосни радують нас своєю зеленню, та пухнастий сніжок робить ліс урочистим.





Відпочиває земля-трудівниця, а з нею і хлібороби. Щоправда, роботи в них і взимку вистачає. Повно клопоту, як завжди, у тваринників. Зима для них така ж гаряча, як і літо. Якщо ж вони добрі господарі, то буде і молоко, і м'ясо, а значить, буде і **добробут**.

Важко взимку і птахам, і звірятам. Адже коли мерзла земля вкрита снігом, дуже важко відшукувати поживу. Ось і мерзнуть, бідують синички і зяблики, снігурі і горобчики, і, звичайно, тварини.

Нерідко вони приходять до житла людини. Тому так важливо допомогти усім їм пережити тяжку зиму. Подумай, юний друже, про годівнички для наших пташок.

Зима – щаслива пора для дітлахів. З одного боку – це пора збагачення знаннями. Скільки напружених занять у школі, а ще заняття у гуртках, участь в олімпіадах. А з другого – пора великих зимових канікул, коли треба і всі ковзанки відвідати, і в сніжки погратися, і сніговика зліпити (що ж то за зима без сніговика), і до ялинки сходити, і про птахів подбати. Скільки напруженої праці і як добре, коли вона приносить задоволення! Без напруженої праці не було б у нас ні відмінників, ні багатознаюок, і взагалі – хороших дітей.



Так давайте усі любити зиму, щоб скоріше прийшла весна!

За Валентиною Невською



**Добробут** – достаток.



1. Назви зимові місяці.
2. У що вдягаються люди взимку?
3. Як ти розумієш вислів: «Засинає на зиму природа»?
4. Розкажи, як ти допомагаєш перезимувати звірятам і пташкам.
5. Які твої улюблені зимові ігри?

## І ТРАПИТЬСЯ Ж ОТАКЕ...

Від самого ранку купчилися за лісом сірі хмари і все погрожували звідти своїм холодним подихом: ху-у-у...

– Тікай, Мишко, – гукали всі, – бо зараз як війне снігом!

А він, знай, ягодами ласує: то горобиною, то калиною...

Сніг пішов уночі. На ранок таке зробилося... Ні стежки, ні доріжки, скрізь однаково біло. «Ой лишенько, – злякався ведмідь, – як же тепер барліг шукати?» Він туди, він сюди – нема шляху! А тут ще хтось сокирою: клюк-клюк, а гавкучий собака десь: «Гав-гав!..»

Сів він під ялинкою і аж тремтить увесь.

– Так йому і треба, – каже головний снігур. – Бачили, як горобину пообскубував?



– Дивіться на цього ненажеру! – гукнула сорока. – Не клопочися, Мишку, біжи за мною!

Сама пурх-пурх, а ведмідь човг-човг слідом мокрими п'ятами. Так і дісталися барлога. І вже знає сорока, що навесні Мишко їй обов'язково віддячить. Скільки хоч натрусить м'якенької шерсті на гніздо пискляткам.

*Юрій Старостенко*



1. Чому ведмідь залишився в лісі вночі?
2. Чого злякався ведмідь у лісі?
3. Чому снігурі були незадоволені ведмедем?
4. Хто показав ведмедеві дорогу до барлога?
5. Чим віддячить Мишко сороці?
6. Як сорока називає своїх пташенят?

## Загадки

На дворі горою, а в хаті водою.

Білий, як пір'їна, холодний, як крижина.

(?и?)

## 19 грудня – День Святого Миколая

### РАДІСТЬ

Нова радість в рідній школі:  
Вже Різдво на видноколі,  
І несуть дзвіночки вість:  
Їде, їде любий гість!

Не з порожніми руками,  
А із повними мішками,  
Щоб могли всі чемні діти  
Ласувати і радіти.

Тож Святого Миколая  
Зустрічає ціла згряя!  
Ближче дзвоники – дзень-дзень!  
Ой, який веселий день!

*Ганна Черінь*



1. Які зимові свята чекають на дітей?
2. Що ти будеш робити на зимові свята?
3. Чи будеш ти зустрічатися зі своїми друзями під час зимових свят?





\* \* \*

Ходить Миколайко  
Від хати до хати,  
Гостинцями хоче  
Всіх обдарувати.

Славні Янголята  
Йому допомагають.  
Двері та віконця  
Справно відчиняють.

\* \* \*

Святий Миколаю,  
Прийди до нас з раю,  
Принеси нам дари  
Кожному до пари.

Цукерки смачненькі,  
Булочки пухкенькі,  
Книжечок багато  
Читати у свято.

*Марійка Підгірянка*



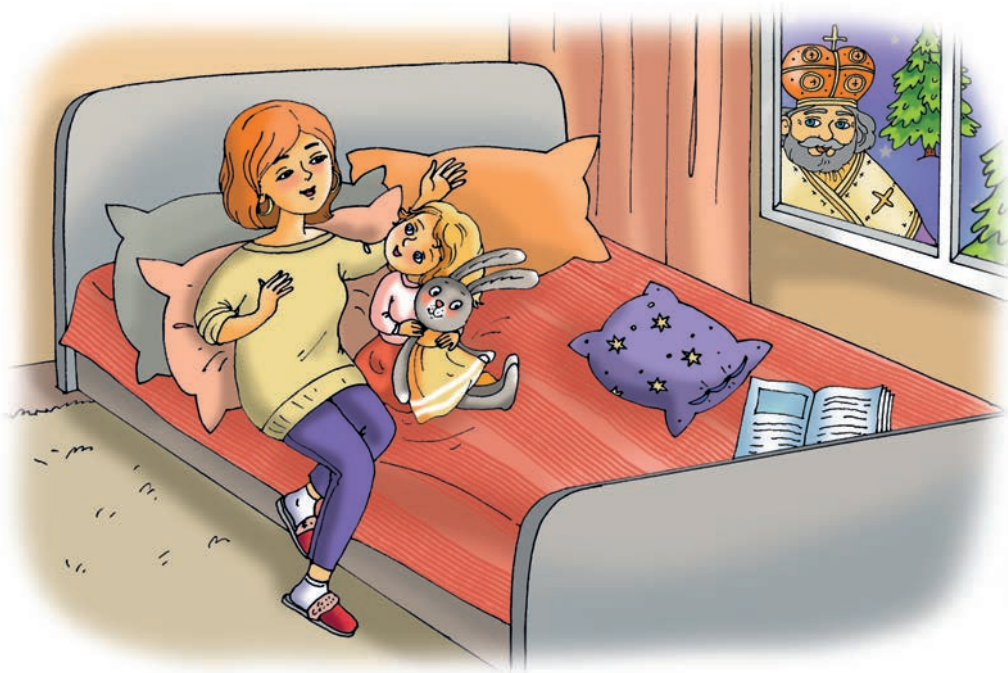
1. Яких подарунків ти чекаєш на свято Святого Миколая?
2. Поцікався у дорослих, ким був Святий Миколай.

## КАЗКА ПРО СВЯТОГО МИКОЛАЯ

Був тихий зимовий вечір десь у середині грудня. На великому ліжку сиділи мама з маленькою дівчинкою Софійкою. Їй вже було аж два роки, і маленька дуже любила, коли матуся розповідала їй казочку.







Та сьогодні мама розказувала не звичайну казку, а легенду про Святого Миколая, адже через кілька днів свято, і Миколай має принести Софійці подарунок, бо вона була дуже слухняною дівчинкою.

– Святий Миколай, – розпочала матуся, – захисник усіх **подо-рожніх** і дітей.

Давно-давно жив хлопець Миколай. Був він сиротою. Його батько й мати померли, залишивши синові велике майно.

Мав Миколай дуже добре серце і хотів допомогти всім довкола.

**Під покровом ночі** Миколай брав на плечі мішок з харчами, грошима і одягом та йшов до осель бідняків. А там підкидав подарунки у вікна.

Дуже любив він дітей, тому вони найпершими отримували подарунки.

Але не забував і про **вдів**, сиріт та інших нужденних.

Минули роки. Миколай став священником, а далі і **єпископом**. Всі шанували і любили його за доброту, за ласкавість і мудрість.



А про діток він і далі не забував. Як тільки довідувався, що якась дитина в біді, зараз ішов до неї з потіхою й подарунками.

Коли помер Миколай і його душа стала перед Господнім престолом, Господь спитав:

– Чого бажаєш, мій Миколаю, в нагороду за добре життя на землі?

– Нічого не бажаю, – відповів Миколай, – тільки дозволь мені, Боже, сходити час від часу з неба на землю й відвідувати дітей.

Усміхнувся ласкаво Господь і сказав:

– Знав я, яке буде твоє прохання. Щороку в день своїх іменин зможеш сходити на землю.

А на землі пам'ять про Миколая не завмерла. Всі пам'ятають про його добрі діла, про його святе життя, і тому Церква його Святим назвала.

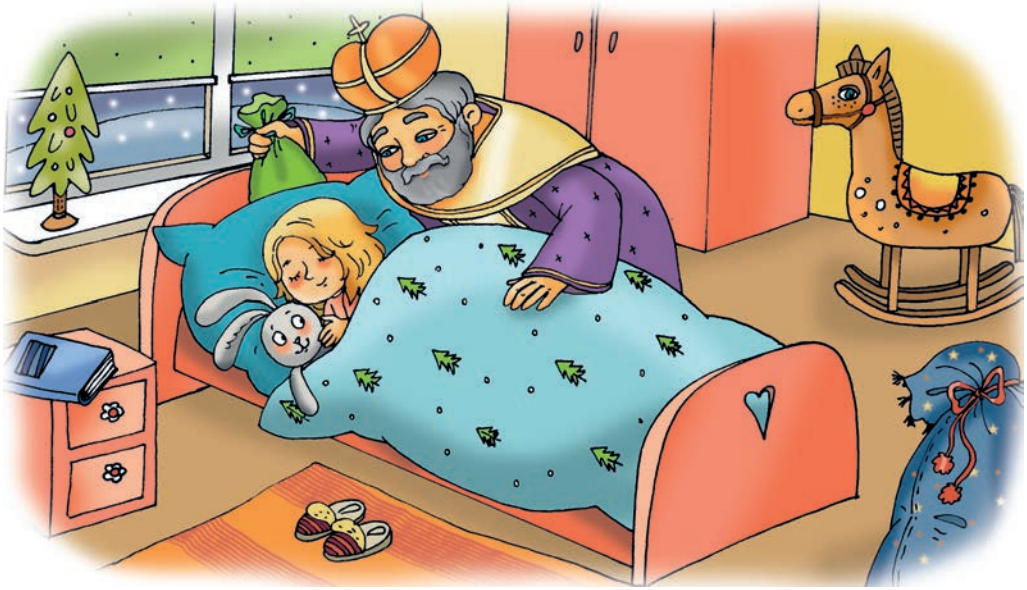
Та й на небі Миколай не сидить та не відпочиває: він то подорожніх від хуртовини рятує, то пожежу допомагає гасити, то на морі шторм зупиняє. Допомагає людям, як може.

У ніч з 18 на 19 грудня в оселі, де живуть діти, нечутно приходить Миколай і так само нечутно кладе переважно під подушки, а іноді у черевички сплячої малечі жадані дарунки. І що важливо – саме ті дарунки, які собі намріяли слухняні хлопчики й дівчатка.

Напередодні чарівної ночі потрібно написати лист-прохання до Святого, покласти записку на вікно і сподіватися на здійснення мрії. Чи то Ангел, чи то яка пташка той лист забере. І Миколай точно знатиме, чого від нього сподіваються. А якщо малюк ще цілком неписемний, то Святий і так здогадається.

А що чекає неслухняних? Ну, таких в Україні геть мало. Якщо трапляються, то їм дістається різочка, але тоненька і недовга.





А якщо мама й тато дуже попросять Миколоя, то попри різочку Святий все ж покладе бодай цукерку чи помаранчу. Хіба б то дитина зовсім не вірила в чудо. Є ж пісенька для Святого Миколоя: «Ой, хто, хто Миколоя любить, ой, хто, хто Миколаю служить, тому Святий Миколай у всі часи помагай».

Коли матуся закінчила розповідь, Софійка сонно посміхнулась і заснула.

А вранці прокинулась з гарним настроєм – їй наснився Святий Миколай, який запитував, що подарувати цій маленькій красуні.

Софійка попросила крім улюблених цукерок коника, на якому можна гойдатися.

Завтра вже свято.

Дівчинка цілий день допомагала мамі, була слухняною. А ввечері, коли лежала в ліжечку, довго не могла заснути і чекала Святого.

Тільки-но вона заплющила оченята, як до кімнати зайшов Миколай – сивий дідусь з добрими очима. Він поклав маленькій під подушку ласощі, а коника тихенько поставив біля ліжечка. Поправив ковдрочку і вирушив далі. Бо Святому потрібно ще обдарувати багатьох дітей!



А вранці з кімнати Софійки не почулось «МАМА!» Там лунав дзвінкий дитячий сміх. А мама, прийшовши до донечки, заспівала: «Ой, хто, хто Миколая любить...»

Марія Солтис-Смирнова



**Подорожній** – людина, яка перебуває в дорозі.

**Під покровом ночі** – саме вночі, щоб було темно.

**Вдова** – жінка, в якої помер чоловік.

**Єпископ** – вищий духовний чин у християнській Церкві.



1. Про кого мама розповідала малій Софійці?
2. Чому Святого Миколая в дитинстві називали сиротою?
3. Кого любить Святий Миколай, кому приносить дарунки?
4. Знайди в підручнику і прочитай пісеньку про Святого Миколая.
5. Що дарує Святий Миколай неслухняним дітям?
6. Кому ще крім дітей допомагає Святий Миколай?
7. Що ти попросиш у Святого Миколая у цьому році?

## ЛИСТ ДО НЕБА

Гей, пошлемо листочок до раю:  
«Не забудь нас, Святий Миколаю!  
Не забудьте про нас, янголятка! –  
Вас прохають і хлопці, й дівчатка.  
Завжди ми були чемні та милі,  
До садочка охоче ходили,  
Шанували матусю і тата,  
Любили сестричку і брата.  
Ми складаєм долоні маленькі  
У молитві до Божої Неньки,  
Тож гостей ми чекаємо з неба –  
А Антипка нам зовсім не треба!»  
Гей, напишем листочка до раю:  
«Ми чекаєм, Святий Миколаю!  
Ми чекаємо вас, янголятка!»  
А підпишемо: Хлопці й дівчатка.

Ніна Наркевич





1. Чи був(-ла) ти слухняним(-ою)?
2. Чи не ображаєш ти своїх друзів, однокласників?
3. Чи любиш ти своїх рідних: маму, тата, бабусю, дідуся, братика, сестричку?
4. Що б ти хотів(-ла) отримати в подарунок від Святого Миколая?
5. Напиши в класі разом із дітьми листа до Святого Миколая.

## 1 січня – Новий рік

### НОВИЙ РІК

Новий рік іде землею  
В чистім полі без доріг,  
Світить зорі понад нею,  
Розсіває срібний сніг.  
Новий рік іде горами  
У червоних чобітках.  
Сяють ясними вогнями  
Скрізь ялинки по хатах.

*Іванна Блажкевич*



### СІЧЕНЬ

Подивіться – січень йде,  
Новий рік до нас веде.  
Покружляли дві сніжинки,  
Тихо сіли на ялинку,  
А ялинка чепуриться,

Прикраша свою спідницю –  
Кольоровими кульками,  
Різнобарвними сніжками,  
Бо збираються малята  
Завітять до нас на свято.

*Олена Коваленко*



1. Виразно прочитай вірш.
2. Вивчи цей вірш напам'ять.
3. Розкажи, з ким ти будеш зустрічати Новий рік.

### Прислів'я

На Новий рік прибавилось дня на заячий скік.  
Старий рік у ноги – Новий у пороги.  
На Новий рік погода – буде в полі урода.



## ЗЕЛЕНИЙ ОСТРІВ

Лягла на землю біла тиша,  
В новому році – все нове.  
Снігами січень око тішить,  
Але морозом вухо рве.

Вже поховались від морозу  
Під кучугурами в садку,  
Немов ведмеді у барлозі,  
Кущі калини, кущ бузку.

Та, як зелений острів літа,  
Стоїть сосна за ворітьми,  
Хоч їй і сумно зеленіти  
Одній у таборі зими.

Я протоптав по білій тиші  
Рипучу стежку до сосни:  
Удвох нам буде веселіше  
Дозимувати до весни.

*Анатолій Качан*



1. Скажи, як ти розумієш вислів: «морозом вухо рве».
2. Чому автор порівнює сосну з зеленим островом літа?



## У ЯКОМУ МІСЯЦІ?

Скільки місяців у році?  
Ну, хто знає, говори!  
І який з них веселіший  
Для малої дітвори?

У якому – сніжки, санки,  
Баба з снігу, крики, сміх?  
У якому – завірюха,  
І мороз щипає всіх?

У якому тепле сонце  
Розтоплює весь сніжок?  
У якому перші квіти  
Кличуть діток у садок?

У якому вишні, сливи  
Червоніють на гілках?  
У якому спіють груші,  
Повно яблук у садках?



У якому дощик сіє,  
Жовкне листя і летить?  
У якому Нова Радість  
В кожній хаті гомонить?

*Катерина Перелісна*



1. Прочитай рядки з вірша, в якому автор описує зиму (весну, літо, осінь).
2. Назви місяці літа, осені, зими, весни.

## 7 січня – Різдво Христове

\* \* \*

Застелено стіл скатертиною,  
І ми усією родиною  
Зібралися зірку чекати,  
«Христос народився» казати.  
Дванадцять ми страв покуштуємо,  
Вертепників всіх почастиємо  
І з миром свічки запалімо.  
Христос народився! Славімо!  
Приходять царі із волхвами,  
Дзвенить коляда між хатами.  
Весь радістю світ освітився –  
У яслах Христос народився!



*Оксана Радущинська*



**Волхви** – у давніх слов'ян – ворожбити, чарівники.

**Ясла** – відгороджене в хліві місце, куди закладають корм для худоби.



1. Розкажи, як ти з батьками зустрічав(-ла) Різдво Христове.
2. Чи була в цьому році на твоєму столі кутя?

**Різдво** – свято народження у Марії і Йосипа Сина Божого Ісуса Христа. У Святий вечір всі очікують сходу першої зірки на небі,



яка колись вказала пастухам шлях до **вертепу** з новонародженим Малям. Потім сідають до столу. У Святвечір готують дванадцять пісних страв, серед яких обов'язкова – *кутя*: зварена пшениця, перетерта з маком, медом і горіхами. Ця вечеря є особливо таємничою та вродливою.



**Вертеп** – старовинний пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні п'єси; у цьому тексті – печера.

## З РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ!

Хай за вікном хуртеча злиться,  
А нам співати і радіти.  
Горить ялинка у світлиці –  
З Різдвом Христовим, любі діти!..  
Дніпро обняв дзвінкі Карпати,  
А в хаті вже – кутя і сіно.  
Дозвольте заколядувати:  
– З Різдвом Христовим, Україно!



*Йосип Струцюк*



1. Вивчи цей вірш напам'ять, розкажи його своїм рідним.
2. Як ти розумієш вислів: «Горить ялинка у світлиці»?



**Колядники** – бажані гості на Різдво у кожній оселі. Вони ходять із *зіркою* або з *вертепом* і виконують спеціальні пісні – *колядки*. Господарі нагороджують їх за це солодощами, горіхами, яблуками чи грішми.





## КОЛЯДА

Ой Ісусе любий, кращий, як ті квіти,  
Пригорни до себе нині українських діток.  
Щоби були добрі, щоб були щасливі,  
І розумні, і здорові мали в світі жити.  
Ти, Дитино Божа, на пахучім сіні,  
Дай нам щастя й кращу долю рідній Україні.

\* \* \*

Коляд, коляд, коляда  
У віконце загляда.  
У Різдвяну світлу нічку  
Запали на радість свічку.

Коляду поклич до хати,  
Щоб Ісуса привітати.  
Люди добрі, колядуйте,  
Сина Божого шануйте!



1. Вивчи напам'ять одну з двох колядок, яка тобі більше сподобалась.
2. Заколялуй цю колядку на Різдво всім своїм рідним і близьким.

## Загадки

Кутя, узвар і пампушки,  
Грибочки, голубці,  
І риба, й борщик запашний...  
Хто їв їх – молодці!  
От ще б хтось взяв і підказав,  
Це ж скільки святвечірніх страв?

(qshvqrdnva[ʃ]

На столі багато страв,  
Закінчили безліч справ,  
Бо в кутку стоїть дідух,  
Відчуваєм свята дух.  
Гостей зустрічаємо,  
Колядками вітаємо.

(oʁʁe!ʃ)

## 14 січня – Старий Новий рік

### ЩЕДРІВКА

Щедрую, щедрую,  
Новий рік віншую,  
Новий рік вітаю,  
Вас поздоровляю!



У щедрий цей вечір  
Дорослим і малечі  
Щедро побажаю  
Радості врожаю!



1. Чому 14 січня святкують Старий Новий рік?
2. Чи знаєш ти якусь щедрівочку? Якщо ні, то вивчи цю напам'ять та защедруй для своїх рідних і друзів.

## ТУРБОТЛИВИЙ БРАТИК (Усмішка)

– Ти, Стасику, любиш свою меншу сестричку Наталочку? – питає сусідка.

- Так.
- Граєшся з нею?
- Граюсь. Ось і зараз піду покличу її на вулицю.
- Для чого?
- Скажу, щоб покатала мене на санках.

*Микола Герасименко*



**Усмішка** – невеликий за розміром гумористичний твір.



1. Подумай! Чи ставишся ти так само, як Стасик, до своїх сестричок, братиків, друзів?
2. Чому усмішка має назву «Турботливий братик»?

## НЕПРАВИЛЬНІ ЛИЖІ

Уперше на лижах  
Поїхав Павло.  
– Скажи ж нам, чи добре  
Кататись було?  
– Неправильні лижі, –  
Зітхає Павлусь. –  
Самі вони їдуть,  
А я остаюсь.

*Володимир Стрекаль*





1. Розкажи, чи вмієш ти кататися на лижах.
2. Куди ти їздиш або ходиш кататися на лижах?

## Загадки

Що то за гість, що тепло їсть? Без рук, без голови, а вікна  
малює. (мороз)

## 19 січня – Водохреща

\* \* \*

Хрест із льоду серед річки,  
І щебечуть щось синички.  
Водохреща морозцем  
Йде з легеньким вітерцем.

Повні глечики водички,  
Умиваються синички.  
І ми вмиймося водою  
Йорданською, живою!

До наступної зими  
Збережем цю воду ми.  
Гей, хто зможе не вагатись  
В ополонці покупатись?

*Оксана Радушинська*



Традиція освячувати воду, опускаючи в неї срібний хрест, розпочалась відтоді, коли у водах **Йордану** відбулося Хрещення Ісуса Христа. Цей день має назву **Богоявлення, Водохреща,** або **Йордань**. Воду, набрану в день Водохреща, вважають



чудодійною. Вона може зберігатися протягом цілого року і не псуватися.

А **відчайдухи** й сміливці після освячення води цього дня купаються в **ополонці**, аби бути здоровими і дужими.



**Йордан** – річка в Ізраїлі.

**Відчайдухи** – так кажуть про дуже хоробрих, сміливих людей.

**Ополонка** – отвір, прорубаний у кризі замерзлої водойми.



1. Чи бачив(-ла) ти взимку людей, які купалися в річці?
2. Чому воду, набрану в день Водохреща, вважають чудодійною?
3. Для чого люди купаються в ополонці?

## ПЕРНАТІ ГОСТІ

Вітер січе в обличчя. Намело кучугури снігу – січневого снігу. Важкувато стало жити пташкам, що зимують у нас. Але вони не дуже журяться. Ось, весело цвірінькаючи, хвилясто пролетіла стайка жвавих красунів-щигликів, чижів і коноплянок. Помчали поснідати насіннячком десь на лопухах, вільхах чи берізках.

А яке гарне деревце горобини! Ніби його прикрасили, як новорічну ялинку. Чудові, спокійні червоногруді снігурі обсипали його і ягідками ласують. До чого ж красиві пташки! Їх називають північними папугами. Це наші зимові гості. Вони прилетіли з далекої півночі, щоб тут перебути зиму. Бо там вона сувора, люта. А вже в лютому, на початку березня потроху посуватимуться до себе додому, аж під самісіньку **тундру**.



Прилітають до нас гостювати і червоногруді, в червоненьких шапочках, чечітки та коричнево-золотисті юрки.

А ми в саду поставили їдальні для пташок і підготовуємо їх. Прилітайте, дорогі гості, поласувати коноплею, просом, лляним насінням, ягодами горобини, калини, журавлини.

*Олександр Копиленко*





**Тундра** – безлісий простір із суворим кліматом, вічною мерзлотою, бідною рослинністю, серед якої переважають мохи й лишайники.



1. Назви пташок, які зимують у нашій країні.
2. Яких пташок називають північними папугами?
3. Коли снігурі збираються відлітати від нас на північ?
4. Що їдять взимку пташки?
5. Чи підготовує твій клас пташок узимку?

## СНІГОВА БАБА

– Ну-те, хто з вас там бистріший?  
То ідіть в садок скоріше!  
Купи снігу там лежать! –  
Хлопці поклик підхопили,  
Бабу з снігу враз зліпили,  
Очі з вугілля всадили,  
Рот із буряка зробили,  
От так «баба»! Молодці!  
Ну, дивуйтесь, горобці!



*Олена Пчілка*



1. Розкажи, чи ти з друзями ліпив(-ла) снігову бабу.
2. З чого у снігової баби роблять очі, рот, ніс?



## ЖИТТЯ ПІД СНІГОМ

Навколо все біле. Лежить глибокий сніг. Здається, що життя зовсім завмерло. Але насправді це не так. І в степу, і в лісі, і на луках, і на городах є життя. В степу під снігом лежить **озимина**. Сніг захищає її від морозу й вітру.

У лісі і на луках під снігом ховається багато маленьких звірят. Під снігом їм тепло.

На луках є така трава і квіти, що ростуть під снігом.

А навесні сніг розтає, і земля вбирає в себе снігову воду. На вологій землі всі рослини швидко ростуть.

*За Віталієм Біанкі*



**Озимина** – сходи або посіви пшениці, які висівають восени, перед зимою.



1. Як ти вважаєш, чи добре, коли взимку випадає багато снігу? Чому ти так думаєш?
2. Що росте під снігом узимку?

## ЛЮТИЙ

Другий місяць зветься Лютий,  
А лютує він тому,  
Що на світі довго бути  
Не доводиться йому.  
Хоче Лютий, щоб на світі  
Панувала вік зима.  
Та поволі сонце гріти  
Починає крадькома.  
Довші дні, коротші ночі.  
Гульк – уже й струмок тече!

Лютий враз як зарегоче,  
Знов морозом припече.  
Та як здійме враз хуртечу,  
Як засипле снігом дах!  
Люди добре топлять печі,  
Щоб не змерзнути в хатах.  
Та здаля вже крок по кроку  
Йде весна, веселий час.  
І, розгніваний, до строку  
Лютий геть тіка від нас...

*Наталя Забіла*



1. Чому лютий називають найкоротшим місяцем?
2. Чому кажуть, що лютий живе недовго на світі?
3. Яка погода зазвичай буває в лютому?
4. Збільшуються чи скорочуються в лютому дні, ночі?
5. Який місяць іде за лютим?



## ЯК БІЛОЧКА ЗИМУЄ

Білці взимку ні мороз, ні вітер не страшні. Як закрутить хуртовина, негода – білка мерщій до свого гнізда поспішає.

Гніздо у білки, як у птаха, влаштоване: з гілок, з сучків. Та так зроблене – ніби велика куля, кругле, а збоку – лазівка.

Всередині гніздо сухою м'якою підстилкою вислане: затишно в ньому, тепло. Забереться білочка в гніздо, а щоб холодний вітер не завівав, ще й лазівку підстилкою закриє. Потім згорнеться клубочком, пухнастим хвостиком прикриється і спить.



А зовні льодяний вітер так і виє, так і несе дрібненький колючий сніг. Вщухне негода, білочка з гнізда вилізе, стріпнеться і пострибає з дерева на дерево – їжу собі добувати: де ялинову шишку зірве, де

сухий гриб знайде, який сама влітку на сучку сушити залишила. Але головна їжа у білки ще з осені в комірці запасена – в дуплі старого дерева. Там у неї жолуді, і горіхи є – на всю зиму запасів вистачить.

*Георгій Скребицький, Вікторія Чапліна*



1. Як влаштована домівка білочки?
2. Що їсть білочка взимку?
3. Які запаси їжі робить білочка на зиму?

## 15 лютого – Стрітєння

\* \* \*

Зустрілись Літо із Зимою:  
– Давно не бачились з тобою.  
– Авжеж. З минулого ще року.  
Зима розлючена. І боком



В воротах стала:  
– Не пущу!  
Я ще вітрами посвищу!  
Я ще морозом поскрегочу!  
Йди геть! Тебе ніхто не хоче!  
– Неправда! – мовило їй Літо. –  
Мене дорослі ждуть і діти,  
Земля й дерева – всі чекають,  
Птахи із вірію рушають.  
Ти ледарюєш, Зимо біла,  
Усе з **комори** геть поїла.  
Тому іди у **бори** сині,  
А я лишаюся **віднині**!  
Зима із Літом сперечались,  
Бо у воротах пострічались.  
Дідусь завбачував погоду,  
А півень пив **відлиги** воду.

*Оксана Радушинська*



У цей день зима іде туди, де було літо, а літо – де була зима. Дорогою вони зустрічаються і сперечаються між собою. Якщо до вечора стане тепліше – літо перемогло зиму, а якщо холодніше – зима отримала перемогу, та ненадовго.



**Комора** – приміщення в житловому будинку, де зберігають продукти харчування.

**Бір** – сосновий ліс; також мішаний ліс, у якому більшість дерев – сосни.

**Відлига** – часткове розтавання снігу, льоду.



1. Уважно прочитай вірш і розповідь після вірша.
2. Хто у вірші сперечається?
3. Що Літо говорить Зимі?
4. Розкажи, яка погода була 15 лютого цього року.
5. Про що говорить ця погода?





## ЛИСИЦЯ-ТАНЦІВНИЦЯ



Після відлиги несподівано вдарив міцний мороз. Скувати швидко річечку йому не вистачало сил. Однак за ніч він устиг замаскувати льодком усі калюжі.

Прилетів горобець на лісову галявину і прямо до замерзлої калюжі. Поклював лід, злетів на кущ. Сидить, униз поглядає, наче не збагне, що це сталося. Нещодавно купався в холодній воді, а нині й дзьоба не змочиш. Ото досада!

З лісових хащів вибігла лисиця. Постояла, прислухалась, оглянулась. Розбіглась й на лід – плиг!

Проїхалася на лапах і давай передніми барабанити. Тицнулась мордочкою в льодяне дзеркало, повертілася і знов: то присяде, то підскочить. І так захопилася танцями на льоду, що й про небезпеку геть забула.

А я стояв за деревами й милувався пишнохвостою красунею. Раптом ненароком оступився, й під ногою у мене тріснув сучок. Тієї ж миті зірка мовби вітром здуло: щез у **вільшняку**.

Я підійшов до калюжки. Під льодом якась коричнева кулька покотилася. Та це ж лісова миша! Не одразу й здогадаєшся, як вона туди потрапила.



Вода чи то вимерзла, чи то в землю просочилася. Утворився **лід-пустовик**. Вийшло так, що миша могла під льодяною кіркою розгулювати. А заодно і насінням вівсюга поласувати. В підлідній «коморі» кілька колосків збереглося.

А в лисиці нюх тонкий. Отож вона й нанюхала здобич, а хотіла піймати – нічого з того не вийшло. Підстрибує, пазурами дряпає лід, зубами клацає, а дістати не може.

Ось, виявляється, чому руда хитруха на льоду витанцьовувала.

*Віктор Приходько*



**Вільшняк** – зарості вільхи.

**Лід-пустовик** – між льодом і землею повітряний проміжок.



1. Що вночі сталося з водою в калюжі?
2. Чому горобець не зміг напиться води?
3. Чому лисиця танцювала на льоду? Кого вона побачила під льодом?
4. Знайди і прочитай уривок, у якому описано, чому миша опинилася під льодом.

## Масляна

\* \* \*

Млинці й варенички смачні  
В сметані розкошують.  
Прийшли вже Масляної дні –  
Від пуза всі куштують.  
Млинців й вареничків сповна  
Їж за обидві щоки:  
«Яка ж ти, Масляна, мала!...» –  
Зітхають лежебоки.

*Оксана Радушинська*



Після тижня **Масляної** настає **Великий піст**. Він триває аж сорок днів. У цей час не можна їсти м'ясо, молочні продукти, різні жири, а в окремі дні – навіть рибу. Тому під час Масляної люди намагаються вволю насолодитися смачними наїдками.



Можна веселитися, ходити в гості і, звісно ж, пригощати всіх млинцями!



1. Чи їж ти млинці, вареники на Масляну?
2. З чим ти любиш їсти вареники?
3. Чи допомагаєш ти ліпити вареники, смажити млинці?
4. Якого числа буде Масляна в цьому році?
5. Що настає після Масляної?
6. Чого не можна їсти у Великий піст?
7. Запитай у дорослих, кому можна все їсти у Великий піст.

## Загадка

Масляну ми зустрічали,                      Всіх знайомих пригостили.  
Маслом гірку ми полили,                      (їїнипнпнп)

## ПРИГРІВАЄ СОНЕЧКО

Хоча й зветься цей місяць лютим, але вже починає пригрівати сонечко. Вже й синичка голосніше приспівує, горобці метушаться, відчуючи прихід весни.

Пригріває сонечко, на дахах сніг підтане, і капає вода. Капає, капає... Але й підмерзає потроху. Однак підмерзає, і утворюються гострі кришталеві бурульки. Вони схожі на прозорі списи.

Бурульки ростуть під вечір, а вранці чи вдень сонце припече – ці списи падають на землю.

Обережно ходіть біля будинку, щоб бурулька часом не впала на голову.

*Олександр Копиленко*



1. Чи є бурульки на твоєму будинку?
2. Чи завжди ти обережно ходиш біля дахів будинків?

## ПРОЛІСОК

Де вчора сніг  
Важким лежав кожухом  
І колисала сон сумний сосна, –  
Вже пролісок підвів цікаві вуха,



мов наслухає: скоро там весна?  
А ще ж – нема!  
І губи в нього сині,  
І дві сльози –  
Од вітру – на очах.  
А він стоїть  
В густій сосновій тіні  
І нетерпляче вигляда на шлях...



*Платон Воронько*



1. Прочитай вірш виразно, промовляй слова правильно.
2. Хто у вірші нетерпляче виглядає весну?

## Загадки

У вогні не горить, у воді не тоне. Біла морква зимою росте.  
(@!L) (ржячлрлр)

## ПОРИ РОКУ

Вигадала мама донькам імена:  
Літечко і Осінь, Зимонька й Весна.  
Як Весна приходить, то цвітуть сади,  
Ластівки щебечуть, всівшись на дроти.  
А як прийде Літо, все кругом буя,  
І радіє Літу вся моя сім'я.  
Осінь багата нам дає плоди,  
Ті, що родять рясно і поля, й сади.  
А слідом за нею Зимонька-Зима  
Снігом і морозом землю обніма.

*А. Кузнецова*



1. Назви по черзі всі пори року, які йдуть за зимою.
2. Розкажи, у чому краса кожної пори року.
3. Яка пора року тобі найбільше до вподоби?



## ОЙ НЕ СІЙТЕСЬ, СՆІГИ

Ой не сійтесь, сніги, ой не сійтесь, рясні,  
Не губіть ви останньої слави.  
Гріє здалеку землю усмішка весни,  
Пробиваються проліски, трави.

Не злякають вас нікого, холодні сніги,  
Бо розтопить вас сонце блискуче,  
І нечуваний сміх залуна навкруги,  
Як тікати ви будете в кручі.

Ой не сійтесь, сніги, ой не сійтесь, рясні,  
Згиньте в темній безодні навіки!  
Хоча пізно, а все ж діждемося ми весни, –  
Свята волі, і світла, і втіхи.

*Олександр Олесь*



Якщо січень холодний, то липень – сухий і спекотний;  
грибів не чекайте до осені.

Якщо січень сухий, морозяний, то буде сухе спекотне літо.

Припиниться під вечір сніг – погода покращає.

Багато снігу – багато хліба, багато води – багато трави.

## Прислів'я

Взимку сонце крізь плач сміється.

Сонце блищить, а мороз тріщить.

Зимою деньок, як комарів носок.

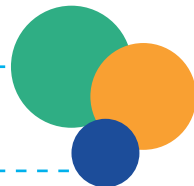
В лютому зима вперше з весною стрічається.

Лютий воду відпускає, а березень підбирає.

Лютневий сніг весною пахне.

Зимою добре, а літом ще краще.





## ЛІСОВІ БАЛАКУНИ



Якось насварилися птахи на відомих лісових балакунів:

– Хоч би хвилину помовчали! А то Сорока цілісінький білий день скрекоче – плітки переказує. Зозуля все перераховує – та часом і помиляється. Пугач уночі лякає, спати не дає. А Болотяний Бугай у річку дзьоба опустить та й гуде собі так, що аж на тому боці чути!..

Засоромилися балакуни. Зібралися докупи, кажуть:

– І ми мовчати вміємо! Відтепер, аж доки нас не покличете, ми – ані пари із дзьобів...

І коли сонечко за ліс покотилося, Сорока, Зозуля, Пугач всілися на високу сосну, а Болотяний Бугай – поблизу, на березі річки, в очереті, і замовкли.

Аж тут із нори під сосною вилізли руді Лисенята та й почали гратися – борюкаються, один одного наздоганяють, ще й голос вчаться подавати – гавкають тоненько, повискують, мов щенята.

Пугач не втерпів, витріщив свої банькаті очі:

– Пугу! Пугу-у! Ану геть звідси, не заважайте нам мовчати!

Почувши це, Болотяний Бугай аж **ревонув спересердя**:

– І що ти за птах, Пугачу! Відразу порушив слово!



А Зозуля швидко перерахувала:  
– Ку-ку! Ні, не один, це ви обидва розбалакалися! Ку-ку!  
Тоді Сорока, що спостерігала за всім цим з вершечка сосни,  
аж заскрекотала у захваті:  
– Лише мені одній вдалося промовчати!

Юрій Ярмиш



**Ревонув** – закричав грубим, низьким голосом.  
**Спересердя** – у пориві гніву, дуже розсердившись.



1. Поясни, як ти розумієш вислови: «гавкають тоненько»; «виприщив свої банькати очі».
2. Кого в оповіданні називають лісовими балакунами?
3. Про що домовилися між собою лісові балакуни?
4. Хто виліз із нори?
5. Хто і як із птахів порушив слово?
6. Чи порушила слово Сорока?
7. Скажи, яких ще птахів ти знаєш.
8. Розкажи, чи ти був(-ла) в лісі.
9. Що найбільше тобі сподобалося в лісі?

## Скоромовки

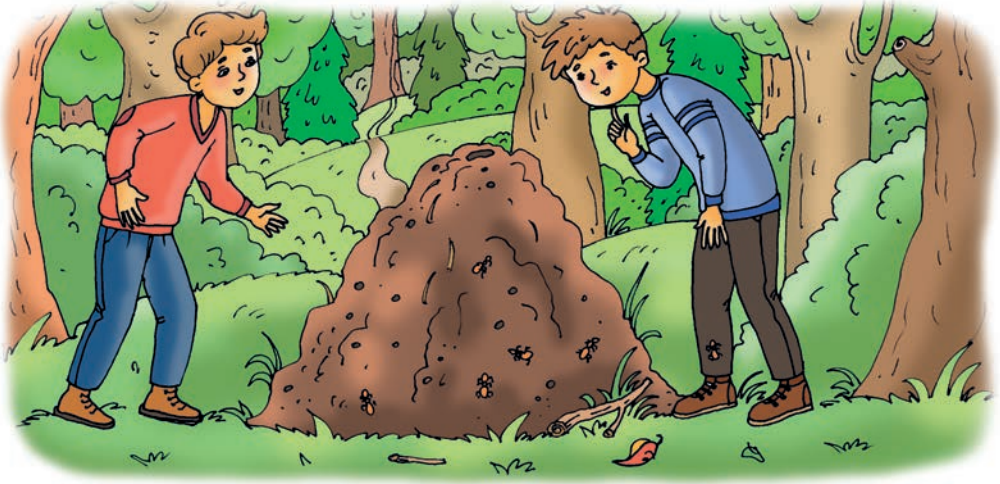
Летів горобчик,  
Сів на стовпчик,  
Прибіг хлопчик,  
Утік горобчик.

У стозі пшениця,  
Під стогом криниця,  
Там щука-риба грала,  
Золоте перо мала.

## НАШЕ ВІДКРИТТЯ

Невідкритих земель більше нема. Усі найвищі вершини підкорено. Але ми з Максимом не журились. Он писала ж газета про школярів, які зробили наукове відкриття: вивели новий сорт скоростиглих помідорів. А хіба ми гірші за них? І ми поклали собі залізно: луснемо, але все одно щось відкриємо! Може, якийсь там старенький академік **загавиться**, а ми тим часом бац-бац, ось вам, будь ласка, наше відкриття. Здорово!





Це ми з Максимом так мріяли. Дуже вже нам кортіло щось відкрити. Тільки так, щоб недовго морочитись. Бо в нас усяких справ по саму **зав'язку**. Лише на футбол скільки часу гаєш.

Якось після полудника весь наш клас пішов у ліс. Ну, що роблять у лісі – самі добре знаєте. Дівчата збирають квіти, ягоди, а хлопці, звичайно, тікають кудись далі, в них у лісі свої справи, важливіші.

Ми з Максимом теж відразу **накивали** п'ятами, по горіхи подалися. Багацько не нарвали. Вибралися з ліщини, назад ідемо, стежки шукаємо. Коли це Максимко хап мене за руку й **закляк**, наче статуя зробився, тільки без **п'єдесталу**. Я глянув на нього й собі спинився. А він:

– Диви, мурашник який великий.

– Тьху! Налякав, – кажу, – своїм мурашником. Я думав – гадюка.

А мурашник і справді величезний, наче висотний. І **впоперек** метра півтора.

Ніколи такого в житті не бачив!

Підійшли ближче.

– Чуєш? – шепоче мені Максимко й опускається навколішки. – Мурашня балакає.

– Хто, хто балакає? – перепитую недовірливо.

– Та мурашня, – каже.





Присів і я, вуха **нашорошив**, очі витріщив. Бачу – **сновигають** по купі мурашки, якусь гусінь тягнуть, гілочку, листочки. І над усім приглушений гомін стоїть, як на центральній вулиці нашого міста. Здорово в них виходить.

– Може... може, це ми вже наукове відкриття зробили? Мурашник, що розмовляє, знайшли. Як ти гадаєш, Максимку?

А він, замість відповіді, як поведе очима, як підстрибне та **драла!** Я – за ним. Це ми так захопилися своїм відкриттям, що й **не зчулися**, як нас обліпили великі руді мурахи.

Насилу обтрусились. І знову до мурашника. Поставали навколішки, слухаємо. Цікаво так!

– А якою мовою вони балакають? – питаю в Максимка.

– Звісно, якою. Своєю, мурашиною. Без мови як би ж вони тут порозумілися? Бачиш, багатоповерховий мурашник зводять. Треба ж про все домовитись: кому що робити, в яку зміну працювати, де будівельний матеріал добути.

– Може, воно й так, тільки без перекладача хіба їх зрозумієш?

– Капуста ти головата! Де ж ти знайдеш мурашиного перекладача? – сміється Максимко. – Це ж добре, що ніхто ще їхньої мови не знає. А ми будемо знати, вивчимо!

– Еге, вивчиш, – **пхенькнув** я. – Тут свою рідну ледве на трійку витяг. А в них, певно ж, і граматика є, якісь там спрощення в групах приголосних, чергування голосних у коренях. Ні, це не для мене, – зітхнув я **скрушно**, відчуваючи, що зразу втратив усяку охоту до вивчення нової мови.

Поки ми з Максимком так **теревенили** про науку, чую – одна мураха заповзла мені в кросівку, друга по нозі полізла, третя... Я хотів був їх змахнути, а Максимко мене ліктем у бік – штовх! Не ворухись, мовляв. І справді, ми ж наукове відкриття робимо. Але спробуй не ворухнутись, коли в них щелепи, як у справжніх африканських крокодилів. Не витерпів я, відскочив назад, обтруюсь, а Максимко заради науки терпить. Його вже десятки зо два мурах «досліджують», а він хоч би тобі оком кліпнув! Ага, теж



не витерпів, прибіг до мене, покусаний, зате радий-радісінський, як вареник у сметані. Ще б пак, відкриття: мурашник, який уміє розмовляти.

– Ну гаразд, – кажу йому, коли нараділися по саму маківку. – Пішли додому, бо на вечерю спізнимось і дощ он починається.

Задер Максимко голову, дивиться на небо, а на ньому ні хмарини.

– Та ти ось послухай, – кажу, – кап-кап-кап. Чуєш?

Максимко завмер, прислухається, де ці краплини падають. Потім простяг руку, чи не впаде на долоню яка. А круг нас то тут, то там обережно так: кап, кап, кап. Ой, що тут скоїлося з Максимком! Як заверещить:

– Роздягайся! – а сам мерщій скидає сорочку, штани... – Та мерщій! – **квaпить** мене.

– Навіщо? – не розумію я.

– Треба. Для науки треба.

– А для чого науці мої штани знадобилися? – ніяк не **второпаю**.

– Зараз утямиш, – метушиться Максимко.

Схопив він нашу одежину й каже:

– Розкладемо її ось там, коло мурашника. Давай! – скомандував, і ми кинулись розкладати на траві речі.

– А тепер – лічи.

– Кого? – питаю. І думаю: чи не напекло йому сьогодні сонце голову? Якийсь дивний Максимко став. Дощові краплини лічити здумав.

– Та мурахів лічи! – кричить. – Які з сосни стрибають.

І показує рукою на наш **строкатий** килим. Я так очі і вирячив. А мурашка впала, огледілась – і до мурашника.



– Дві! Три! Чотири! – заверещали ми на весь ліс.

Двадцять три штуки нарахували за кілька хвилин! Справжній мурашиний дощ!

– А знаєш, чого вони стрибають? – питає в мене Максимко.

– Напевно, змагання якісь у них проходять, хто точніше стрибає, – відповідаю. – Як у нас парашутисти стрибають на точність приземлення.

– Гарбуз ти порепаний, – сміється Максимко. – То вони, щоб довго не йти пішки, додому не спізнитись. Адже в мурашнику зараз всі входи закривають – вечір заходить.

Ось таке ми з Максимком відкриття зробили. Тільки наша бабуся ніяк не хотіла зрозуміти його наукове значення, бо ми таки спізналися на вечерю. І пообіцяла завтра вирядити нас на кухню картоплю чистити.

Уночі від болю я довго крутився в ліжку: все ніяк не міг заснути. Шкіра свербіла, наче хто кропивою пожалив. Заплющу очі – і все ввижається, немов я лежу на мурашнику, а руді мурахи на мені змагання влаштували: хто дужче вкусить.

– Максимку! – зашепотів я в темряві. – Тобі не свербить?

– Свербить. Терпи. Це ж заради науки.

Я скрушно зітхнув і подумав: хіба я не віддав би науці своє життя?

Науці – так. А от рудим мурахам – нізащо на світі!

*За Олегом Буценом*



**Загавитися** – пропускати яку-небудь нагоду.

**По саму зав'язку** – більше немає куди.

**Накивати п'ятами** – втекти.

**Тюпали** – ходили.

**Закляк** – завмер.

**П'єдестал** – підставка під статуєю.

**Впоперек** – у ширину.

**Нашорошив** – тут: прислухався.

**Драла** – тут: тікати, бігти.



**Не зчулися** – не відчули.

**Сновигають** – бігають.

**Пхенькнув** – сказав тихо крізь зуби.

**Квапитися** – поспішати.

**Скрушно** – з сумом.

**Теревені** – розмови.

**Второпати** – зрозуміти.

**Строкатий** – різнокольоровий.



1. Уважно прочитай оповідання і розкази, навіщо хлопці спостерігали за мурахами.

2. Чому мурахи падали з дерева?

3. Чому хлопці стали роздягатися? Знайди відповідь на запитання в оповіданні.

## ЗЕРНЯТКО



Маленьке Зернятко попало восени під Грудку землі. Придавила його Грудка і каже:

– Тепер я тебе на волю не пущу.

Але Зернятко не злякалось.

– Зачекай, – каже, – ось настане весна, виросте з мене зелений пагонець, він тебе проб'є.

Грудка лише засміялась:

– Побачимо.

Цілу зиму Зернятко лежало під Грудкою, і йому не страшні були морози. Як тільки пригріло сонечко, стало тепло, з маленького Зернятка виріс пагонець. Він уперся в Грудку і розколов її. Виставив пагонець свій вершок до сонця і засміявся:

– Ось і я.

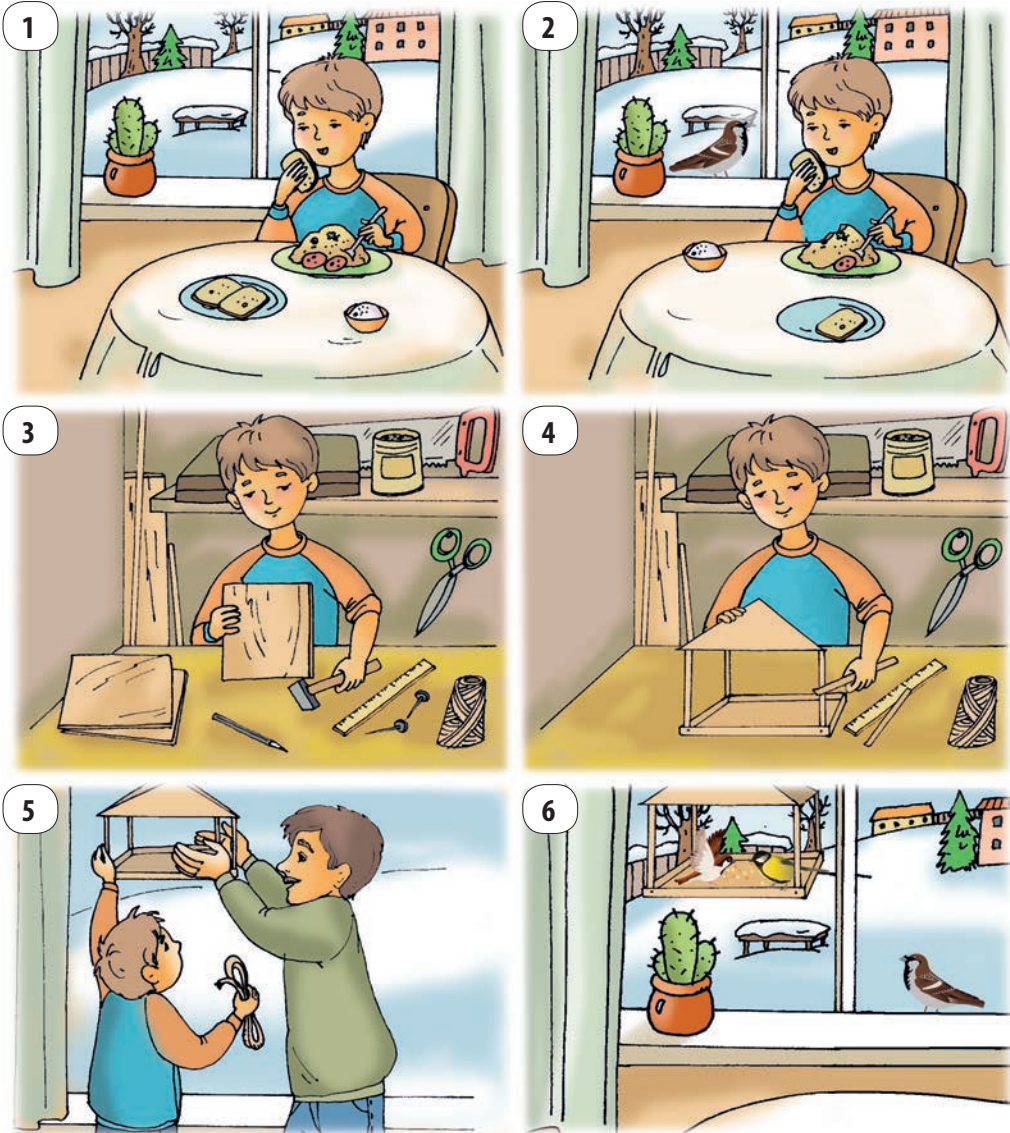
*За Олександром Моторним*





1. Що попало восени під Грудку?
2. Що зробила Грудка?
3. Знайди в тексті, що сказала Грудка Зернятку.
4. Чи злякалось Зернятко?
5. Де лежало Зернятко взимку?
6. Що виросло із Зернятка? Коли це сталося?
7. Що зробив пагонець із Грудкою?

## ЧИТАЄМО ТЕКСТ-ПЛУТАНИНУ



## ГОДІВНИЦЯ

	У Тарасика виникла ідея. Він попросив у батька дощечку, інструменти та й став майструвати.
	Був зимовий ранок. Тарасик снідав на кухні.
	Разом із батьком він приладив її до вікна.
	Раптом на підвіконня за вікном сів горобець. Стукнув дзьобиком у шибку і злетів. Через хвилину повернувся, ніби чекав на частування.
	Вранці до годівниці прилетіли горобці і синички. Усім було досить і місця, і їжі.
	Вже до вечора годівниця була готова.

*Алла Журавльова*



1. Розглянь малюнки на попередній сторінці. Склади оповідання за цими малюнками.
2. Прочитай частини оповідання за порядком нумерації.
3. Хто снідав на кухні?
4. Хто прилетів на підвіконня?
5. Що вирішив зробити Тарасик?
6. Хто допоміг Тарасику приладити годівницю?
7. Навіщо була потрібна годівниця?
8. Як ти гадаєш, чи треба взимку годувати пташок?
9. Чому ти так вважаєш?



# ХОМКА

Хомка, хомка, хом'ячок,  
Посмугований бочок.  
Хомка рано устає,  
Чистить лапки, воду п'є,  
Прибирає гарно хатку  
І виходить на зарядку.  
Раз, два, три, чотири, п'ять,  
Хомка хоче дужим стать.



*Анатолій Камінчук*



1. Чи робиш і ти зарядку кожного ранку?
2. Як ти думаєш, що треба робити, щоб вирости здоровою і сильною людиною?
3. Покажи, які вправи ти виконуєш під час зарядки.

## Прислів'я

Поле бачить, а ліс чує.

Хто полю годить, тому жито родить.

Землю красить сонце, а людину – праця.

Мати годує дітей, а земля – людей.

Земля найбагатша, вода найсильніша.



Рано восени випаде сніг – весна буде рання.

Білка мостить гніздо низько – на морозну зиму, високо – зима буде теплою.

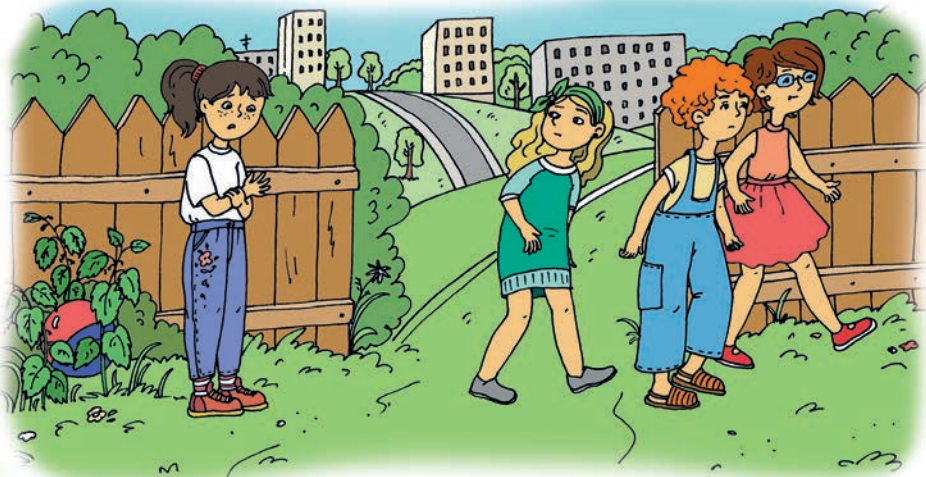
Кіт спить клубочком, ховаючи свій ніс, – наближаються холоди.

Собаки бігають наввипередки – скоро прийде тепло.

Літо з дощами – осінь з грибами.



## НОВИЙ М'ЯЧ



Вийшла Клава у двір з новеньким м'ячем. Одразу до неї дівчатка підбігли.

– Давай, пограємось, – кажуть.

А Клава притисла до себе м'яча, насупилась, відповідає:

– Я з ним ще сама не гралась. Я тільки спробую.

І почала долонею бити м'яч об землю. Легко підстрибує м'яч. То червоний бік покаже, то синій, а то закрутиться так, що аж в очах **миготить**. А дівчаткам ще дужче хочеться в м'яча погратись.

– Ну, давай же, – нетерпляче просять вони.

– Я ще лівою рукою трошки пограюся, – відповідає їм Клава.

А сама і лівою, і правою грається – нікому м'яча не дає.

Постояли, постояли дівчатка та й почали помалу розходитись.

Раптом м'яч вислизнув із Клавиних рук і пострибав під паркан у куці. Кинулась Клава за ним – не догнала. Нахилилася до куща – а там кропива, кусюча така! Всю руку Клаві нажалила. Не може Клава м'яча дістати.

– Дівчатка! – загукала вона. – Та куди ж ви? Давайте в м'яча гратись!





А дівчатка й кажуть:  
– Сама тепер грайся!

Олег Буцень



**Миготіти** – мелькати; про враження мерехтіння в очах.



1. Що запропонували Клаві дівчатка?
2. Що відповіла їм Клава?
3. Чому дівчатка образились на Клаву?
4. Як, на твою думку, поводитись Клава?
5. Як би ти повів(повела) себе на Клавиному місці?

\* \* \*

Помирились сонце з хмарою,  
І тепер танцюють парою.  
Ллється дощ, і сонце світить,  
Усміхаються їм діти.  
Райдуга місток зробила –  
Сонце з хмарою здружила.  
Хай з них приклад беруть діти.  
Треба дітям всім дружити.

Алена Гапонюк



## Прислів'я

Людина без друзів – що дерево без коріння.  
Знайти друга, за якого можна померти, – легко,  
а такого, щоб за тебе помер, – важко.

## НІЖКИ ВИРОСЛИ

– Це ти, Васильку, поїв цукерки? – спитала мама, заглянувши у вазочку.  
– Ні, не я.  
– Де ж вони поділись? Хіба повтікали? Але ж у них ніжок немає.  
– А може, вирости ніжки, – засміявся тато. – Правда ж, Васильку?



– Угу, – пробурмотів Василько та й подався гуляти.  
А ввечері, як тільки тато прийшов з роботи, Василько так і кинувся йому назустріч:  
– А що ти мені приніс?  
– Нічого, синку, – розвів руками тато. – Купив тобі вафель, але в них ніжки раптом вирости і вони втекли.  
– Неправда! – загукав Василько. – Такого не буває!  
– Як це не буває? – каже мама. – А цукерки ж утекли?  
Глянув Василько на маму та й прикусив язичка.

*За Інною Христенко*



1. Прочитай та перекажи оповідання.
2. Постав запитання до тексту. Для цього читай початок запитання та продовжуй його.
  1. Про що запитала мама ...? Як звали ...?
  2. Куди поділися ...? Що виростило у ...?
  3. Хто прийшов увечері з ...? Кого кинувся зустрічати ...?
  4. Про що спитав Василько ...? Що відповів ...?
  5. Чому Василько прикусив ...?

## ХТО ПЕРЕМІГ

Андрійко був найкращим бігуном у своєму класі. Кілька місяців він щодня тренувався, готуючись до змагань.

Андрійкові дуже хотілося перемогти на цих змаганнях, але він розумів, що це буде нелегко. Адже серед учасників змагань був і Тарасик – переможець минулих змагань.

І ось настав день змагань. Пролунав сигнал старту. Хлопці побігли лісовою стежкою.





**СЛОВА ТА СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ:** лісова стежка, зачепився, спіткнувся, впав, вдарився, озирнувся, допоміг піднятися, на носі – рана, боляче, обперся на плече, фініш, обнялися, стомилися.



1. Прочитайте початок оповідання.
2. Придумайте продовження за малюнками і словами та словосполученнями, що подані до малюнків.



## Загадка

З ним можна все обговорити,  
Обміркувати і порадитись завжди.  
Цікаво з ним і у похід ходити,  
Якщо не маєш його, то знайди.

(злудіт)

## РОЗДІЛЕНА РАДІСТЬ

Понад рік хворів Катрусин тато. В лікарні лежав, три операції переніс. Мамі й Катрусі було дуже тяжко. А сьогодні татко вже на роботі. Здоровий і бадьорий.

Радість у Катрусі. Радісно сяють Катрусині очі. Прийшла до школи Катруся. Зустріла в дворі двох своїх однокласників – Петрика й Гриця. Зустріла і поділилася радістю:

– Наш татко видужав...

Петрик і Гриць глянули на Катрусю, здивовано знизали плечима й, нічого не сказавши, побігли ганяти м'яча.

Катруся підійшла до дівчаток, що грали в класи.

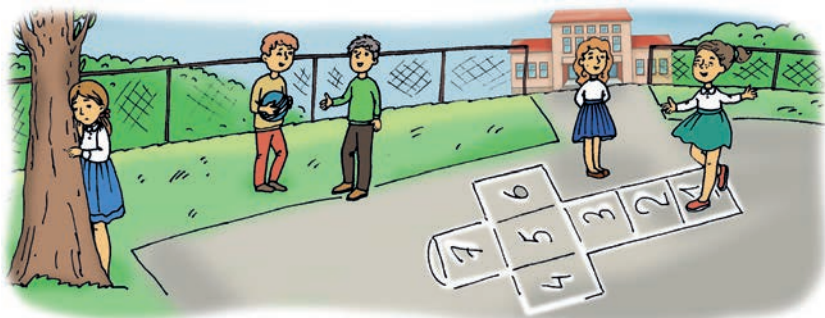
– Наш татко видужав, – сказала вона, і радість сяяла в її очах.

Одна з дівчаток, Ніна, з подивом запитала:

– Видужав – ну й що з того?

Катруся відчула, як з грудей до горла підкотився важкий клубок і дихати стало важко. Вона підійшла до тополі в кінці шкільного подвір'я і заплакала.

– Чому ти плачеш, Катрусю? – почула вона ласкавий голос Костя, мовчазного хлопчика, її однокласника.



Катруся підняла голову і, схлипуючи, відповіла:

– Наш татко видужав...

– Ой, як же це добре! – зрадів Кость. – Біля нашої хати в бору вже зацвіли проліски. Зайдемо після уроків до нас, нарвемо пролісків і понесемо твоєму татові.

Радість засяяла в Катрусиних очах.

*За Василем Сухомлинським*



1. Про яку новину повідомила Катруся?
2. Як поставилися до цього Петрик, Гриць і Ніна?
3. Чому заплакала Катруся?
4. Хто розрадив Катрусю?
5. Що сказав Кость?
6. Як вчинили Петрик, Гриць і Ніна?
7. Кого з дітей можна назвати добрим, чуйним?
8. Поділи оповідання на частини і перекажи зміст оповідання.

## ДОЩ ІЗ КРАПЛІ ПОЧИНАЄТЬСЯ

Все – із доброго чи злого –  
Починається з малого.

Листя виросте з листочка,  
З нитки витчеться сорочка.

З пагінця чи з бруньки – гілка,  
З гілки – дудочка-сопілка.

Хліб – з маленької зернини,  
Дощ – із чистої краплини.

Пагорбок стає горою,  
А роса стає водою.

Навіть річечка-ріка  
Починається з струмка.

День турботою почнеться,  
Кожен за своє береться.  
Проганяй мерщій дрімоту –  
І рукам давай роботу.  
І роби невтомно, вміло,  
Хоч мале, та добре діло.

*Микола Сингаївський*



1. Прочитай виразно вірш.
2. Поясни зміст вірша.
3. Розкажи, що ти вважаєш добрими ділами.



## ЩО КРАЩЕ?

Одна маленька дівчинка любила запитувати:

– Що краще – яблуко чи груша? Троянда чи гладіолус? Вода чи лимонад? М'ячик чи лялька?

Мама терпляче відповідала, а про себе дивувалась. І справді, хіба можна сказати, що краще – м'ячик чи лялька, троянда чи гладіолус.

Ось дівчинка питає:

– Мамо, що краще – казка чи пісня?

– А ти подумай, що краще – сонце чи небо. Якщо відповіси на це, тоді і я скажу тобі, що краще: казка чи пісня, – відповіла мама.

Довго думала дівчинка й не змогла нічого придумати. Вона дивилась на небо, на яскраве сонечко. Вони були прекрасні й **неподільні**.

Відтоді дівчинка більше не питала: «Що краще?» Вона запитувала по-іншому: «Чим хороша казка? Чим хороша пісня?»

І мама з задоволенням їй відповідала.



*Василь Сухомлинський*



**Неподільний** – який не ділиться, не розпадається на частини, який становить собою нерозривно зв'язане єдине ціле.



1. Подумай, чи правильно ставила запитання дівчинка.
2. Чи зрозуміла дівчинка, що вона неправильно запитувала?
3. Чи вмієш ти ставити запитання?
4. Запитуй, використовуючи слова:  
Що ...? Як ...? Чому ...? Звідки ...?
5. Подумай, про що ти найчастіше запитуєш дорослих.



## ЖИВА КРИНИЧКА

За селом у нас криничка,  
Неглибока, невеличка.  
Клен шумить над нею листом,  
В ній вода холодна й чиста.  
Йдуть із поля трудівниці –  
Завертають до криниці.  
Із відерцем ходить мати  
Чисту воду з неї брати.  
Знають люди: як нап'єшся,  
Наче сили наберешся.  
І говорять: то криниця,  
У якій жива водиця.



*Микола Сингаївський*



1. Прочитай уважно і виразно вірш.
2. Скажи, яка водиця в криниці?

## Прислів'я

Не брудни криниці, бо схочеш водиці.  
Не знаємо ціну водиці, доки не висохла криниця.  
В ліс дрова не возять, а в колодязь воду не ллють.  
Як з гірким молоком, то краще зі святою водою.

## ОГІРКИ НАВКОЛО КОЛОДЯЗЯ

Живе в нашому селі Максим Сурмило. Є в нього й дітки, до школи ходять.

Колись, у давні часи, мабуть, ще дід Максимів викопав серед двору колодязь. Така добра вода в ньому, що люди з усього **кутка** брали воду.

Та ось не сподобалося Максимові, що люди до його двору ходять, з колодязя воду беруть, **хвірткою** **грюкають**. Заборонити б – так боїться Максим: лятимуть люди. І він ось що придумав.





Як тільки зійшов сніг, скопав Максим навколо колодязя землю й огірки посіяв. Зійшли вони, розрослися, зелені та рясні, вкрили землю густим килимом. Прийде хто з сусідів по воду, подивиться на огірки та й назад: чи ж можна **огудину** топтати.

Так і перестали люди до Максима ходити. А щоб якось **нарікання** відвернути, він і сам почав брати воду аж із річки. Тихо стало в дворі. Та ось діти прийшли якось зі школи заплакані.

– Чого ви плачете? Що трапилось? – питає мати.

– Над нами усі сміються... Кажуть... Кажуть...

– Що ж вони кажуть?

– Кажуть, що наш батько **нелюд**...

Мати тяжко зітхнула, сіла біля вікна й довго дивилась на зелені огірки.

*Василь Сухомлинський*



**Куток** – невелика вулиця в селі.

**Хвіртка** – невеликі вхідні двері в огорожі, воротах або в паркані.

**Грюкати** – сильно стукати.

**Огудина** – стебла, гілки повзучої рослини, що в'ється.

**Нарікання** – висловлювати незадоволення з певного приводу.

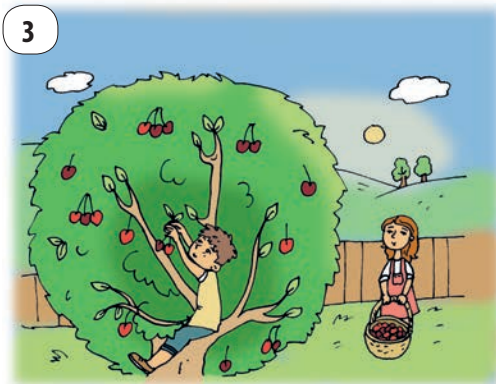
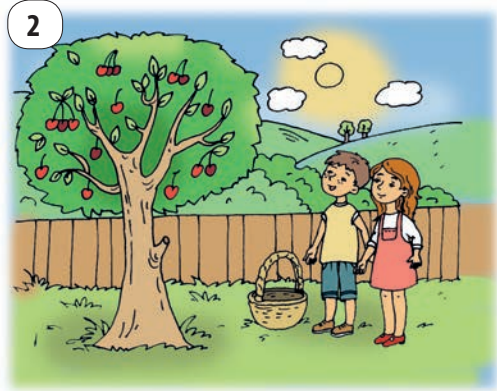
**Нелюд** – жорстока, зла, бездушна людина.







1. Хто викопав колодязь, і коли це було?
2. Що не подобалось татові хлопчиків?
3. Що зробив тато хлопчиків?
4. Як люди поставилися до вчинку Максима? Чому?
5. Як люди назвали Максима?



## ПИРІЖКИ


Тетянка допомогла бабусі ліпити пиріжки.

Бабуся змісила тісто для пиріжків.

Миколка поставив чайник.

А онуки, Тетянка та Миколка, пішли по вишні для начинки.

Потім усі разом пили чай із пиріжками.

Миколка виліз на дерево, а Тетянка збирала ягоди з нижніх гілок. Вони нарвали повний кошик і принесли його бабусі.

*Алла Журавльова*



1. Розглянь малюнки на попередній сторінці.
2. Прочитай частини оповідання за порядком нумерації.
3. Прочитай текст, вставляючи пропущені слова.

Бабуся змісила тісто для . А онуки, Тетянка і Миколка, пішли по . Миколка виліз на , а Тетянка збирала ягоди з нижніх . Вони нарвали повний  і принесли його . Тетянка допомогла бабусі . Миколка поставив . Потім усі разом  із .



## Повір'я

Гріх не давати людям води зі своєї криниці.



**Повір'я** – перекази, в основі яких лежать народні уявлення про зв'язки між явищами навколишнього світу і долею людей.

## Загадка

Дивний журавель стоїть,  
Що нікуди не летить.

Можеш ти води напиться,  
Називається ...

(впнндү)

## МЕНИ



Поїде, було, мама до міста й неодмінно привезе всім подарунки. Вона тільки не знає, кому який давати. Розкладе їх на лаві й питає:

– Кому півника?

Олесь і Петро не встигнуть навіть рота розкрити, як Дмитрик уже:

– Мені!

– А сопілку кому: тобі, Олесю, чи тобі, Петре?

– Ні, мені! – знову Дмитрик.

Навіть коли обідати сідають, і тоді клопоту з ним наберуться. Ладен усе забрати собі. Та ще й розкричиться, розплачеться.

А це якось не було мами вдома, працювала в полі.



Олесь із Петриком вивчили уроки і грались у хаті. Дмитрик і собі хотів з ними погратися, та вони не пустили його, прогнали надвір.

Тоді він пішов під тин пасти «череду». Коровами в нього були невеликі в'ялі гарбузи, яких він назбирав на городі, вівцями – огірки-репаники, свинями – картоплини.

Пасе Дмитрик «череду» то на тих «луках», то на тих. Раптом прислухався – мама в хаті розмовляє.

– Ну, так чого ж ви мовчите? – питала мама. – Кому з вас?..

Почувши те «кому», Дмитрик швиденько побіг до хати. «Не інакше як гостинці роздає мама, – вирішив він. – Ішла з поля мимо крамниці й купила».

– То кажіть же кому: тобі, Олесю, чи тобі, Петре? – допитувала вона.

– Мені! – крикнув з порога Дмитрик і вітром улетів до хати.

Олесь і Петрик, посихлявши голови, стояли біля столу й колупали його з обох боків нігтями...

А мама сиділа на ослоні й тримала в руках розбиту миску.

Дмитрик відразу ж догадався, що то її розбили Олесь і Петрик. Поглянувши на Дмитрика, мама спершу посміхнулася, потім стала сувора-пресувора й сказала:

– От і добре, що ти признався. А то я задарма напалася на Олесь і Петрика. Думала: це вони розбили посудину та допитуюся, кому ставати в куток.

– Я не... – почав був Дмитрик.

– Нічого, нічого, – перебила його мама. – Вірю, що ти більше не битимеш, але в кутку все-таки доведеться постояти.

Зрозумів Дмитрик, що йому непереливки, і жалібно-жалібно заплакав.

Тоді мама вже не втрималась і засміялася.

Олесь із Петриком також реготали на всю хату, хоча їм не до сміху було. Знали: мама все одно покарає за шкоду. Усі раді були, що їм вдалося-таки провчити маленького жаднюгу.





Опісля Дмитрик майже ніколи не говорив «мені». А коли й скаже, то перед цим довго-довго думає, треба казати чи не треба.

*Борис Комар*



**Тин** – огорожа, сплетена з лози, тонкого гілля.

**Черета** – гурт свійських тварин, які утримуються, пасуться разом.

**Луки** – луги.

**Гостинці** – невеликі, незначні подаруночки.

**Сувора** – дуже строга до когось з якогось приводу.

**Непереливки** – важко, скрутно доводиться комусь.

**Реготати** – гучно, нестримно сміятися.



1. Що мама привозила хлопчикам із міста?
2. Хто хотів забрати всі гостинці собі?
3. Яка смішна історія трапилась із Дмитриком? Знайди в тексті уривок, де описана ця історія.
4. Чому з Дмитрика всі сміялися?
5. Чи зробив Дмитрик висновки зі своєї поведінки?
6. Як би ти вчинив(-ла) на місці Дмитрика?



## Прислів'я

Бережись козла спереду, коня ззаду,  
а лихого чоловіка з усіх боків!  
З добрими людьми завжди згоди можна дійти.  
За праве діло стій сміливо.

## УПЕРТИЙ КОТОК

Вибіг коток погуляти. Побачив, як **пурхає** з дерева на дерево горобець, та й каже:

- І я так зумію.
- Ні, не зумієш, – каже півник. – Літають тільки птахи.
- Спробуй, – каже півник.

Виліз коток на дерево. Стрибнув та **геп!** На землю. Добре, що на куш упав, не дуже забився.

- То я не дуже відштовхувався, – заперечив упертий коток.
- Ну ось і маєш. Я ж тебе попереджав.

На ставу **загеготали** гуси. Малі гусенята пострибали у воду і поплили.

- І я так зумію, – знову сказав коток.
- Плавають тільки качки та гуси, – одказав йому півник.
- Овва, яка мудрість! Стрибнув собі у воду і пливи.

По цих словах коток розігнався і плюсь! На глибінь.



– Рятуйте! Ря-ту-у-йте!

Підплив до котка старий гусак. Ухопив за шкірку та й викинув на берег.

– Ну от! – каже півник. – Знову нічого не вийшло.

– Бо я не так лапами загібав, – сказав непевно коток і відійшов присоромлений.

*Володимир Бірюков*



**Пурхає** – перелітає з гілки на гілку.

**Геп** – упав.

**Загеготали** – видавали звуки, властиві гусям; гусячий крик.



1. Прочитайте оповідання в особах.

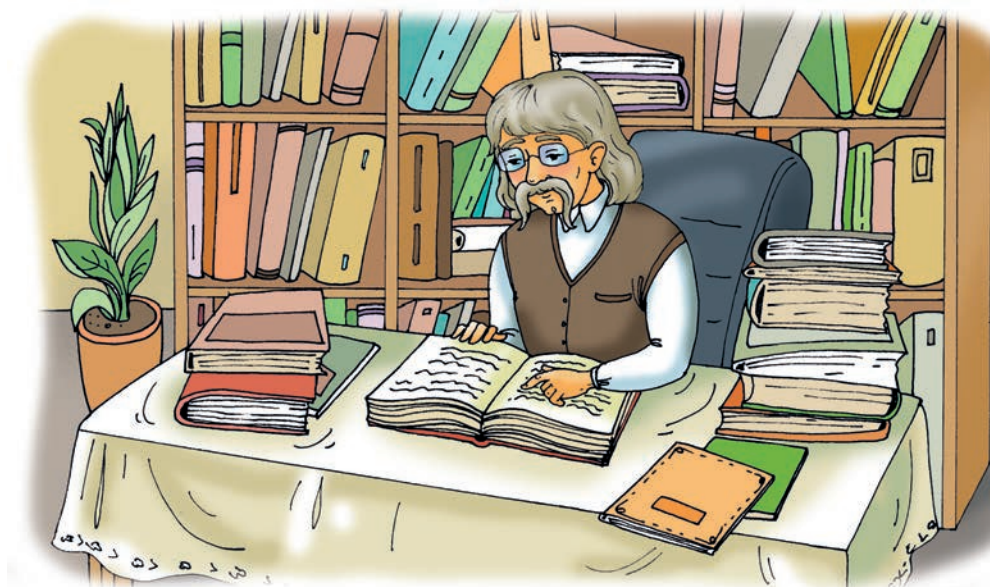
2. Чи сподобався тобі коток?

3. Скажи, що коток робив неправильно.

4. Подумай, чи схожий коток на когось із твоїх знайомих.

5. Скажи, чи хотів(-ла) би ти бути схожим на котка?

## МУДРІ ДОРАДНИКИ



Був один чоловік. Що його питають – він усе знає.

– Як це ти все вмієш і все знаєш? – питали його люди.

– Я з мудрими людьми раджуся, – відповідав чоловік.



– А хто ці мудрі люди? Ти ж нікуди не ходиш і до тебе ніхто не приходить, – казали люди.

– Вони в мене в хаті, – сказав чоловік.

Одного разу люди прийшли до його хати, щоб побачити цих мудрих дорадників.

– Де ж твої мудрі дорадники? – запитали.

– А ось, – показав чоловік на шафу з книжками. – Книжки – мої мудрі дорадники.

– Ці дорадники і в нас можуть бути, й ми теж можемо усе знати, – сказали люди.

*За Олександром Моторним*



1. Кого чоловік називав «мудрими людьми»?
2. Чи любиш ти читати?
3. Чи є у тебе вдома своя бібліотека?
4. Яку книжку ти читав(-ла) недавно?
5. Розкажи, про що ця книжка.

## ДРУЖБА

– Чи є щось золота дорожче на землі? –

У дідуся спитали якось внуки.

Недовго думав мудрий чоловік:

– Дорожча дружба – є, була і буде!

*Муталіб Мітаров*



1. Вивчи вірш напам'ять.
2. Чи є у тебе друзі?
3. Розкажи про свого найкращого друга (подругу).

## Скоромовка

Жук у житі зажурився,

Жвавий джміль десь забарився.

Жук жужжить: «Хвилююсь я,

Дружба в нас на все життя».





# ВСЕ НАВКОЛО ЗЕЛЕНІЄ

## ВЕСНЯНИЙ НАСТРІЙ



На осонні – вже трава  
Землю чорну покрива.  
Розлетілись горобці  
По селу в усі кінці –  
Розцвірінькати про те,  
Що трава уже росте!  
Біля школи – голоси:

– Хто у довгої лози?  
– Хто у жмурки?  
– Хто в квача?  
І ніхто не поміча,  
Як то бабі сніговій –  
Сумно танути одній!

*Платон Воронько*



**Осоння** – незатінене місце, що освітлюється та обігривається сонцем.



1. Вивчи вірш напам'ять. Розкажи вірш виразно.
2. Розкажи, чи ліпили ви біля школи взимку снігову бабу.
3. Коли та снігова баба розтанула?
4. У які ігри ви з класом тепер граєте біля школи?

## ЗУСТРІЧ ВЕСНИ

Напечемо «жайворонків» зранку  
І співати будемо веснянку.  
Тепле сонце будемо зустрічати,  
Весну красну будемо величати.



Ой до гаю-гаю та й на віти  
Ви, птахи, із вирію летіте!  
А ми вийдем радо вас вітати  
І весну до двору закликати.

*Оксана Радушинська*

## ЗУСТРІЧ ВЕСНИ

На календарі вже березень. Але зима ще не хоче поступатися своїми володіннями. Тому варто покликати весну, аби вона швидше прийшла. Для цього господині випікають спеціальні тістечка «жайворонки», діти обмінюються ними і смакують.



Колись давно хлопці і дівчата виходили на галявини, водили там хороводи і співали «веснянки». Весна чула їхні пісні і щедріше дарувала тепло. Разом із пробудженням природи від зимового сну починаються весняні свята з піснями, іграми, хороводами.



1. Розкажи, чи зустрічали ви з друзями весну.
2. Попроси у мами напекти тобі «жайворонків» і пригости ними своїх друзів.



## Загадка

Де вона проходить –  
Там травиця сходить,

Квіти розцвітають,  
Солов'ї співають.  
(внеса)

## ВЕСНА ІДЕ

Ще зовсім недавно важко було сонечку пробитися промінням крізь хмари. Вони волохаті, неначе брудні, нависли над землею, а ми поглядаємо на небо, питаємо:

– Коли ж ти, сонечко любе, розтопиш весь сніг, коли сріблясті струмочки помчать у річки, в яри?

Та ось виходиш із хати і мружиш очі від яскравого світла. Сонце ще не припікає, як слід, а тільки ласкаво торкається обличчя.

Це ж березень прийшов – перший місяць весни! Десь уже летять до нас із далеких країв заклопотані, веселі шпаки. Спочатку з'являються **самці**, а через кілька днів і їхні подруги – **самочки**.



Так само прилітають по черзі й жайворонки та зяблики. Теж наші перші весняні гості.

Жайворонки поселяються на ланах, на **таловинах**, зяблики – в лісах, гайках, парках, садах. Незабаром ми почуємо їхні гучні, веселі весняні пісні...

На ще вогких пагорбках, на схилах, зацвіли наші перші весняні квіти – мати-й-мачуха. В неї квітки яскраво-жовті, ніби краплини вранішнього сонця. З-під торішнього листя соромливо виставив свою фіолетову голівку сон. Щоб не боятися нічного холоду, сон надів на себе пухнасту шубку.

Погляньте, муха вже гріється на сонечку, ще млява, неповоротка, але вже пряде лапками, гладить ними себе по черевцю.

А по-справжньому сонце почне оживляти все після 21 березня, коли день буде дорівнювати ночі. А далі дні почнуть збільшуватись, а ночі коротшати... Це вже справжня весна. Вона остаточно перемаже зиму.

*За Олександром Копиленком*



**Самці** – звірі та птахи чоловічої статі.

**Самочки** – звірі та птахи жіночої статі.

**Таловина** – кусочок землі, на якому вже зійшов сніг.



1. Як ти розумієш вислів: «хмари волохаті»?
2. Назви перший місяць весни. Назви всі весняні місяці.
3. Розкажи, як змінюється природа на початку весни.

## НАВЕСНІ

Навесні в гайок піду,  
Першу квіточку знайду,  
Біля квіточки помрію,  
Разом з нею порадію,  
І вона всміхнеться  
До мого серця.

*Петро Король*



## КОРОТШАЮТЬ ТІНІ

Раптом усе навколо почало змінювати свої кольори. Почорніло поле, а небо, навпаки, з тьмяного і сірого зробилося ясним, блакитним. Навіть крига, яка всю зиму була темною, просякнутою водою, враз побіліла, стала **пористою**, ніби цукор. Це річка, що нагрілася і згуртувалась, підняла лід – він звільнився і сплив.

Побігли, **вируючи**, потоки, зашурхотів, ламаючись, **шорсткий** очерет. А вся рибна сімейка – щуки, лини, карасики, соми – ожила, зраділа свіжому повітрю. Що ж, нелегко було цілу зиму дихати під кригою.

По мокрому піску дріботять чайки. Задув бічний вітер, і вони аж **поточилися**, ледве втримавшись на лапках. А проте не перебігли в затишок – досить уже, набоялися того вітриська! Як-не-як, уже березень, а не забіяка-січень.

А біля дороги, на обніжку, цвітуть тогорічні грицики. Коли пізньої осені на землю посипав густий сніг, їхні дрібнесенькі квіточки не зів'яли, а ніби заснули до тепла. Тепер потекли сніги, і грицики цвітуть собі далі.



Зовсім потепліло.

Ополудні коротшають тіні, а це значить, що сонце підіймається вище й вище.

*Віктор Терен*



**Пориста** – крига, яка має багато дрібних порожнин.

**Вируючи** – нестримно рухатися, змінюючи напрям, повертатися то в один, то в другий бік.

**Шорсткий** – згрубілий, потрісканий від тривалої роботи, холоду, води.

**Поточитися** – похилитися вбік.



1. Розкажи, чи бачив(-ла) ти коли-небудь на річці, на ставу, чи на морі льодохід.
2. Знайди в оповіданні речення, в яких автор описує лід і льодохід.
3. Назви рибок, які зраділи весні.
4. Чому рибки радіють льодоходу?
5. Розкажи, як поводять себе чайки ранньою весною.

## ІДЕ ВЕСНА

Раніше почало вставати сонце.

**Поринули** весняні води, задзюрчали струмочки, **заклекотіли** в ярках.

З-під снігу зазеленіла травиця й звеселила жайворонка. Звився жайворонок високо під чисте небо і заспівав про те, що сонце стало ласкавим, теплим, ясным.

Набубнявіли на деревах бруньки.

Жайворонок співав, аж луна йшла під блакитне небо...

*За Михайлом Коцюбинським*



**Поринули** – потекли.

**Заклекотіли** – з шумом закипіли, забулькали.



1. Прочитай і перекажи оповідання.
2. Намалюй малюнок до оповідання.
3. Що ще ти можеш розказати про ранню весну?



## Прислів'я

Весняний дощ зайвим не буває.  
Весна днем красна, а на хліб пісна.  
Весна відмикає джерела й річки.

## Загадка

Тільки вчора теплий вітер  
Вість приніс нам від весни,  
А сьогодні дивні квіти  
Крізь замети проросли.

(пхпнжінєр!ц)

## Привітання зі святом 8 Березня

\* \* \*

В цей день весняний,  
В цей день святковий  
Бажаємо щиро, бажаємо радо  
Безхмарного неба, сонця в душі,  
Здоров'я міцного, дитячого слова,  
Натхнення, кохання й краси!



\* \* \*

Мамо найдорожча,  
Мамочко єдина,  
Щирі побажання –  
Від доні, від сина!  
Квіточок пахучих  
Принесли багато  
В цей весняний ранок,  
У велике свято!

Ольга Гаєцька





1. Розкажи, як ти і твій батько вітаєте вдома маму, бабусю, сестричку.
2. Чи ти приготував(-ла) для мами подарунок на 8 Березня?

## КОТИКИ

Котики, що з'явилися ранньої весни на Вербі, мріяли зустрітися з Котиками, які жили у людей.

І одного разу Вербовим Котикам пощастило – на берег річки прибігло біле Пухнасте Кошеня.

– Ой, які гарні Котики народились! – зраділо Кошеня. – Я хочу дружити з вами!

– Ми згодні! – закивали сріблясті Котики на вербових гілочках.

І Пухнастий Котик тепер щоразу бігав до річки. Грався з Вербовими Котиками. Він високо підстрибував і легенько гладив їх м'якою лапкою. А Вербові Котики розхитувались під вітром. І всім було добре.

Та одного ранку Пухнастий Котик прибіг до Вербви і не помітив там своїх друзів. Замість них погойдувались жовто-зелені Серезжки.

– А де ж мої Котики? – засумував Пухнастий Котик.

– Не знаємо, ми не знаємо! – захитались Серезжки. – Може, їм захотілось поплавати і вони пострибали в річку? Бо ми завжди росли тут!

Щодня прибігав Пухнастий Котик до Вербви. А раптом повернуться його маленькі друзі?

Бачив Котик, як пливе вода в річці і ніколи не повертається назад. Бачив, як сходить і заходить сонце – здається, однаково. Та ні, щоразу трохи по-іншому...

От і після Серезжок стало на Вербві рости зелене листя. А коли минуло літо, воно поруділо, вітер зірвав його і розметав по воді. Потім настала біла зима, а навесні на Вербві з'явилися нові Вербові Котики!





На той час Пухнасте Кошеня виросло і стало Вченим Котом. Іншим Котам здавалося, що той Вчений Кіт усе бачив і все знає на світі. Вони дуже поважали його і шанували.

Та одного ніяк не могли зрозуміти Коти, чому навесні, коли на Вербі з'являються білі Вербові Котики, такий поважний Вчений Кіт ніби перетворювався на мале Кошеня.

Він прибігав до Верби і раз за разом підстрибував, намагаючись дотягтись лапою до найвищого Вербового Котенятка. А потім тихо сидів на осонні і наспівував Вербовим Котикам пісень, які знають одні діти, а дорослі вже ніколи не співають...

*Юрій Ярмиш*



1. Що сказало Кошеня, яке прибігло на берег річки? Знайди в тексті ці слова.
2. Що робило Кошеня на березі річки?
3. Куди знесли Вербові Котики, що з ними сталося?
4. Чи сумував Пухнастий Котик за своїми друзями Вербовими Котиками?
5. Коли повернулись до Пухнастого Котика його друзі Вербові Котики?
6. Яким уже став Пухнастий Котик через рік?
7. Що робив Вчений Дорослий Кіт, коли повесні прибігав на берег річки?

## ПОВІНЬ

На Десні – повінь. Навколо вода, берегів не видно. Верби у воді стоять, гілля полощуть. Поміж вербами човен пливе. А в човні – Тетянка з татом.

Над водою, на вербовій гілці, пухова рукавичка гойдається.

– Хтось рукавичку на вербу закинув! – дивується Тетянка.

– То ремезове гніздо. Маленький ремезок, непринадний, а бач, який майстер, – розповідає тато.

Біля човна щось довге й зелене зблиснуло, аж вода завирувала.

– Ой, чи не крокодил! – злякалася Тетянка.

Тато голосно засміявся, аж луна покотилася.

– Це шука ганяє.





За вербами – невеличкий острівцець, наче круглий столик.

– Отут і нарвемо щавлю, – прип’яв тато човна до корча. –  
З молодим щавликом борщ смачний!

Тетянка рве щавель у торбинку і раптом до тата:

– Заєць! Он там, у кущі!

Заєць зіщулився, тремтить, але не тікає. А куди ж йому тікати?

– До ранку острівцець затопить повинню. Так що поїхали, вуханю, з нами, – промовляв тато, несучи зайця до човна.

Коли перепливали повноводу Десну, заєць притиснувся до Тетянки, а вона його полою плащика прикрила.

– Тату, ми вуханя додому заберемо? – питалася тата. – Буде з кролями жити...

– Еге, в клітці ніби затишніше. Їжі досхочу дають. Але заєць – не кріль. Йому волі треба, **роздолля**, – тато налягав на весла і розмовляв з Тетянкою.

Тут човен ткнувся носом у берег. Заєць повів туди-сюди косими очима та як стрибне, та як чкурне до лісу! Тільки смуга лягла!

*Василь Чухліб*



**Роздолля** – вільний, широкий простір; широчінь.



1. Чи знаєш ти, де тече річка Десна?
2. Де ремез зробив собі гніздо?
3. Кого побачили Тетянка з татом у воді?
4. Що хотіли нарвати на острівці Тетянка з татом?
5. Кого знайшла Тетянка на острівці?
6. Чому заєць не захотів жити у клітці?



## ВЕСНЯНКА

Ішла весна-красна  
У синій хустинці.  
Несла весна-красна  
У скриньці гостинці.

Ягням – травицю,  
Гусятам – водицю,  
Каченятам – ряску,  
А малятам – казку.

*Тамара Коломієць*

## Прислів'я

У березні вже шука-риба може хвостом лід розбити.  
У весняну погоду і смутний веселим буває.  
Сухий березень, теплий квітень, мокрий май –  
буде хліба врожай!



## КВІТЕНЬ

Квітень на хмаринку сів,  
До нас в гості прилетів.  
А за ним, як діточки,  
Поспішають квіточки.  
Ось конвалії й в'юнки,  
Барвінкові килимки,  
А кульбабки і дзвіночки –  
Малюкам плести віночки.



*Олена Коваленко*

## ЗУСТРІЧАЙТЕ ПЕРНАТИХ ДРУЗІВ



Скоро у садках засвистить, заллється піснею наш давній знайомий – шпак. За ним з вирію повернуться мухоловки, горихвістки. Ці птахи, а також синички, які не злякались морозів і зимували у нас, не можуть будувати гнізда на гілках дерев, кущів або на землі. Свої кубельця вони мостять тільки у дуплах. Але де ж



узятися дуплам у молодому садку чи лісосмузі? Адже в зелених насадженнях міст і сіл усякий отвір на деревах замазують садовою замазкою, цементом, щоб гниль не проходила до серцевини стовбура. Проте шкода буде, якщо ці птахи не знайдуть собі житла і полетять геть. Комахоїдні птахи поїдають силу-силенну шкідливих комах. Мухоловки, вигодовуючи пташенят, щодня до 500 разів прилітають із кормом до гнізда. Шпаки знищують за літо тисячі личинок травневого хруща.

На одному гектарі лісу літнього дня птахи визбирують до 25 кілограмів комах! Уявляєте, яка це хмара комах! Ось чого треба поспішати вивісити нашим пернатим друзям будиночки – шпаківні для шпаків, дуплянки для синичок, ящички з щілиною під дашком для мухоловок, довгі ящички – «труби» – для білих трясогузок.

*Володимир Пархоменко*



1. Перелічи, яких птахів названо в цьому оповіданні.
2. Яку користь приносять птахи в лісі, на полі, в садку?
3. Прочитай, скільки шкідників знешкоджують птахи.
4. Зроби разом із батьками або друзями будиночок для пташки.

## Вербна неділя

Верба першою прокидається навесні. Отож, це дерево є символом пробудження природи після зимового сну. Наші пращури вважали, що вербова гілочка з напухлими бруньками є чудодійною.



У цей день Церква святкує урочистий вхід Ісуса Христа до Єрусалима. Люди з пальмовим гіллям виходили до Ісуса і вітали: «Благословенний, хто йде в ім'я Господнє!»

В Україні на початку весни починає цвісти лише верба, тож її і освячують у церкві для святкування.

У цей день нарізали вербових гілочок і несли їх до церкви святити. Коли освячені гілочки виносили з церкви, легенько постукували ними один одного, примовляючи: «Не я б'ю – верба б'є, віднині за тиждень – Великдень!», бажаючи тим самим радості та здоров'я.

А, може, це справді діє? Спробуй!

\* \* \*

На весняному осонні  
Очі у вербиці сонні  
Кліпають і мружаться.  
Вербний тиждень уже з нами,  
І з вербовими гілками  
Дітлахи подружаться.  
Нам **галузочки** вербові  
Принесуть добро у домі.  
Всяк про те хай знає,  
«Не я б'ю – верба б'є  
І здоров'я всім дає!» –  
Кожен примовляє.

*Оксана Радушинська*



**Пращур** – далекий предок, родоначальник.

**Єрусалим** – місто в Ізраїлі.

**Галузочки** – те саме, що гілля.



1. Обов'язково у Вербну неділю побажай усім своїм рідним і близьким друзям щастя і здоров'я.
2. Постав у своєму класі на підвіконні вазочку з гілочками верби.
3. Чи бачив(-ла) ти, як цвіте кущ верби?
4. Розкажи, чи є у тебе вдома гілочки верби.





## ВЕСНА

Встала весна, чорну землю  
Сонну розбудила,  
Уквітчала її рястом,  
Барвінком укрила.

А на полі жайворонки,  
Соловейко в гаї –  
Землю, убрану весною,  
Вранці зустрічають.

*Тарас Шевченко*



1. Вивчи вірш напам'ять.

2. Як ти розумієш вислів: «Землю, убрану весною, вранці зустрічають»?

\* \* \*

Барвінок цвів і зеленів,  
Слався, розстилався;  
Та недосвіт перед світом  
В садочок укрався.

Потоптав веселі квіти,  
Побив... Поморозив...  
Шкода того барвіночка  
Й недосвіта шкода!

*Тарас Шевченко*



## ВЕСНА

Ось іде весна ланами,  
Перелогами, лісами.  
Де не ступить – з-під землі  
Лізуть паростки малі.  
Як опустить вниз правицю –  
Зеленіє скрізь травиця.  
Як лівицю підведе –

З кожним помахом руки  
Линуть з вирію пташки.  
Розквітають в луках квіти,  
Зеленіють в лісі віти.  
Все зелене, молоде...  
За весною літо йде!

Всюди листя молоде.  
На берізку гляне зблизька –  
У сережках вся берізка.  
До верби підійде – ба! –  
В білих котиках верба.  
А як здійме руку вгору  
До блакитного простору –



*Наталія Забіла*

## ВЕСНА

Чути перший гуркіт грому,  
Лине ластівка додому.  
Ручаї туркочуть сині,  
Абрикос цвіте в долині.

Перша бджілка вилітає,  
Красне сонце прославляє.  
Сонце тепле, як яєчко  
У пташиному гніздечку.

*Григорій Вієру*



1. Прочитай ці два вірші.
2. Які зміни в природі з'явилися у твоїй місцевості?
3. Вивчи напам'ять вірш, який тобі найбільше сподобався.

## КУ-КУ

Коли повертається з вирію зозулька, вже і в лісі, і в гаї стоїть зелений світанок.

– Ку-ку, ку-ку! – озивається вона.

Щодень більшають на деревах листочки, тягнуть зелені рученята до сонечка молоді пагінці, темнішає в лісі.



Коли раптом виповзає на молоде  
листя велика волохата гусінь!

– Вр-р-р... – тремтить від страху  
суниця.

– Йой! – задкує мухоловка.

– Тюй-тюй-тюй! – репетує переля-  
каний повзик.

А гусінь уже **маламурить** ніжне  
листячко.

– Треба зозулю покликати! – гукає хтось. – Тільки вона цієї  
гусені не боїться...

Ще про зозулю таке кажуть: коли б, мовляв, не вона, то й со-  
ловейко б так гарно не співав. А то як зачнуть: соловейко біля  
річки тьох та тьох, а зозулька у гаї ку та ку!

Добре, ой як добре, що живе у нашому лісі така пташка!

*Юрій Старостенко*



**Маламурити** – наїдатися досхочу, поглинати, наминати їжу.



1. Уважно прочитай оповідання.
2. Як ти вважаєш, чому добре, коли біля саду живе зозуля?
3. Що люди кажуть про зозулю? Знайди про це в оповіданні.

## Великдень

Великодні дзвони там і тут.  
Весь радіє  
християнський люд.  
Крашанки, ковбаски  
І рум'яні паски –  
В кошиках із храму всі несуть.  
Радість від землі і до небес,  
Смуток весь у день  
святковий щез.  
І малі й дорослі –

*Оксана Радущинська*

Усі ходять в гості,  
Бо Христос  
Воїстину Воскрес!





## ПИСАНКА

Малювали писанку пузату –  
Великодня дух заходив в хату.  
Візерунки воском прокладали  
І молитву пошепки читали.  
Малювали писанку красиво,  
Щоб жила родинонька щасливо,  
Щоби нарік писанки писати,  
На Великдень людям дарувати.

*Оксана Радущинська*



1. Розкажи, чому ми відзначаємо кожного року свято Великодня.
2. Обов'язково розмалюй до свята Великодня писанки і подаруй їх рідним і друзям.

## ВЕСНЯНИЙ ДЕНЬ – РІК ГОДУЄ

Ви, напевно, чули приказку: **весняний день – рік годує**. І це так. Навесні кожний день дорогий. Спробуй, наприклад, спізнитися з сівбою ранніх ярих культур. Довго тоді вони будуть дозрівати та й хіба дозріють як слід. А буряки? Кожний знає, що їх копають пізньої осені.



А якщо не посієш їх своєчасно, то коли вони допіють? Коли їх копати?

Багато культур сіють і садять у квітні: кукурудзу, просо, моркву, петрушку, редиску, цибулю... Правильно приказка каже: весняний день – рік годує. **Добре посієш – добре уродить**, на цілий рік вистачить.

... Всі радіють весні, теплому сонцю. Не терпиться й худобі погріти свої боки, пройтись по весняній землі. Ви чуєте, як не-терпляче мукають корови, бекають вівці? Мине ще кілька днів, і вони перейдуть на пасовиська...

*Володимир Пархоменко*



1. Розкажи, які культури сіють у квітні.

2. Прочитай, які прислів'я використовує автор у своєму оповіданні.

## Загадка

Ходить полем з краю в край,  
Ріже чорний каравай.

*(зліцц)*

## ВЕСНА

Я дивлюся у віконце,  
А мене лоскоче сонце:  
«Мамо, глянь, іде сніжок,  
Де мій теплий козушок?»  
«Так, мій любий, не буває,  
Сніг у травні не літає,  
То вишневий білий цвіт  
Облітає тихо з віт.

Бачиш, сонце землю гріє,  
Все довкола зеленіє.  
Чуєш, пташечки співають  
І веснянку викликають».  
Ой який чудовий ранок!  
Вийду з мамою на ганок,  
У струмочку біля хати  
Буду човники пускати.

*Олена Роговенко*

## САДИ ЦВІТУТЬ

Неначе густим молоком облиті фруктові дерева. Ось виструнчилися у весняному святковому вбранні вишні, сливи, черешні,



груші, і очей від них не одведеш! Тягне до них, підійдеш, милуєшся і не намилиєшся. Очі радіють, душа радіє.

Радість і для невтомних трудівниць – бджіл. Снують вони по квітках, перелазять моторно з однієї квітки на другу, щоб швидше набрати меду. А набравши, – одна, друга, зриваються з квітів, і ніби золоті шнурочки простяглися в повітрі, мчать бджілки до своїх хаток-вуликів. Швидко треба скласти солодкий, прозорий мед у **СТІЛЬНИКИ** і повернутися за новою маленькою порцією меду. Адже це перший весняний **ВЗЯТОК**. Поспішати треба!



Здається, тихо гудуть розквітлі дерева, коли бджоли, джмелі, якісь мурашки кружляють над ними. А на землі синьоокі проліски, перші фіалки соромливо піднімають голівки і сила-силенна вже справжніх весняних квітів. Недаром же цей місяць зветься – квітень.

*Олександр Копиленко*



**Стільник** – лист, утворений чашечками з воску, який бджоли й оси роблять для зберігання меду.

**Взяток** – кількість нектару (меду) і квіткового пилку, який збирає бджоляна сім'я за певний час (день, сезон).



1. Чи був(-ла) ти коли-небудь на пасіці?
2. Що ти там бачив(-ла)?
3. Чи спостерігав(-ла) ти, як бджілки збирають мед?
4. Які фруктові дерева цвітуть у травні?
5. Як називаються хатки, в яких живуть бджілки?
6. Знайди в оповіданні текст, як бджілки носять мед до вуликів.
7. Намалюй на аркуші паперу весняний сад із бджілками.
8. Розглянь у класі малюнки своїх товаришів і виріши, в кого малюнок найкращий.



## Прислів'я

Бджоли раді цвіту, люди раді меду.  
Як тягли ведмедя до меду, то урвали вуха,  
а як від меду, то урвали хвоста.  
Бджола їсти не просить, а мед носить.

## День Матері

У багатьох країнах світу відзначають День матері 13 травня. В Україні цей день святкують у другу неділю травня – відповідно до Указу Президента України.

В Україні жінка **споконвіку асоціювалася з берегинєю** сім'ї. Величезну роль у вихованні дітей відіграє перша, найрідніша у світі людина – матір. Саме від неї залежить виховання дитини і саме мати прищеплює любов до рідної землі.

Щастя й красу материнства в усі століття оспівували кращі художники і поети. В цей день ми від усієї душі вітаємо дорогих матерів із їхнім святом. Світлом і добром відгукуються в дитячих душах материнські нескінченні турботи, терпіння, любов і відданість.

У багатьох українських містах на центральних вулицях у другу неділю травня жінкам дарують приємні дрібнички – брелки, паперові брошки-маки, вітаючи з Днем Матері та Днем Української жінки.



**Споконвіку** – з початку часів, як люди себе пам'ятають.

**Асоціювати** – установлювати зв'язок між уявленнями, явищами тощо.

**Берегиня** – тут: заступниця.



## ПОЗДОРОВЛЕННЯ

З Днем Матері тебе вітаю,  
Всього найкращого бажаю!  
Здоров'я, сили й довголіття,  
Щоб святкувала ти століття!  
Матусю, люба, в знак пошани  
Весь світ нехай слухняним стане!  
Всі квіти на землі – для тебе.  
Всміхайся, більш мені не треба.



1. Зроби своїми руками красиву листівку, в ній напиши для мами це поздоровлення, і подаруй її мамі в День Матері.
2. Розкажіть, що ви ще даруєте мамі в цей день.

## ПРОБУДЖЕННЯ

Снилось мені ясне сонце,  
Що в хаті світило, –  
А то лиш так моя мама  
Дивилася мило.  
Приснився мені легкий вітрик,  
Що пестив колосся, –  
А то мені моя мама  
Гладила волосся.  
Снилась мені ягідочка,  
Як мед солоденька, –  
А то мене цілувала  
Мама дорогенька.  
Снилось мені, що на крилах  
Я в гору несуся, –  
А то мене із постелі  
Піднесла матуся.

*Марійка Підгірянка*



1. Прочитай цей вірш уважно, правильно вимовляй слова.
2. Читай вірш голосно і виразно.
3. Які ще вірші, присвячені мамі, ти читав(-ла)?



## НАЙВЕСЕЛІШИЙ МІСЯЦЬ

Найвеселіший місяць – травень.

Прислухайтесь до пташиного хору в лісах, парках, садках. На різні голоси славлять весну дрозди, коноплянки, вівчарики, щиглики та інше голосисте птаство. А он здалеку озвалась іволга. Десь гучно закувала зозуля.

Та найгучніший голос у соловейка. Серед свіжого листя кущів затаївся цей невтомний співак, і чути його чистий голос далеко-далеко...

Навіть он в озері завзято змагають в своїх співах жаби. Буйно піднімаються хліба, трави, а над ними, мов чорні стріли, шугають ластівки. Здається, що вони ніколи й не відпочивають.

А ось при дорозі сховалася в траві кульбабка. Голівка її в біленькій прозорій шапочці. Зірнеш обережно цю шапочку, подмеш на неї – і поніс вітерець малесенькі пухнасті парашутики. А під кожним парашутиком насіннячко висить. Там, де сяде парашутик, – нова кульбабка виросте.

Насувається здалеку темна хмара. Загуркотів перший, весняний, травневий грім. Мабуть, дощ буде! Треба кудись ховатись!

*Олександр Копиленко*



1. Прочитай оповідання виразно, правильно вимовляючи слова.
2. Який весняний місяць описує автор в оповіданні?

## Скоромовка

Прочитав у книжці рак,  
Що росте у полі мак.

Запитав: «Чому це так?  
Хай би ріс у річці мак!»

*Володимир Кленц*

## ВСЕ НАВКОЛО ЗЕЛЕНІЄ...

Все навколо зеленіє,  
Річка ллється і шумить.  
Тихо, тихо вітер віє  
І з травою гомонить.



Як тут всидіти у хаті,  
Коли все живе, цвіте,  
Скрізь дзвенять пташки крилаті,  
Сяє сонце золоте...  
«Швидше, мамо, черевички!  
Глянь, як весело в саду!  
Ти не бійся – до кринички  
Я і сам не підйду».



*Олександр Олесь*



1. Чи схожа весна, що описана у вірші, на ту весну, яку ти бачиш за вікном?
2. Чим вони схожі? Чим вони відрізняються?

## КУЛЬБАБКИ

Лука має зелене пальтечко, а на ньому повно золотих гудзиків. Але все-таки то кульбабки, що виблискують і сліпуче сяють, як маленькі сонечка. Я нарву пучечок і несу його мамі. Тої миті мама сяє, мов сонечко.

Але як це сталося, що одного дня кульбабки на луці перетворилися на срібні лампочки? І вітер їх своїм подихом гасить. Я й собі таке спробував. Дмухаю на них. І коли згасла остання, то знаю, що вже пізня година.

Мерщій тоді поспішаю додому, де на мене чекає матуся. Моє сонечко.

*Олдрідж Сироватка*



1. Чи дмухав(-ла) ти коли-небудь на білі пухнасті кульбабки?
2. Де ти зривав(-ла) кульбабки?
3. Намалюй на аркуші паперу, на що схожі пухнастики, які летять від кульбабок.



Теплий квітень, мокрий май – буде добрий урожай.  
Великі роси – на добрий урожай.



## ПІВНИК І ДВОЄ МИШЕНЯТ

(Українська народна казка)

Жили собі двоє мишенят – Круть та Верть і півник Голосисте Горлечко. Мишенята, було, тільки й знають, що танцюють та співають.

А півник удосвіта встане, всіх піснею збудить та до роботи береться.

От якось підмітав у дворі та й знайшов пшеничний колосок.

– Круть, Верть, – став гукати півник, – а гляньте-но, що я знайшов!

Прибігли мишенята та й кажуть:

– Коли б це його обмолотити...

– А хто молотитиме? – питається півник.

– Не я! – одказує одне мишеня.

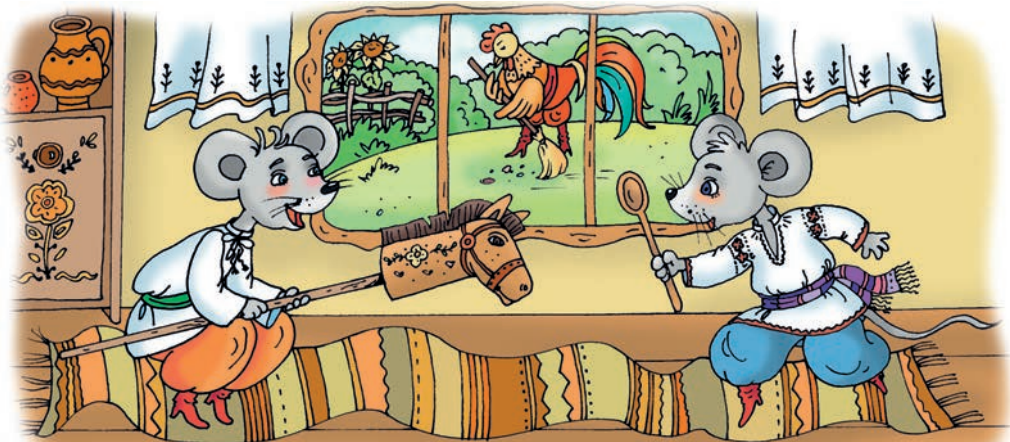
– Не я! – каже й друге мишеня.

– Я обмолочу, – каже до них півник. І взявся до роботи.

А мишенята і далі граються.

От вже й обмолотив півник колосок та й знов гукає:

– Гей, Круть, гей, Верть, а йдіть, гляньте, скільки зерна я намолотив!





Поприбігали мишенята.

– Треба, – кажуть, – зерно до млина однести та борошна намолоти.

– А хто понесе? – питає півник.

– Не я! – гукає Круть.

– Не я! – гукає Верть.

– Ну, то я віднесу, – каже півник.

Узяв на плечі мішок та й пішов.

А мишенята собі одно: скачуть – у довгої лози граються.

Прийшов півник додому, знову кличе мишенят:

– Гей, Круть, гей, Верть! Я борошно приніс.

Поприбігали мишенята, пораділи:

– Ой, півничку! Вже тепер тісто треба замісити та пиріжечків спекти.

– Хто ж міситиме? – питає півник.

А мишенята знов своє:

– Не я! – пищить Круть.

– Не я! – пищить Верть.

Подумав, подумав півник та й каже:

– Доведеться мені, мабуть.

От замісив півник тісто, приніс дрова та й розпалив у печі.

А як піч нагрілась, посадив пиріжки.

Мишенята й собі діло мають: пісень співають, танцюють.

Аж ось і спеклися пиріжки, повиймав їх півник, виклав на столі, а мишенята вже й тут.

– Ох, і голодні ж ми! – запищали вони. Та й посідали до столу.

А півник і каже:

– Стривайте-но, стривайте! Ви мені перше скажіть, хто знайшов колосок?

– Ти, – кажуть мишенята.

– А хто його обмолотив?

– Ти, – вже тихіше відказують Круть із Вертем.

– А тісто хто місив? Піч витопив? Пиріжки напик?



– Ти, – вже й зовсім тихо кажуть мишенята.

– А ви що робили?

Що мали казати мишенята? Нічого! Стали вони тут вилазити з-за столу, а півник їх і не тримає. Хто ж таких ледарів пиріжками пригощатиме?



1. Що знайшов півник у дворі?

2. Хто обмолотив колосок?

3. Хто зерно до млина відніс та борошна намолов, тісто замісив та пиріжечків напik?

4. Чому півник не дав пиріжечків мишенятам?

5. Чи добре себе поводити мишенята з півником?

## **СОНЦЕ, МОРОЗ І ВІТЕР**

*(Українська народна казка)*

Йшли Сонце, Мороз і Вітер широким шляхом усі три і зустрічають Чоловіка.

– Здрастуй!

– Здрастуйте!

Поздоровкались і пішли, ті собі, а той собі. Йшли вони, а потім стали сперечатись: кому той Чоловік сказав «Здрастуйте»? Вернулись, наздоганяють того Чоловіка:

– Постривай, щось тебе питаємо.

Той став, жде. Підходять вони до нього:

– Кому, Чоловіче, ти казав «Здрастуйте» – чи одному, чи до всіх?

– Ні, – каже, – одному казав.

– Котрому ж ти казав?

– Оцьому, – каже, – губатому я казав «Здрастуйте». – Та й показав на Вітра.

Обернулись тоді вони та й пішли собі назад. Сонце й каже:

– Я його попечу!

А Мороз каже:

– Я його зморожу!

– А Вітер каже:



– Ти не спечеш, а ти не зморозиш. Бо як ти будеш пекти, а я буду холодний віяти, то він і не спечеться. А як ти, Морозе, будеш морозити, то я притихну, і він не замерзне.



1. Хто ішов широким шляхом?
2. Кого зустріли Сонце, Мороз і Вітер?
3. Кому чоловік сказав «Здрастуйте»?
4. Чому чоловік сказав «Здрастуйте» Вітрові?

## БЕЗ ТРУДА НЕМА ПЛОДА

*(Українська народна казка)*

Якось один чоловік почастував вовка хлібом.

– Ну й смачний! – похвалив вовк. Далі й питає:

– А де ти його взяв?

– Та де взяв! Землю виорав...

– І все?

– Ні, потім посіяв жито...

– І вже маєш хліб?

– Та ні, – каже чоловік. – Почекав, поки жито зійшло, виростало, поспіло. Потім я його **вижав**, **змолотив**, **намолов** борошна, змісив тісто й аж тоді напек буханців.

– Що смачний хліб, то смачний! – сказав вовк. – Та скільки ж коло нього походити треба!

– Твоя правда, – сказав чоловік. – **Клопоту** багато. Але **без труда нема плода**.



**Жати** – зрізати біля кореня стебла хлібних та інших трав'янистих рослин.

**Молотити** – вибивати зерно з колосся.

**Молоти** – перетворювати на борошно зерно, роздрібнюючи, розтираючи його.

**Клопіт** – заняття, справа, робота, пов'язані з труднощами щодо їх виконання, здійснення.



1. Що треба зробити, перш ніж посіяти жито?
2. Знайди і прочитай уривок, де написано, що треба зробити, перш ніж напекти буханці.



## Прислів'я

Мала бджілка, але й та працює.  
Що влітку придбаєш, те взимку маєш.  
Не той урожай, що на полі, а той, що в коморі.  
Один урожай збирай, а про другий дбай.

## Загадка

Під весняний пташиний свист оре землю .....

(швидкошвидко)

## ЯК КВІТЕНЬ ДО БЕРЕЗНЯ В ГОСТІ ЇЗДИВ

*(Українська народна казка)*

Колись давно покликав Березень Квітня в гості.

Квітень поїхав возом, а Березень заходився та такого наробив, що мусив Квітень додому повертатися: сніг, мороз, завірюха – не можна возом їхати. На другий рік знову поїхав Квітень до Березня в гості. Та на цей раз уже не возом, а саньми. Березень пустив тепло, сніг розтанув, річки розлилися, – знов мусив вернутися Квітень.

Зійшовся Квітень з Травнем і скаржиться:

– Скільки вже разів зриваюсь поїхати до Березня в гості, та ніяк не доїду – ні возом, ні саньми. Поїду возом – зробиться зима така,



що й **осі** пообмерзають, і колеса не крутяться; поїду саньми – повинь така настане, що ні возом, ні саньми.

А Травень і каже:

– Я тебе навчу, як доїхати. Зроби так: візьми воза, сани й човен, то тоді, певне, доїдеш.

Послухав Квітень і, діждавшись **слушного** часу, зробив так, як порадив Травень. Їде саньми, а на санях воза і човен везе. Березень дав тепло, і сніг розтанув. Тоді Квітень кладе сани й човен на воза і таки їде далі. Став знову мороз і сніг – Квітень знов поскладав човен і воза на сани. Далі розтанув сніг, розпустило скрізь річки, і не можна їхати ні саньми, ні возом. Тоді Квітень склав на човен сани й воза і поплив ще швидше по воді.

Прибув до Березня в гості так, що той і не сподівався.

Здивувався Березень та й питає:

– А хто тебе навчив, як до мене дістатися?

– Та, спасибі йому, Травень порадив, як їхати.

Березень і каже тоді:

– Зажди ж ти, Маю, я ще тобі крильця обшмагаю.

То від цього й тепер часто в травні березневі морози бувають, бо Березень і досі сердиться на Травня.



**Осі** – дерев'яні або металеві стрижні, на кінцях яких насаджують колеса.

**Повінь** – вихід річки, озера з берегів (навесні, під час розтавання снігу, льоду або від тривалих дощів і злив).

**Слушний час** – найбільш прийнятний, зручний час.



1. Чому Квітень до Березня в гості не міг потрапити?
2. Яку пораду дав Квітню Травень?
3. Знайди в тексті речення, як Квітень добирався до Березня в гості.
4. Яким чином Березень і досі сердиться на Травня?

## ЛИСИЦЯ ТА ЇЖАК

Поверталася стара лисиця із недовгого полювання. У животі бурчить від голоду. Іде, солодкими оченятами позирає. Назустріч – їжак.



– Здоров був, їжаче!  
– Здоровенькі й ви будьте, – відповів їжак і згорнувся клубочком.

– Як здоров'ячко?

– Спасибі.

– І давно ми не бачилися, голубчику. Давай, на radoщах поцілуємось.

Згорнувся їжак іще тугіше, **засопів**.

– Не можу, – відповідає. – Я ще не вмивався.

– А знаєш, – каже лисиця, – я тепер уже не їм м'яса, самі овочі. Сьогодні цілий ранок із кроликами в капусті паслася. Та й наїлася ж!..

– Та що ви кажете?! А я оце саме хотів вам сказати, що біля старої берези **Виводок** тетеревенят пасеться.

– Де це? – так і підскочила лисиця.

– За струмочком, праворуч. Та куди ж ви?

– Побіжу, ніколи...

І лисиці як і не було.

Розгорнувся їжачок:

– Піди-но, побігай! Нас, голубонько, не обдуриш...

Та й **потупав** далі.



**Засопів** – важко, голосно почав дихати.

**Виводок** – невеличка зграйка пташенят.

**Потупав** – пішов.



1. Розкажи, як починається казка.

2. Прочитай казку мовчки.

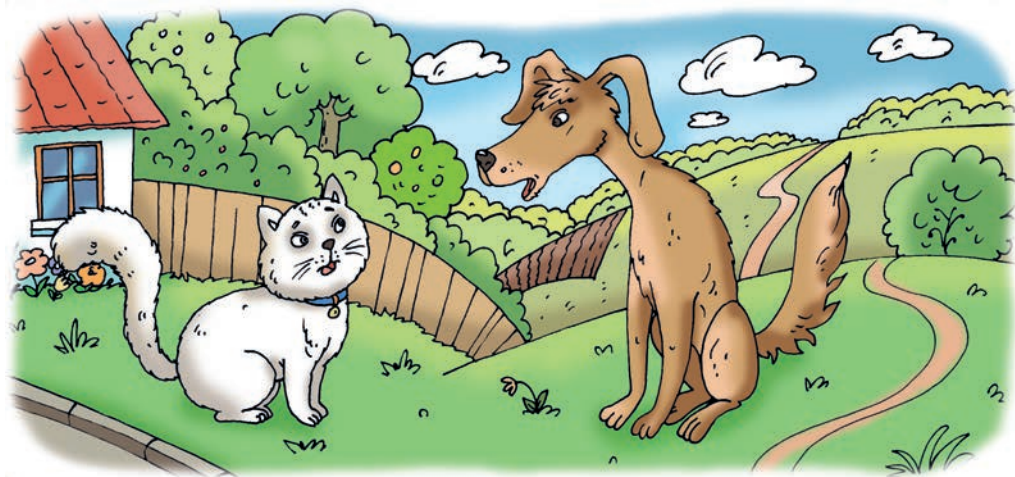
3. Як ти думаєш, яким голосом говорить лисиця, а яким – їжачок?

4. Як їжачок обхитрив лисицю?

5. Закінчи речення: *Лисичка хижа, улеслива, а їжачок ...*



## КІТ І ПЕС



Було це чи не було, а зустрілися якось кіт і пес. Пес цілий день **гасав** лугами, допомагав пастухові **череду** пасти, а ввечері гарно вечеряв, що там давав йому хазяїн, і міцно засинав.

От кіт і питає у пса.

– Скажи-но мені, як це так: життя твоє таке **клопiтне**, а їси ти **всмак** і спиш добре. Тим часом я живу в теплі, без турбот, а проте не маю ні спокійного сну, ні смаку до їжі.

Пес і каже котові:

– **Потрудись, побігай, а тоді вже обідай.**

**Поробиш усю роботу, то й поспиш в охоту.**



**Гасав** – дуже швидко бігав.

**Черета** – стадо.

**Клопiтне** – пов'язане із щоденними турботами.

**Всмак** – смачно, із задоволенням.



1. Знайди речення, в якому розповідається про те, як жив пес.

2. Чим був незадоволений кіт?

3. Яку пораду дав пес котові?

4. Прочитай виділені речення. Поясни, як ти їх розумієш. Запам'ятай їх. Вони стали народними прислів'ями.



# ВЕСЕЛЕ ЛІТО



## ЩЕДРЕ ЛІТО

Літня спека, грози, грім,  
Літо, ти прекрасне всім!  
Скільки в тебе є скарбів:  
В лісі – ягід та грибів;  
У садках – смачна малина,  
Агрус, яблука, ожина.  
Фрукти й зелень соковита –  
Це смачні дарунки літа.  
Ген тече срібляста річка...  
Ой і тепла ж в ній водичка!  
Можна влітку засмагати,  
Можна плавати й пірнати.

*Тетяна Корольова*

## ЛЮБЕ ЛІТЕЧКО

- Літо, любе літечко, дай мені суничок!
- Дам суничок в червні. Ти роси не бійся – в травах їх шукай.





– Літо, любе літечко, дай мені смородини, чорної й червоної, і малини дай.

– Дам тобі їх в липні. Прокидайся з сонечком – з кущиків зривай.

– Літо, любе літечко, дай мені бруснички і ожини дай.

– Дам тобі їх в серпні – тільки не лінуйся, в кошичок збирай.

– Літо, любе літечко, ягід барбарису й журавлини дай.

– Ані барбарису, ані журавлини я не можу дати. Це дари осінні. В осені проси.

*Борис Вовк*



1. Назви ягоди, які збирають влітку.
2. Які ягоди ти найбільше любиш їсти?
3. Скажи, які ягоди зображені на малюнку.
4. У яких ягід ти бачив(-ла) колючки на гілочках?
5. Які ягоди ростуть у тебе або у твоєї бабусі в садку?
6. Назви ягоди, які збирають восени.

## КВІТКА СОНЦЯ

На високому стеблі – велика квітка з золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому й називають квітку соняшником.

Спить уночі соняшник, схиливши золоті пелюстки.

Та як тільки сходить ранкова зоря, пелюстки тремтять. То соняшник жде сходу сонця. Ось уже сонце викотилось із-за **обрю**.



Сонце повертає до нього свою золоту голівку й дивиться, дивиться на червоне вогняне коло. Усміхається соняшник до сонця, радіє, вітає його:

– Добрий день, сонечку, я так довго чекав тебе!

Сонце піднімається все вище й вище, пливе по небу. І соняшник повертає за ним свою золоту голівку. Ось воно вже заходить за обрій, і соняшник востаннє усміхається його золотому промінню.

*Василь Сухомлинський*



**Обрій** – лінія, яка ніби відділяє небо від землі; горизонт, небокрай.



1. Намалюй на аркуші паперу соняшник або соняшникове поле.
2. Чи бачив(-ла) ти соняшникове поле?
3. Чому соняшник називають квіткою сонця?
4. Коли квітка соняшника досягає, то який плід у ньому дозріває?
5. Чи любиш ти їсти плоди соняшника?

## А Я У ГАЙ ХОДИЛА

А я у гай ходила  
По квітку ось яку!  
А там дерева – люлі  
І все отак зозулі:  
– Ку-ку!

Я зайчика зустріла,  
Дрімав він на горбку,  
Була б його спіймала –  
Зозуля ізлякала:  
– Ку-ку!

*Павло Тичина*



1. Чи підеш ти в гай улітку?
2. Які дерева, квіти ростуть у гаю?
3. Намалюй на аркуші паперу гай улітку.



## ХОДИТЬ ТАКА ЧУТКА...

Здавна ходить між птахів **чутка**, що соловейко, коли йому співати, набирає у горлечко кілька краплинок води. А тому, мовляв, і спів у нього такий гарний.

Може, й набирає, тільки на власні очі ніхто того не бачив...

А вже коли соловейко співає, то так заходиться піснею, що у нього тремтять і хвостик, і воло-борідочка, міняться чорним блиском великі оченята. Всі навколо аж дух **затинають**: чуєте, чуєте, чуєте?

Рибалки кажуть, що риба вночі стоїть під самим берегом – **либонь**, вона теж соловейка слухає.

Тоді, коли в городах починає струшувати пелюстки червоний мак, поволі згасають і солов'їні пісні. Саме о цю пору чується в **кубельці** тоненьке **ціпкання** пташенят, і вже не до співу соловейкам: треба раз у раз, день у день дбати про якусь поживу для діток. Малята ростуть дуже швидко: ще до першої **сіножати** вони покидають гнізда. Швидко навчаються і комашок ловити, і ворогів стерегтися, і від негоди критись.

А от щоб гарно співати, цього враз не навчишся, треба цілий рік татка слухати.

*Юрій Старостенко*



**Чутка** – звістка, повідомлення про кого-небудь або що-небудь.

**Затинати** – завмирати.

**Либонь** – мабуть.

**Кубельце** – тут: гніздечко.

**Ціпкання** – пищання.

**Сіножать** – косіння трави на сіно.



1. Що нового ти дізнався(-лася) про соловейка?
2. Знайди опис співу соловейка. Як треба читати ці рядки?
3. Попрацюйте в класі разом! Поставте один одному запитання за прочитаним оповіданням.



## ВЕЧІРНЯ ЗІРКА



Посварився Вітер з Хмарою: кому належить Вечірня Зірка?  
– Звичайно, мені! – сказала Хмара. – Вечірня Зірка світить тільки для мене. Коли я захочу, то вкрию всю землю білою пеленою і стану сама любитись Вечірньою Зіркою.

– Фі-ю! – свиснув Вітер. – Вечірня Зірка належить мені. Я можу літати понад будь-яку Хмару. А схочу – і тебе не стане!

І Вітер розметав, розвіяв Хмару по всьому небу. Наче й не було.

Та сам не помітив, що попереду – Висока Гора. Наскочив на неї, хотів облетіти... І непомітно стих.

А люди дивились у високе небо, любуючись Вечірньою Зіркою, яка одвіку світить **натхненно**, вірно і Людині, і найменшій билинці, і Вітрові з Хмарою, доки вони думають про красиве та корисне і не знищують один одного у нікому не потрібній ворожнечі.

*Юрій Ярмиш*



**Натхнений** – сповнений благородства, душевної краси.



1. Що хотіла вчинити Хмара, щоб лише самій любитися Вечірньою Зіркою?
2. Як повівся Вітер із Хмарою?
3. Кому світить Вечірня Зірка?



## Загадка

Я хоч хатка, а жива,  
Є у мене голова,  
Лапи аж чотири  
(Кожній по квартирі).



А в комірку ззаду вліз  
Ящериний гострий хвіст.  
Дах, як костомаха,  
Звуся – .....

(вхриуадаґ)

Тамара Коломієць

## Трійця



**Трійця, П'ятдесятниця, Зелені Свята** – все це назви одного свята. Із **прадавніх** часів люди відзначали його, радіючи квітам і рослинам. Зелені букетики заносять до осель, прикрашають свої домівки васильками, м'ятою, **чебрецем**. А підлогу застеляють пахучою рослиною – **татарським** зіллям, що росте поблизу річок. А ще існують **повір'я**, що в ці дні прокидаються і виходять із води **русалки**. Вночі вони гойдаються на вітті дерев, розчісують своє довге волосся і водять хороводи у місячному сяйві.



**Прадавні часи** – давно минулі часи.

**Чебрець** – дикоростуча напівкущова медоносна рослина.



**Татарське зілля** – те саме, що очерет. Багаторічна водяна або болотна трав'яниста рослина з високим стеблом і розлогими пірамідальними листками.

**Повір'я** – перекази, легенди про своєрідні народні уявлення або явища.

**Русалка** – за народними повір'ями – казкова водяна істота в образі гарної дівчини з довгими розпущеними косами й риб'ячим хвостом.



\* \* \*

Зелено в нас, зелено  
На Свята Зелені.  
Всю долівку встелено,  
Зелень – аж до стелі.  
Ми на Трійцю літечко  
В хату закликали.

Ми на Трійцю свічечку  
Гіллячком прибрали.  
А кирпаті дощики  
Бігають веселі,  
Рвуть суніці в кошики  
На Свята Зелені.

*Оксана Радушинська*





Дощ на Трійцю – чекай багато грибів і теплу погоду.  
З Трійці починається справжнє літо.  
Прийде Трійця – буде і на дворі, як на печі.

## УКЛОНИТЬСЯ КВІТОЦЦІ

Синьоокий ранок  
Грає на сопілку,  
Бджоленят в дорогу  
Наставляє бджілка:  
– Де б ви не літали,  
Чи в саду, чи в лузі,



Уклоніться кожній  
Квіточці в окрузі.  
А ще побажайте  
Красного їм літа –  
І багато меду  
Подарують квіти.

*Олександр Богемський*



1. Хто збирає і приносить людям мед?
2. Чи любиш ти їсти мед?
3. Чи знаєш ти, яку користь приносить мед людям?
4. Як ти розумієш вислів: «Уклоніться кожній квіточці в окрузі»?

## 7 липня – Івана Купала



**7 липня** відзначають свято **Івана Купала**, яке збігається з одним із найвідоміших церковних свят – Народженням Івана Хрестителя – пророка, який хрестив Ісуса Христа. Важко навіть уявити, скільки сотень років воно існує. Головним символом свята є купальне дерево. Дівчата прикрашають його стрічками, квітами, водять біля нього хороводи. А хлопці запалюють колесо і котять його до води, де скидають з берега. Якщо дерево – символ води, то колесо – символ вогню. Дівчата в цей день кидають на воду віночки, розпалюють багаття, шукають у лісі цвіт папороті, який має відкрити всі таємниці і заховані скарби.

## ОЙ НА КУПАЛА

*(Українська народна пісня)*

Ой на Купала, Купалочка,  
Не виспалася Наталочка.  
Погнала гуси, дрімаючи,  
На кілки ніжки збиваючи.  
Ой дай же, Боже, довші ночі  
На Наталчині карі очі.



## ГОЛУБИЙ ДОЩИК

– Наче й дощ недавно був, а вже сухо, – каже бабуся. – Помі-  
дори он геть вуха поопускали.

Тетянка вхопила свою голубу поливальничку й бігцем до  
діжки, що під **ринвою**. Зачерпнула води і хутчій до помідорів.  
Кропить їх і примовляє:

– Ану піднімайте вуха, бо дощик іде!

Тетянка й огірки не проминула, і квасолю. Всю грядку полила.  
Вийшла з хати бабуня і здивувалася:

– Наче й дощу не було, а городина повеселіла.







– Був, бабуся, був! – усміхнулась Тетянка. – Голубий дощик ішов, з голубої поливальнички.

*Василь Чухліб*



**Ринва** – труба або жолоб для стікання води.

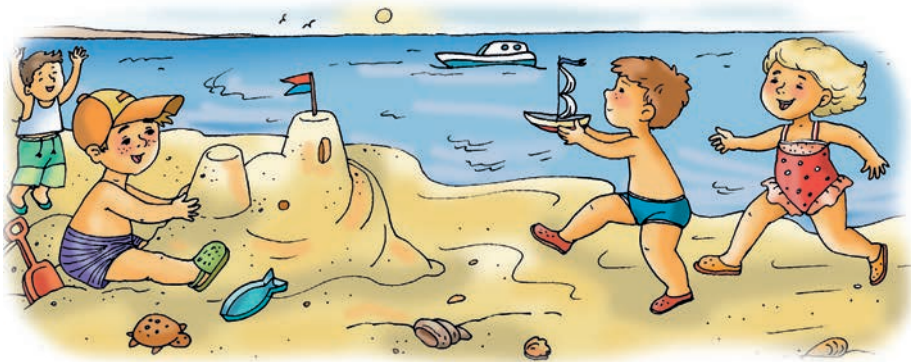


1. Чому помідори поопускали вуха?
2. Що зробила Тетянка?
3. Чому повеселіла городина?

## ВЕСЕЛЕ ЛІТО

Сонце, море і пісок –  
Все для ігор, для діток.  
Зайчик сонячний стрибає,  
Він з малятами пограє:

Можна в жмурки, в доганялки.  
Раді Саші і Наталки.  
А Сергій в пісочку грав,  
Він фортецю збудував.



На мурашник схожа дуже.  
Влітку весело нам, друже!  
Море хвилями хлюпоче,  
Дітлахів воно лоскоче.  
Всі стрибають і радіють,  
Про веселе літо мріють.

*Сергій Швець*



1. Де ти будеш відпочивати влітку?
2. Чи любиш ти купатися в морі чи в річці?
3. Чи відпочивав(-ла) ти на морі?
4. Намалюй на аркуші паперу, як ти уявляєш свій відпочинок влітку.

## Прислів'я

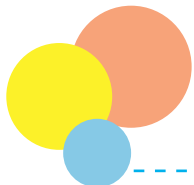
Червень літо зрум'янив, а липень громами розпik.  
Червень – рум'янець, липень – громовик,  
а серпень – на копи багатий.  
У червні люди раді літу, як бджоли – цвіту.  
Чого липень і серпень недоварять –  
того і вересень недосмажить.

## КАНІКУЛИ!

«Канікули! Канікули!» – співає все навколо.  
Канікули, канікули, канікули у школі!  
А що таке «канікули»? Це – літні дні барвисті,  
Це час, коли нам ніколи, хоча б на мить присісти,  
Бо треба мчати босими наввипередки з вітром,  
З густих лісів приносити горіхів повні відра.  
Це час у річці хлюпатись, підсмажувати спини  
І зранку в лузі слухати тонку струну бджолину...  
Це час, коли за друзями ми скучим, як ніколи,  
І нам страшенно схочеться скоріше знов до школи!..

*Анатолій Костецький*





## ЗМІСТ

<b>Веселий дзвінок</b> <i>Микола Сингаївський</i> .....	<b>3</b>
<b>Рідна школа</b> .....	<b>4</b>
Квіти вчителям. <i>Максим Рильський</i> .....	4
Нічя квітка. <i>Василь Сухомлинський</i> .....	4
Твір «Перше вересня».....	6
Школа. <i>Марійка Підгірянка</i> .....	7
Школа. <i>Дмитро Павличко</i> .....	7
Які ж ви щасливі! <i>Василь Сухомлинський</i> .....	8
Моїй першій вчительці. <i>Сергій Гордієнко</i> .....	10
А перший учитель, як сонячна ласка. <i>Надія Красоткіна</i> .....	10
Кордон. <i>Лариса Вахніна</i> .....	11
Чому заплакав Сергійко. <i>Василь Сухомлинський</i> .....	12
Найважливіше – примусити себе відчувати. <i>Василь Сухомлинський</i> .....	13
Моя школа. <i>Карина Мельничук</i> .....	15
Я хочу сказати своє слово. <i>Василь Сухомлинський</i> .....	15
<b>Як швидко літо проминуло!</b> .....	<b>17</b>
Як швидко літо проминуло! <i>Олена Пчілка</i> .....	17
Надходить осінь. <i>Олександр Копиленко</i> .....	17
Серпень. <i>О. Зоря</i> .....	19
Серпень серпиком збирає... <i>Любов Голота</i> .....	20
А літечка неначе й не було. <i>Надія Красоткіна</i> .....	20
<b>Осінь щедра, золота</b> .....	<b>21</b>
Ще недавно в небі синім... <i>Олександр Бродський</i> .....	21
Тополя. <i>Микола Магера</i> .....	21
Дари осені. <i>Галина Шевчук</i> .....	23
Щедра осінь. <i>За Юрієм Збанацьким</i> .....	23
При дорозі. <i>Марійка Підгірянка</i> .....	24
Осінь... <i>Петро Осадчук</i> .....	25
Жовтень. <i>Лариса Недін</i> .....	26



Осінній день. <i>Іван Нечуй-Левицький</i> .....	26
Хто ж винен? <i>Юрій Старостенко</i> .....	27
Осінь. <i>Олена Роговенко</i> .....	28
Їжаки готують постіль. <i>Володимир Пархоменко</i> .....	28
Осінній господар. <i>Юрій Старостенко</i> .....	29
Іде осінь. <i>Марко Вовчок</i> .....	31
Жовтень і листопад. <i>Михайло Качалуба</i> .....	31
Листопад. <i>В. Самош</i> .....	32
Листопад. <i>Анатолій Житкевич</i> .....	33
Осінь. <i>Юрій Старостенко</i> .....	33
Восени. <i>За Олександром Кониським</i> .....	34
Листопад – ворота зими. <i>За Алевтиною Волковою</i> .....	35
Осінь. <i>Дмитро Павличко</i> .....	36
<b>І все це – Україна</b> .....	<b>37</b>
Не забудь! <i>Віктор Терен</i> .....	38
Державні символи України. ....	39
Прапор України. <i>За Надією Кир'ян</i> .....	39
Прапор. <i>Олександр Олесь</i> .....	40
Герб України .....	40
Герб. <i>Наталка Поклад</i> .....	41
Гімн України. <i>Павло Чубинський</i> .....	41
Похвала книгам. <i>Уривок із «Повісті минулих літ»</i> .....	43
Мово рідна, слово рідне. <i>Сидір Воробкевич</i> .....	44
Казка про Українську Мову. <i>За Зиновієм Квітом</i> .....	45
Рідна мова. <i>Дмитро Павличко</i> .....	48
Київ .....	49
Володимир – князь великий .....	51
Сучасний Київ .....	51
Київ. <i>Максим Рильський</i> .....	52
Софія Київська .....	53
Наша Батьківщина. <i>Володимир Переяславець</i> .....	54
Наш рід. <i>Андрій М'ястківський</i> .....	55
<b>Прийшла до нас зима</b> .....	<b>56</b>
Зимонька-зима. <i>Василь Діденко</i> .....	56
Зима. <i>Галина Демченко</i> .....	56



Грудень. <i>Олена Коваленко</i> .....	57
Мамо, іде вже зима. <i>Леся Українка</i> .....	57
Здрастуй, зимо! <i>Юрій Старостенко</i> .....	58
Грудень. <i>Тамара Коломієць</i> .....	59
Ось і зимонька прийшла... <i>За Валентиною Невською</i> .....	59
І трапиться ж отаке... <i>Юрій Старостенко</i> .....	61
19 грудня – День Святого Миколая .....	62
Радість. <i>Ганна Черінь</i> .....	62
Ходить Миколайко... .....	63
Святий Миколаю... <i>Марійка Підгірянка</i> .....	63
Казка про Святого Миколая. <i>Марія Солтис-Смирнова</i> .....	63
Лист до неба. <i>Ніна Наркевич</i> .....	67
1 січня – Новий рік.....	68
Новий рік. <i>Іванна Блажкевич</i> .....	68
Січень. <i>Олена Коваленко</i> .....	68
Зелений острів. <i>Анатолій Качан</i> .....	69
У якому місяці? <i>Катерина Перелісна</i> .....	69
7 січня – Різдво Христове.....	70
Застелено стіл скатертиною... <i>Оксана Радушинська</i> .....	70
З Різдвом Христовим! <i>Йосип Струцюк</i> .....	71
Коляда.....	72
Коляд, коляд, коляда... .....	72
14 січня – Старий Новий рік .....	72
Щедрівка .....	72
Турботливий братик. <i>Микола Герасименко</i> .....	73
Неправильні лижі. <i>Володимир Стрекаль</i> .....	73
19 січня – Водохреща .....	74
Хрест із льоду серед річки... <i>Оксана Радушинська</i> .....	74
Пернаті гості. <i>Олександр Копиленко</i> .....	74
Снігова баба. <i>Олена Пчілка</i> .....	76
Життя під снігом. <i>За Віталієм Біанкі</i> .....	77
Лютий. <i>Наталя Забіла</i> .....	77
Як білочка зимує. <i>Георгій Скребицький, Вікторія Чапліна</i> .....	78
15 лютого – Стрітення .....	78
Зустрілись Літо із Зимою... <i>Оксана Радушинська</i> .....	78
Лисиця-танцівниця. <i>Віктор Приходько</i> .....	80



Масляна .....	81
Млинці й варенички смачні... <i>Оксана Радушинська</i> .....	81
Пригріває сонечко. <i>Олександр Копиленко</i> .....	82
Пролісок. <i>Платон Воронько</i> .....	82
Пори року. <i>А. Кузнецова</i> .....	83
Ой не сійтесь, сніги. <i>Олександр Олесь</i> .....	84
<b>Любіть природу, діти .....</b>	<b>85</b>
Лісові балакуни. <i>Юрій Ярмиш</i> .....	85
Наше відкриття. <i>За Олегом Буценом</i> .....	86
Зернятко. <i>За Олександром Моторним</i> .....	91
Читаємо текст-плутанину.....	92
Годівниця. <i>Алла Журавльова</i> .....	93
Хомка. <i>Анатолій Камінчук</i> .....	94
<b>Жива криничка .....</b>	<b>95</b>
Новий м'яч. <i>Олег Буцень</i> .....	95
Помирились сонце з хмарою... <i>Алена Гапонюк</i> .....	96
Ніжки вирости. <i>За Інною Христенко</i> .....	96
Хто переміг .....	97
Розділена радість. <i>За Василем Сухомлинським</i> .....	99
Дощ із краплі починається. <i>Микола Сингаївський</i> .....	100
Що краще? <i>Василь Сухомлинський</i> .....	101
Жива криничка. <i>Микола Сингаївський</i> .....	102
Огірки навколо колодязя. <i>Василь Сухомлинський</i> .....	102
Пиріжки. <i>Алла Журавльова</i> .....	105
Мені. <i>Борис Комар</i> .....	106
Упертий коток. <i>Володимир Бірюков</i> .....	109
Мудрі дорадники. <i>За Олександром Моторним</i> .....	110
Дружба. <i>Муталіб Мітаров</i> .....	111
<b>Все навколо зеленіє .....</b>	<b>112</b>
Весняний настрій. <i>Платон Воронько</i> .....	112
Зустріч весни. <i>Оксана Радушинська</i> .....	112
Зустріч весни .....	113
Весна іде. <i>За Олександром Копиленком</i> .....	114
Навесні. <i>Петро Король</i> .....	115



Коротшають тіні. <i>Віктор Терен</i> .....	116
Іде весна. <i>За Михайлом Коцюбинським</i> .....	117
Привітання зі святом 8 Березня.....	118
В цей день весняний... ..	118
Мамо найдорожча... <i>Ольга Гаєцька</i> .....	118
Котики. <i>Юрій Ярмиш</i> .....	119
Повінь. <i>Василь Чухліб</i> .....	120
Веснянка. <i>Тамара Коломієць</i> .....	122
Квітень. <i>Олена Коваленко</i> .....	122
Зустрічайте пернатих друзів. <i>Володимир Пархоменко</i> .....	122
Вербна неділя.....	123
На весняному осонні... <i>Оксана Радушинська</i> .....	124
Весна. <i>Тарас Шевченко</i> .....	125
Барвінок цвів і зеленів... <i>Тарас Шевченко</i> .....	125
Весна. <i>Наталя Забіла</i> .....	126
Весна. <i>Григорій Вієру</i> .....	126
Ку-ку. <i>Юрій Старостенко</i> .....	126
Великдень. <i>Оксана Радушинська</i> .....	127
Писанка. <i>Оксана Радушинська</i> .....	128
Весняний день – рік годує. <i>Володимир Пархоменко</i> .....	128
Весна. <i>Олена Роговенко</i> .....	129
Сади цвітуть. <i>Олександр Копиленко</i> .....	129
День Матері.....	131
Поздоровлення .....	132
Пробудження. <i>Марійка Підгірянка</i> .....	132
Найвеселіший місяць. <i>Олександр Копиленко</i> .....	133
Все навколо зеленіє... <i>Олександр Олесь</i> .....	133
Кульбабки. <i>Олдрідж Сироватка</i> .....	134
<b>Чарівний світ казок .....</b>	<b>135</b>
Півник і двоє мишенят .....	135
Сонце, Мороз і Вітер .....	137
Без труда нема плода .....	138
Як Квітень до Березня в гості їздив.....	139
Лисиця та їжак.....	140
Кіт і пес .....	142



<b>Веселе літо .....</b>	<b>143</b>
Щедре літо. <i>Тетяна Корольова</i> .....	143
Любе літечко. <i>Борис Вовк</i> .....	143
Квітка сонця. <i>Василь Сухомлинський</i> .....	144
А я у гай ходила. <i>Павло Тичина</i> .....	145
Ходить така чутка... <i>Юрій Старостенко</i> .....	146
Вечірня зірка. <i>Юрій Ярмиш</i> .....	147
Трійця.....	148
Зелено в нас, зелено... <i>Оксана Радушинська</i> .....	149
Уклоніться квіточці. <i>Олександр Богемський</i> .....	150
7 липня – Івана Купала .....	150
Ой на Купала .....	151
Голубий дощик. <i>Василь Чухліб</i> .....	151
Веселе літо. <i>Сергій Швець</i> .....	152
Канікули. <i>Анатолій Костецький</i> .....	153





Навчальне видання  
ПІКАНОВА Наталія Володимирівна

# ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник  
для осіб з особливими освітніми потребами  
(Н 91)

**3 клас**

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України*

**Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено**

Редактор *Лідія Веремієнко*  
Художній редактор *Ігор Шутурма*  
Коректор *Ольга Тростянчин*

Формат 70×100<sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Ум. друк. арк. 12,96.  
Обл.-вид. арк. 9,27. Тираж 854 пр. Зам. № 44п

Державне підприємство «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»  
79008 Львів, вул. Галицька, 21  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014  
www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua; svit\_vydav@ukr.net

Друк ТДВ «Патент»  
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4078 від 31.05.2011

